

**Babják Ildikó - Hajdú József - Megyeri-Pálffi Zoltán - Papp László - Szűcs Lászlóné Siska
Katalin - Újvári Emese**

Ünnepi kötet Ruszoly József 70. születésnapja tiszteletére

2010. július 1-én Ruszoly József köszöntésére gyűlt össze a Szegedi Tudományegyetem jogi karán az emeritus professzor számos pálya- és kortársa, kollégája, barátja határon innen és túlról. Ruszoly József 70. születésnapja alkalmából Balog Elemér és Homoki-Nagy Mária gondozásában a szegedi kartörténet 21. ünnepi köteteként jelent meg 64 olyan tanulmány, amelyekkel hazai és külföldi kollégái és tanítványai tisztelegnek a professzor úr nagyívű életútja és gazdag tudományos munkássága előtt.

Karalapító tevékenységét megköszönve a debreceni jogi kar Jogtörténeti Tanszéke az ünnepi kötet tanulmányainak recenzióját – annak terjedelmére tekintettel – több részben adja közre a Jogtörténeti Szemle hasábjain. Első alkalommal a magyar alkotmány- és jogtörténethez sorolható tanulmányok ismertetését olvashatják Megyeri-Pálffi Zoltán, Papp László, Szűcs Lászlóné Siska Katalin és Újvári Emese tollából. A második részben a közjogi jellegű, a harmadik részben a római jog, az európai és tengerentúli alkotmány ill. jogtörténet körébe sorolható, végül pedig a negyedik részben a tudománytörténet, jogelmélet körébe tartozó és egyéb tanulmányok olvashatók.

I. RÉSZ

TANULMÁNYOK A MAGYAR ALKOTMÁNY- ÉS JOGTÖRTÉNET KÖRÉBŐL

BALOGH ELEMÉR: Rendszeres bizottságok a magyar büntetőjogi kodifikáció korai történetében

A szerző a rendszeres bizottságok szerepének bemutatására vállalkozott a korai magyar büntetőjogi kodifikáció történetében. Értekezésének kiindulópontja ezen bizottságok szerepének és jelentőségének ismertetése a büntetőjogi kodifikáció tükrében. Ugyanis ha a nyugat-európai kodifikációs tevékenységet vesszük alapul, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy azok mögött nagy szakmai múlttal rendelkező „műhelyek” álltak. Magyarországon az ilyen műhelyeket megtestesítő egyetemek hiányában a jogi közgondolkodás formálása alsóbb szintű tanintézetekre hárult, s így amikor a magyar országgyűlés kodifikációs igényű jogalkotási feladat elé került, nem csupán kényszerből, hanem logikus módon a tervezetek bizottságok általi kidolgozása mellett döntött. E megállapítás teljesen más fényben tünteti fel a bizottságok szerepét a büntetőjogi kodifikáció menetében.

A szerző a kodifikációs törekvések kezdeti lépéseitől egészen a rendiség végéig nyomon követi e bizottságok felépítését és működését. A rendezett büntetőjog iránti igény az 1687-es országgyűlésen merült fel először, méghozzá a rendek egyik posztulátumára adott válaszként. A rendek ugyanis azt szerették volna elérni, hogy a birtoktalan nemeseket bűncselekmény elkövetése esetén minden további intézkedés nélkül el lehessen fogni és törvény elé állítani. I. Lipót mindezekre azt „válaszolta, hogy a kérdés a büntetőjog és az eljárás egészének szabályozását kívánja meg.” Ennek a vizsgálatnak az elvégzését kívánta az uralkodó egy bizottságra bízni, melynek felállítása először a rendi ellenállás miatt megbukott, de előrevetíti a bizottságok büntetőjogi kodifikációban betöltött szerepét.

A kezdeti próbálkozásokat követően az író az 1712-15. évi országgyűlés bizottsági rendszerét mutatja be, kiemelt szerepet szánva Bencsik Mihály érdemeinek. E tervezet az első, de korántsem az utolsó kodifikációs kísérlet a 18. században, melyeket a szerző időrendi sorrendben ismertet, elsősorban az azokat létrehozó bizottságok szemszögéből. A tervezetek mennyisége alapján termékeny, de a végső soron eredménytelen századot az 1795-ös tervezet zárja le. A szerző rávilágít arra, hogy az 1791-95-ben illetve 1832-33-ban kidolgozott tervezetek teljes mélységükben a mai napig nincsenek feltárva, s így napjaink jogtörténészeinek feladata annak a kérdésnek az eldöntése, hogy e munkálatok mennyiben járultak hozzá a nagy reform-törvényalkotások előkészítéséhez. (*Papp László*)

Ifj. BARTA JÁNOS: Plágium avagy korlátlan írói szabadság?

Ifj. Barta János két mű felidézésén keresztül világít rá a 18-19. századi tudományos írás szokásaira. Címében teszi fel a ma igen kényesnek tekintett kérdést: „Plágium avagy korlátlan írói szabadság?”

Zemplén vármegye leírásain keresztül – a jogi szabályozás történeti boncolgatása nélkül – enged betekintést a forrásfelhasználás 18. századi gyakorlatába. Elsőként a Zemplén vármegyét legkorábban taglaló művet mutatja be. Ez Bél Mátyás Notitiája (*Notitia Hungariae Novae*), amelyet igen alapos munkának tekint, és amelynek a megszületési körülményeit és későbbi sorsát is mélyrehatóan feltárta a szerző. Bél Mátyás egy háromrészes ország ismertető megírásán fáradozott 1718-tól, azonban csak a harmadik – megyeleírásokból álló – rész terve valósult meg részben. E megyeleírások utóélete változatos, csak töredéke (6 db.) jelent meg nyomtatásban, a többi kézirat formájában maradt fenn az utókor számára. Ez utóbbiak közé tartozik Zemplén vármegye ismertetője is, „amelynek ma hazánkban kézirata is mindössze egyetlen példányban ismert”, ami az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban lelhető fel. Maga a mű két részből, egy általános, amely a megye földrajzi, történelmi viszonyait mutatja be, és egy különös részből áll, amely az egyes településekről szól. „Ha Bél Mátyás Notitiájának szerzőségét jogi szempontból akarnánk vizsgálni, akár a 18. század neves tudósát is el lehetne marasztalni, mivel sokkötetes, impozáns tényanyagot feldolgozó munkájában nemhogy nem zárkózott el mások eredményeinek felhasználásától, hanem éppen számos segítő – tanárok, lelkészek, hivatalnokok – által küldött anyagot épített be saját művébe” – írja a szerző, s meg is nevezi a legfőbb informátort Dobai Székely Sámuel személyében. Az azonban nem derül ki e tanulmányból, hogy honnan tudunk Székely adatközlő tevékenységéről, Bél hivatkozta-e, vagy más forrásból.

Azt gondolnánk – fejti ki a szerző –, hogy Bél Mátyás Zemplén leírásának nehéz hozzáférhetősége (ugyanis teljességében azóta sem jelent meg sem eredeti nyelvén, sem magyarul és nyomtatásban sem) miatt az információi nem jutottak el az érdeklődőkhöz. Azonban ez csak részben állja meg a helyét, ugyanis Szirmai Antal szintén a *Notitia* címet viselő, 19. század eleji munkájának „nemcsak Bél kéziratának a szerkezete volt a mintája, hanem benne a korábbi munka számos mondata is visszaköszön, anélkül, hogy utalást találjunk a forrásra.” A szerző a két megyeleírást nagy alapossággal hasonlítja össze, amellyel rávilágít a forrásfelhasználás módjára. Végül Szirmai módszerét értékeli: „A korban általános, elfogadott módszert használt, amikor Zemplén földrajzi, természeti leírásában egy használható előzményhez nyúlt vissza, és az addig feledeti ismeretekéi – sajátjaiba beolvastva – közkinccsé tette. Szirmai munkáját nem kell plágiumnak ítélnünk. A kor megengedte a hasonló átvételeket.” Persze a szerző azt is megjegyzi, hogy maga Szirmai a

saját szabályait is megszegte, ugyanis más forrásait hivatkozta. Nyilvánvaló, hogy mai viszonyaink között mindkét szerző jelöletlen forrásátvétele kimerítené a plágium fogalmát, a saját idejükben viszont az ilyen megszokott volt. A ma kutatói Szirmay átvétele kapcsán más fontos következménnyel állnak szemben, nem derül ki számukra, hogy ki a Szirmay-féle megyeleírás forrása. „Az utókor feladata lehet az, hogy a korábbi szerzőnek, a pozsonyi polihisztor Bél Mátyásnak is megadja azt az elismerést, amit Zemplén megye leírása miatt megérdemel, de ezen a téren eddig nélkülözött.” (Megyeri-Pálffi Zoltán)

BÉLI GÁBOR: Osztatlanság és osztály az Árpádkorban

Béli Gábor a régi magyar magánjog egyik legmeghatározóbb jogintézmények, az osztálynak a 13. századi történetét mutatja be korabeli oklevelek alapján. „A rokonok vagyonmegosztását megerősítő írásos emlékek a 13. század második felétől sűrűsödnek meg.” Ezek az osztálylevelek az öröklési rend megállapításához, a vagyonmegosztás szabályainak, szokásainak vizsgálatához, és a kor vagyonmozgásának bemutatásához számtalan információval szolgálnak. A szerző tanulmányában az osztály több esetét dolgozza fel külön fejezetekben tárgyalva.

Az első vagyonmegosztási típus a testvérek osztálya, amely alaptípusnak tekinthető, s megjegyzi azt a szerző, hogy „a testvérek közti *divisio* rendezőelvei semmiben sem tértek el a távolabbi fiági rokonok között létrejöttékétől.” A szerző több oklevelekben fennmaradt példát felhasználva ismerteti a testvérek közötti osztozkodás jellemzőit. Egyes esetekben mindenre kiterjedő teljes vagyonmegosztással találkozhatunk, míg más esetekben egyes vagyontárgyakat, de leginkább – természetükből adódóan nem megosztható – jogokat (pl. vásárjog) közbirtokosságban hagytak. Más esetekben osztatlan és osztott állapotokkal is találkozunk, amelyet akár földcsere útján is eszközölhettek a fivérek, így egyenlő arányban osztották fel jószágaikat. Sőt, némely osztálylevélben a jobbágyok sorsát is rendezik a fiak. A második részben a távolabbi rokonok osztályát elemzi a szerző, amelyre egyik példájában két egy sorban álló rokoni csoport között létrejött osztozkodást hozza. Ebben a leszármazó öröklési rend szerint az atyjaik által fenntartott osztatlanságot szüntették meg a rokonok. Az osztállyal fenntartott osztatlanság példáival is találkozunk. E típus háttérében az áll, „hogy az osztozkodók sorában akadt vagy akadtak gyermekek, akik önálló gazdálkodásra még nem voltak képesek.” Öröklésjogi vonatkozásai is voltak az ilyen fenntartott osztatlanságnak, ugyanis „ha az osztállyal fenntartott osztatlanságban lévők közül valamelyik fivér örökös hátrahagyása nélkül halt meg, utána osztoztatlan testvérei örökölték számuk szerinti hányadban.”

Végül – a törvényesen tett osztály bemutatása után – a szerző az osztállyal fenntartott osztatlanság gyámi vonatkozásait taglalja utalva a korábbiakban ismertetett példáira.

A tanulmány elengedhetetlen adalékokkal szolgál az osztály jogintézményének történetéhez. A szerző elsősorban kiadott okleveles forrásokra alapozza állításait, így a klasszikus jogtörténet írás szép példájával szolgál az olvasónak. (Megyeri-Pálffi Zoltán)

BEZDÁN ANIKÓ – VERES JÓZSEF: A nevesített jogi személy belső viszonyai

Bezdán Anikó és Veres József a nevesített jogi személyek közül választva, a szövetkezet kategorizálását, belső viszonyainak bemutatását tűzte ki célul tanulmányában, amelynek

aktualitását az új Polgári Törvénykönyv és a még hatályos kódex szövegének együttes ismerete, összehasonlíthatósága adja, még akkor is, ha lényegi változások nem, de konkrétabb és világosabb meghatározások találhatók a törvénytervezetben a jogi személyek körét illetően. A szerzők a bevezetőt követően a jogi személyek körében a szövetkezeti forma megjelenésének történeti hátterét világítják meg az 1875-ös első szabályozástól az új Ptk.-ig. Majd a szövetkezet fogalmi meghatározása után a szövetkezet lényeges vonásait taglalják. Eszerint a szövetkezet személyi és tőketársulás, amely kettős jelleg mind a gazdasági, mind a társadalmi szektorban kidomborodik. A szerzők erős dogmatikai megalapozottsággal a szövetkezeti fajták, ágazatok, típusok, formák és modellek elemzése, csoportosítása után a jogi személy szövetkezet belső egységeit mutatják be, amelyeket később a legmeghatározóbb szövetkezeti típusok (termelő és értékesítő, ipari, lakás-, takaré-, hitel-, biztosítási, ifjúsági és szociális és az európai szövetkezet) vonatkozásában is elemeznek, az adott szövetkezettípus céljainak figyelembe vételével.

E dogmatikai elemzés utolsó érdemi fejezetében a belső viszonyok rendszeréről szólnak a szerzők, amelyek lehetnek törvényi rendelkezésen vagy belső szabályzaton alapulók.

Végül – összegzés gyanánt – néhány lehetőségre hívják fel a szerzők a figyelmet: „A szövetkezeteknek kiemelten hangsúlyos szerepe lehet a foglalkoztatáspolitikában, munkahelyteremtések kapcsán a szociális gazdaságban, a szociális integráció megteremtésében, a regionális és vidékfejlesztésben, a mezőgazdaságban.”

A tanulmány alapos vázlatát nyújtja a szövetkezeti jogi személy tudományelméleti vizsgálati eredményeinek, rendezett, átlátható képet adva a kutatási területről. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

BÍRÓ GYULA: A szabálysértés fejlődéstörténete hazánkban, különös tekintettel a közlekedési szabálysértésekre és az objektív felelősségre

A szerző a szabálysértések kialakulását és fejlődését vizsgálja, rámutatva a szabályozási koncepciók sajátosságaira. E sajátosság alapvetően abból ered, hogy a szabálysértési jog szoros kapcsolatban áll a büntetőjoggal, és a szabálysértésről alkotott elképzeléseinket döntően az határozza meg, hogy a büntetőjoggal való kapcsolatát miként értékeljük. A szerző ezen megfontolásból kiindulva a kezdetektől ismerteti e sajátos kapcsolatot.

Az 1840: IX. tc. és az 1843-as büntetőjogi tervezetek vetették fel először az enyhébb súlyú, de mégis szankcionálni kívánt cselekmények önálló kategóriakénti kezelését. A mezei rendőrségről szóló törvény által szankcionált cselekmények – többek között a mező- és erdőgazdaságot, állategészségügyet, tűzrendészetet érintően – veszélyeztető cselekmények, melyek közös jellemzője azok közigazgatás-ellenes jellegükben rejlett.

A valódi előrelépés a büntetőjog teljes kodifikációjának keretében valósulhatott meg, melynek következtében az 1878: V. tc. által alkalmazott trichotóm felosztás a büntettek és vétségek mellett önálló kategóriaként értelmezte a kihágásokat. A francia mintát követő megoldás a kihágásnak már nem csak a közigazgatás-ellenes cselekményeket tekintette, hanem minden olyan „csekélyebb törvényszegést” melyet törvény, miniszteri rendelet vagy szabályrendelet kihágásnak minősített. A rendszertani elhelyezkedésen túl a kihágások jogi jellegének eltérő voltát támasztja alá az is, hogy – annak ellenére, hogy a büntetőjog keretén belül nyertek értelmezést – nem a Csemegi-kódexben, hanem a Kbt.-ban nyertek szabályozást. Az 1869: IV. tc. következtében az igazságszolgáltatás közigazgatástól való elválasztása az eljáró hatóságok tekintetében is „megosztotta” a kihágások kategóriáját, mely mögött egyúttal a közigazgatási büntetőjog vagy bagatell büntetőjog problematikája húzódik meg. Büntetőjog

megosztottsága ebben az értelemben azt jelenti, hogy a büntetőhatalmat a jogalkotásban a törvényhozás, a jogalkalmazásban pedig az igazságszolgáltatás gyakorolja, s így a közigazgatási büntetőjog csak azokat a szabályokat tartalmazza, melyekkel a közigazgatás a törvényhozás felhatalmazása alapján egyes cselekményeket büntetni rendel. Ez eljárási szempontból annyit jelent, hogy a közigazgatás is láthat el igazságszolgáltatási funkciót, de csak korlátozott terjedelemben. E processzuális felfogás tükröződik a Kbt.-ban is, mely a kihágást megállapító normák mellett, olyan rendelkezéseket is tartalmaz, melyek a büntetőjoghoz való viszonyát tisztázzák.

E dogmatikailag kifinomult és elméleti síkon is alátámasztható megoldás 1950-ben megdőlt, mikor is a büntetőjog általános részének módosítása nyomán dichotóm rendszer honosodott meg. Így a kihágás kettős jelleget felölölő volta tarthatatlanná vált, melynek következtében 1953-ban azt a szabálysértés intézménye váltotta fel. Eredetileg a szabálysértés intézményével kívántak eleget tenni az önálló közigazgatási szankció iránti igénynek, így abba kezdetben csak a közigazgatás-ellenes cselekmények tartoztak. 1955-től azonban számos, korábban kihágásnak értékelt cselekmény szabálysértéssé minősült át azzal a jelentős eltéréssel, hogy itt már nem a büntetőjogon, hanem az államigazgatási jogon belül nyertek értelmezést. E dogmatikai szempontból is elfogadhatatlan helyzetre két megoldás kínálkozott. Vagy le kell választani a büntetőjogba tartozó cselekményeket a közigazgatás-ellenes cselekményekről, vagy az egész szabálysértési jogterület egységességére kell törekedni, mely a közigazgatási büntetőjog legitimálását jelentette volna. A rendszerváltást követően az új szabálysértési koncepció az utóbbi megoldást választotta, melynek eredményeit és máig megoldatlan problémáit a szerző kimerítően ismerteti, végig hangsúlyozva a jogterületre jellemző kettősséget.

A tanulmány nem pusztán a szabálysértési jog fejlődésének bemutatására szorítkozik, hanem a sokat emlegetett kettős jelleget egy konkrét problémán keresztül ismerteti. A közúti közlekedéssel kapcsolatos szabályok több évtizedes gyakorlata, és azok relatíve hatástalansága a jogalkotót eltérő felelősségi konstrukció megalkotására ösztönözte. A szerző az objektív felelősség intézményével kapcsolatos alkotmányossági problémákat bemutatva elismeri annak statisztikai hatékonyságát, s egyszersmind lándzsát tör azon út mellett melynek irányát az új intézmény jelöli ki, s melyet végérvényesen a büntetőjellel ellenére, a szabálysértési jog büntetőjogtól való távolodása jellemez. (Papp László)

BOTH ÖDÖN: A hazai reformkori büntetőjog-történet kutatásának szükségessége és lehetőségei

Both Ödön *A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőbíráskodásában (1790-1848)* című kandidátusi értekezésének bevezetését ifj. Both Ödön és Antal Tamás közlésében olvashatjuk. A szerző az 1878: V. tc. előtti magyar büntetőjog visszasságait alapul véve megállapítja, hogy a késő középkori magyar *büntetőjog „ma még jórész a századok kódében” rejtőzik*. Tekintettel a rendi büntetőjog szokásjogi lábakon álló erősen partikularizált jellegére, a szerző szerint a teljes kép feltárása érdekében elsőként egy-egy országrész, megye, szabad kerület összehasonlító jogtörténeti elemzését kell elvégezni.

Ezen megfontolásokat alapul véve a szerző Szeged város reformkori büntetőjog-alkalmazást tette vizsgálata tárgyává. A témaválasztást támasztja alá az a tény, hogy Szeged a 18-19. században az ország nagy lélekszámú településeihez tartozott, ráadásul földrajzi

elhelyezkedése folytán az osztrák büntetőjog nyilvánvalóan kisebb mértékben hatott jogfejlődésére. Tekintettel a kandidátusi értekezés terjedelmi korlátaira az író csupán a beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok rendszerének kutatására vállalkozik. Levéltári kutatásai során mintegy 20 000 büntetőíteletről szerzett tudomást, melyek feldolgozásának módszertani ismertetését követően a szerző rávilágít arra, hogy az ítéletek pusztá elemzésén túl egy jogtörténésznek keresnie kell „a jogszabályok mögött meghúzódó, ezek fejlődését biztosító társadalmi erőket” is.

Az értekezés annak az állításnak az igazolására szolgál, hogy a 18. századi – többek között Szeged város által is alkalmazott – rendi büntetőjog „*lassú erjedés után [...] a XIX. század második évtizedétől kezdve jól észlelhetően veszített*” rendi jellegéből. E tétel bizonyítása és a rendi büntetőjog eredményes feltárása érdekében az értekezés néhány alaptételt rögzít. Egyrészt a disszertáció által vizsgált korszak büntetőjoga különbséget tett közbüntett (*delicta publica, crimina*) és magánbüntett (*delicta privata*) között. Előbbi esetén hivatalbóli eljárás és büntetőjogi szankció alkalmazása volt megfigyelhető, míg utóbbit a sértett által kezdeményezett – elsősorban kártérítésre irányuló – polgári per jellemezte. A dogmatikai elhatárolás ellenére a közbüntett és magánbüntett közötti határvonal meglehetősen képlékeny, melynek megítélésében a bírói gyakorlat sem nyújt számunkra segítséget. Ennek következtében a disszertáció a rendes büntetőbíróságok által tárgyalt, szorosabb értelemben vett kriminális jellegű esetek feldolgozására vállalkozott. Másrészt a rendi anyagi büntetőjog szerkezeti eltérésére is tekintettel kell lenni. Napjainkban nyilvánvaló, hogy a tételes büntetőjog anyagát általános és különös részre osztjuk. E szerkezeti felépítés azonban a múlt büntetőjogának bemutatására csak akkor alkalmas, az nem ellenkezik a korabeli büntetőjogi szemlélettel.

E két megjegyzést követően a szerző az értekezés szűkebb témájának – a beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok rendszerének – feldolgozási módszerét ismerteti. Az általa felállított hipotézist úgy igazolja, hogy a beszámítást kizáró és büntetést megszüntető okok közül elsőként azokat ismerteti melyeket a 20. század első két évtizedének irodalma is ekként értékel. Majd mindezt kiegészítve, sorra veszi a szakirodalom által nem, vagy nem ilyen összefüggésben említett de a szegedi ítélkezési gyakorlatból kielemezhető okokat. (Papp László)

HOMOKI-NAGY MÁRIA: Egy zálogszerződés története

Homoki-Nagy Mária e tanulmányával a zálog jogintézményének történetéhez szolgál fontos adalékokkal. Bevezetőjében megfogalmazott kiindulási alapja a rendi magyar magánjog meghatározó jellegzetessége, a kötött tulajdoni rendszer, amely a királyi főtulajdonjogból folyó adományrendszeren, az ösiségen és az úrbáriális kötöttségeken alapszik. Ezeknek köszönhetően a korabeli Magyarország ingatlanforgalma szinte teljesen megbénult, amelyet azonban csak néhány jogi lehetőség orvosolhatott a mindennapok igényeit figyelembe véve. Ezek közé tartozott a birtokzálog és a haszonbérlet. Werbőczy Hármaskönyvében csak a zálogjogot fejtegeti, a bérlet, illetve haszonbérlet szabályait a mindennapok gyakorlata nyomán csak a 18. századi bírói gyakorlat véglegesítette.

A szerző az 1848 előtti magyarországi kötött vagyoni jogi viszonyok bemutatása után az 1848-at követő változások által felvetett kérdéseket taglalja egy zálogszerződés bemutatásán keresztül.

A Kállay család napkori és orosi ága (tulajdonos, zálogba adó), valamint a Lukács és Majthényi családok (záloghitelezők, haszonbérlők) közötti zálogvita elemzésével nemcsak a birtokzálog intézményére vonatkozóan tehetünk általános megállapításokat a szerző munkája nyomán, hanem a korabeli – neoabszolutizmus kori – jogalkalmazásra vonatkozóan is. A szerző maga is megállapítja az 1853-ban indult zálogper kapcsán: „a fennmaradt bírósági jegyzőkönyvek és iratok alapján rekonstruálható a kutató számára, hogy miként érvényesül a neoabszolutizmus korában továbbra is a rendi magyar magánjog szabályrendszere, s miként törekednek a bíróságok az új polgári perrendtartás szabályainak betartására.” Mindennek magyarázatát a tanulmány végén adja meg a szerző: „az OPTK-nak nem volt visszaható hatálya, így a hatályba lépése előtt keletkezett szerződésekre a régi szokásjogi normákat kellett alkalmazni.” Kiemeli azt is, hogy a peres felek nem egy esetben a számukra kedvező új osztrák szabályokra hivatkozott, s a peres eljárás új szabályai már a bemutatott zálogper minden elemében kimutathatók. Mindezzel rávilágít arra, hogy a neoabszolutizmus időszaka nem pusztán a közjog, hanem a magánjog szempontjából is érdekes korszaknak tartandó. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

KAJTÁR ISTVÁN: A magyar városok jogtörténeti értékeiről

A tanulmány a polgárság centrumainak, a városoknak a politikai jelentőségét ismerteti az olvasóval, összegzi, hogy milyen hatást gyakoroltak a hazai és az európai jogfejlődésre, milyen többletjogokat biztosítottak lakosaiknak, valamint milyen szerepet játszottak a feudális berendezkedés lebontásában. A dolgozat bevezetőjében képet kapunk a középkori városok és a központi hatalom egymáshoz való viszonyáról, valamint a városi autonómia fő jelképeiről és annak jelentőségéről. Teljes körűen bemutatásra kerülnek a középkori város típusai is, melyek egyaránt speciális státussal rendelkeztek a többi településhez képest, egymással összehasonlítva azonban jelentős autonómiabeli különbségek jellemezték őket.

A bevezető rész után napjaink Magyarországanak egyik regionális központján, Pécs városán keresztül ismerhetjük meg a városi autonómia legfontosabb jelképének, a városháznak a funkcióit, s az itt folyó munka szerepét a centralizációs törekvések elleni harcban. A szerző kiváló szerkesztési technikával vezeti át mondanivalóját az általános ismertetésből egy konkrét város (Pécs) pozitív példájára, az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában.

A szerző egy 1907-es jeles történelmi eseményt, a pécsi városi székház avatási ceremóniáját tárja az olvasó elé, melyből az akkori protokolláris szokásokat is megismerhetjük, egy ilyen jelentős közösségi esemény kapcsán. Vázolja az olvasók számára az avató ünnepség menetét és egy-egy idézetet is olvashatunk két politikai vezetőtől, Pécs városának polgármesterétől és a főispántól, akik egyaránt a helyi politikai hatalom megtestesítői voltak a központi állami irányítással szemben.

Véleményem szerint nagymértékben emelik a tanulmány értékét ezen beszédek ismertetései, hiszen képet kapunk a korabeli politikusok álláspontjáról a városok és a központi hatalom viszonyával kapcsolatban, s olvasmányosabbá teszik az alkotást. Szintén megismerhetjük az említett idézetekből a bevezetőben tömören ismertetett városi kiváltságok lényegét és a városi lét előnyeit. A városházát beszédében mindkét személyiség a városi autonómiával azonosítja, hiszen ez a hely ad keretet a helyi ügyek központi hatalomtól független vitelének, s színterül szolgál a városi lakosság többletjogainak biztosítására.

A tanulmány utolsó harmadában megismerhetjük a városházán működő hivatal funkcióit, melyből kiemelkedik a helyi ügyek szabályozása, tehát a rendeletalkotás. A nemzetközi összehasonlításban is széleskörű szabályozási területek mellett, bőséges felsorolást olvashatunk a hivatal egyéb funkcióiról is. Szembetűnő hasonlóságot tapasztalhatunk napjaink önkormányzati jogosultságai és a 20. század elejének viszonyai között, tehát az önkormányzatok öngazgatása már egy évszázaddal ezelőtt is sokrétű és jól működő volt. Az alkotás záró mondataiból fény derül az önkormányzati autonómia alapjára, amely az önkormányzati vagyon. Általánosságban minden szervezeti egységre elmondható, hogy csak akkor képes önállóan igazgatni ügyeit, ha megfelelő gazdasági háttérrel rendelkezik és nem, vagy csak részben függ más szervek anyagi támogatásától.

A tanulmány zárásaként egy aktuális eseményről kapunk információt, miszerint 2010-ben Pécs Európa kulturális fővárosa lehet – mint tudjuk az is lett –, mely lehetőséget a szerző a városi autonómia által biztosított fejlődési potenciálnak tulajdonít. A tanulmánynak ez a záró momentuma kiváló keretet ad, mivel láthatjuk mekkora jelentősége van a központi hatalomhoz való viszonyoknak a helyi gazdasági fejlődésre. Mindenkinek ajánlom a tanulmány elolvasását, aki érdeklődik a jogtörténet és a jelenkor összefüggései iránt, s szeretné megérteni milyen nagy befolyással lehet egy szabadabb jogi státus egy terület vagy egy város későbbi gazdasági és társadalmi fejlettségére. (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

MAKK FERENC: La Hongrie entre l'Empire Allemand et Byzance, La naissance du Royaume de Hongrie (Magyarország a Német Birodalom és Bizánc között, A Magyar Királyság létrejötte)

Makk Ferenc francia nyelvű tanulmányában azokat a legfontosabb kül- és belpolitikai tényezőket, valamint az ezekre adott reakciókat mutatja be, amelyek a legjelentősebb szerepet játszottak a honfoglalást követően az államalapításban.

A tanulmányból megtudhatjuk, hogy az a tény, hogy a magyarok 895 és 900 között elfoglalták a Kárpát-medencét, több hatalom érdekeit is sértette, így leginkább a német (keleti frank) a bolgár és a bizánci érdekeket. A politikai viszonyokat tovább rontotta, hogy a magyarok 970-ig szinte egész Európával hadiállapotban álltak. A szerző valószínűsíti, hogy a magyarok ebben az időszakban állattenyésztő lovas (fél)nomádok voltak, akik a hadjáratokat részben a szövetségeseik „zsoldosaként” részben azonban saját indíttatásból folytatták. A kezdeti sikerek után azonban egyre nagyobb veszteségek érték a magyarokat, és féltő volt, hogy idővel az európai népek összefognak ellenük, és megsemmisítik őket. A 955. évi augsburgi vereség után megszüntették a nyugati hadjáratokat, és a római pápa felé közeledtek, ez azonban nem vezetett eredményre. Miután 970-ben Arkadiopolisnál is vereséget szenvedtek el, a balkáni hadjáratokkal is felhagytak. Ezt követően Géza fejedelem tartván a bizánci támadásoktól a Német Birodalommal kötött szövetséget. Majd a német birodalmi egyház megkezdte a térítő tevékenységét a magyar területeken, és Géza fejedelem a németek katonai segítségét is igénybe vette a belső ellenfeleivel szemben. A Géza által elkezdett németbarát politikát fia és utódja István is folytatta, ő azonban az új magyar egyházat a római pápa alá rendelte, kizárván ezzel a bizánci befolyást a magyar egyházra.

1000/1001-ben III. Otto német császár és II. Szilveszter római pápa egyetértésével „minden magyar királyává koronázták” Istvánt. A koronára vonatkozóan a szerző azzal az új az állásponttal ért egyet, hogy nem szükséges feltételezni, hogy a koronát akár a német császár,

akár a római pápa, vagy mindketten küldték, ugyanis nem az a lényeg, hogy ki küldte a koronát, hanem a királyi méltóság elismerése volt fontos. Így az is meglehet, hogy István udvari ötvöse készítették a koronát.

A koronázást követően István szövetséget kötött II. Basileios bizánci császárral, ennek következtében a *basileus* is elismerte István királyi címét. Ezt követően István 1003-ban harcolt a bolgárok ellen Bizánc oldalán. Azonban ezalatt az erdélyi területeken felerősödött a törzsi szeparatizmus, amelyet Istvánnak sikerült leverni, majd megvalósította az ország politikai egységét, és egy erős központi hatalmat alakított ki. A törzsi szerveződés leépítését követően pedig a német modell mintájára, területi alapon szervezte át az országot, továbbá a pénzverés, a törvényhozás és az oklevelek kiállításának területén is a német modell tükröződött vissza. Ugyanakkor az erős központi hatalom kialakításával a földterületek 75 százaléka a király kezébe került, így sikerült megakadályozni, hogy a területek és a hatalom ne aprózódjanak szét több nagyúr között.

A szerző összegzésként megállapítja, hogy a magyaroknak végül a nehézségek ellenére is sikerült megmaradni a Kárpát-medencében, mindez azonban döntően annak köszönhető, hogy a magyar uralkodók (Géza és I. István) készek voltak átvenni a keresztény Európa politikai, gazdasági, szociális, kulturális és vallási rendszerét.

A tanulmány szemléletesen ábrázolja a pogány és nomád magyarok nehézségeit, amelyekkel a honfoglalást követően meg kellett küzdeniük, rámutatván az uralkodók politikai rátermettségének jelentőségére a magyarok fennmaradásában. A szerző néhány korabeli forrást is segítségül hív a munkájához, amelyek kellőképpen alátámasztják a szerző állításait. A tanulmány olvasmányos stílusban írt alapos munka, így nem csupán a jogtörténészek, hanem minden érdeklődő számára érdekes olvasmányt jelent. (Újvári Emese)

*GÁBOR MÁTHÉ: Fundamental Sources of Hungarian Administrative Penal Law
(A közigazgatási büntetőjog alaptörvényei)*

A szerző munkájában a közigazgatási büntetőjog magyarországi kezdeteit vizsgálja, abból a szempontból, hogy a kisebb súlyú bűncselekményekre és az igazgatásellenes magatartásokra vonatkozó normák milyen körülmények között jelentek meg. Alapvetően a 19. század első évtizedeire fókuszálva az 1840. évi IX. törvénycikket és az 1843-as büntetőjogi javaslatot tekinti a szerző olyan „alaptörvényeknek”, melyekben a közigazgatási büntetőjog felfedezhető.

E kérdéskör taglalása során a tanulmány a kriminalitás határát keresi, vagyis azokat a mozzanatok, mely a büntetőjog körén már kívül esnek, de különböző szempontok alapján szankcionálásuk szükséges. Az író rámutat arra, hogy az említett két normában a későbbi kihágás intézménye fedezhető fel, így az összehasonlító elemzés során kitér azokra a megoldásokra is melyek a későbbi Kbt.-ban – akár azonos tartalommal, akár némi korrekcióval – visszaköszönnek. Az elméleti alapvetéseket e problémakör kapcsán a bűncselekmények trichotomikus felosztására vezeti vissza, melynek első kodifikált megnyilvánulása az 1791-es francia büntetőtörvénykönyv, melynek szabályait számos európai állam átvette. E törvény egyértelmű hatása mutatkozik meg az 1811. január 1-jén hatályba lépett Code Penal rendszerében, melynek negyedik fejezet foglalkozik a rendőri kihágásokkal. Részben ennek hatásaként, részben pedig az 1840. évi V. tc. általa felállított Országos

Választmány munkájának eredményeként hazánkban a mezei rendőrségről szóló törvényt tekintjük a kihágások első kodifikációjának. E törvény jelentősége azonban abban áll, hogy az általa kidolgozott rendszert az 1843-as javaslat sem változtatta meg, sőt bizonyos rendelkezései a Kbtk. megalkotása után is hatályban maradtak.

A szerző a törvényt és a javaslat a felelősségre-vonás alanyi és tárgyi oldalát részletezve összehasonlítja, kitérve a terminológiai sajátosságokra. Bár a szakirodalom egységes az 1840:IX. tc. megítélésében, de a fogalomhasználat miatt meg kell említeni, hogy pl. Király Tibor álláspontja szerint, mivel a törvény vétségekről beszél, ezért azokat csak a későbbi értelmezés útján minősíthetjük kihágásoknak.¹ A szerző az 1843-as javaslatban és a törvényben említett fogalom-használatot összhangba hozza, s így „merő gondatlanságot” a hanyagsággal, a „vétkes gondatlanságot” a tudatos gondatlansággal, míg a „szántsándékos negédességet és a tudatos rosszakaratot” az eshetőleges és egyenes szándékkal azonosítja.

A részletezés során kitér az eljárásjogi sajátosságokra, és kihágás sajátos – egyelőre még kezdetleges – voltának tulajdonítja azt, hogy a felelősség a vétkességhez igazodik úgy, hogy a legenyhébb formák esetében polgári jogi, míg az egyenes szándékkal elkövetett cselekmények esetén büntetőjogi szankciót is alkalmazhattak.

A büntetési nemeket, és tételeket összehasonlítva, illetve a szankcionálni kívánt cselekmények igazgatásellenes jellegét figyelembe véve a tanulmány végére az olvasóban is nyilvánvalóvá válik, hogy az említett forrásokat a szerző miért említi a közigazgatási büntetőjog „alaptörvényének”, s hogy ezek a későbbi kihágás intézményének fejlődésében mekkora szerepet játszottak. (*Papp László*)

MATÚZ GYÖRGY: Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése 1840-1973

Matúz György a telekkönyvezés magyarországi rendszerének történetét mutatja be ebben az írásában, amelyben a hangsúly elsősorban a 19. századi szabályozásra és működésre helyezte. A munka három érdemi egységre osztható. A fogalom meghatározást is magába foglaló bevezetés mellett a telekkönyvezés alapelveivel ismerteti meg a szerző az olvasót, majd a területre vonatkozó jogalkotás egyetemes és magyar fejlődésének áttekintő bemutatása után a telekkönyvet mint jogintézményt tárgyalja.

A Bevezetésben a telekkönyv szűkebb és tágabb értelmét veti össze a szerző, kiemelve e jogintézmény gazdasági hasznosságát, és a joghatás kiváltási hatását. Három követelménynek kell teljesülni, hogy szűkebb értelemben vett telekkönyvről beszélhessünk: államilag szabályozott és működtetett, ellenőrzött és hiteles ingatlan-nyilvántartás, amely garantálja a jogbiztonságot és a tulajdon sérthetetlenségét. Ezekből fakadnak, s egyúttal ezeket biztosítják a telekkönyvi rendszerben érvényesülő alapelvek.

A telekkönyvi jogalkotásról szóló egységben a szerző mind az európai, mind a magyar előzményeket tárgyalja. Ez utóbbi kapcsán a magyar törvényhozás felvilágosult abszolutizmus és reformkori kodifikációs kísérleteket tárja elénk, majd megvilágítja a

¹ KIRÁLY TIBOR: *Kihágások a magyar jogban*. In: Móra Mihály, szerk.: *Tanulmányok az állam és jog kérdései köréből*. Jogi és Közgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1953. 100 p.

neoabszolutizmus jogforrási jellegzetességeit leírja a telekkönyvi rendszer magyarországi 1850. évi bevezetésének körülményeit. 1848 félbe maradt, forradalmi törvényalkotási hullámát követően az ismert körülmények miatt számos jogintézmény esetében – így a telekkönyvi rendszer esetében is – az osztrák szabályozás lépett hatályba Magyarországon is. Az 1850. január 14-én kelt császári teljhatalmú polgári biztos által kiadott *hirdetés* kimondta, hogy a járási bíróságoknál ki kell alakítani a telekkönyvi szervezetet és a rendszert, amelybe *minden* ingatlan beletartozik. A következő években ezt további más rendelkezések egészítették ki, köztük az Osztrák Polgári Törvénykönyv szabályai. A szerző az ösiségi és úrbéri jogviszonyok megszűnését rendező jogforrások körében taglalja a telekkönyvi rendelkezéseket, majd rátér az 1867-es kiegyezést követő bő termésű kodifikációs időszak bemutatására, amely tágabb összefüggésben a telekkönyvezést is érintette. A huszadik század első évtizedeinek története után eljutunk a század második felébe, ahol a szerző a telekkönyvi rendszer 1973-as megszüntetésével a vázolt fejlődés ívének végpontját adja meg. Ekkortól működik a ma is használatos ingatlan-nyilvántartási rendszer.

A következő egységben a jogintézményről esik szó, ahol ismét fogalom meghatározással és alapvetésekkel találkozhat az olvasó. Majd a telekkönyv jellegét, jogszabályi és jogalkotási környezetét taglalja a szerző, melyet követően – kissé lezáratlanul – a telekkönyvi eljárás bemutatásával fejezi be tanulmányát, amely – e huszonöt oldalban – a hazai telekkönyvi rendszer történetéhez fontos adalékot szolgál. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

MEZEY BARNA: Munkáltatási modellek a reformkor büntetés-végrehajtásában

A szerző a tömlöcügy magyarországi fejlődésének egy sarkalatos pontját, a szabadságvesztés büntetés-végrehajtása során történő munkavégzés problematikáját ismerteti a 19. század első évtizedeiben. Magyarországon a reformkorra megkerülhetlenné vált a börtönügy reformja, mely számos elméleti kérdést vetett fel. A korszakból származó és témával kapcsolatos irodalmat az író a szerint ismerteti, hogy azok hogyan viszonyulnak a korábbi büntetés-végrehajtáshoz. A szerzők egyetértenek abban, hogy az amerikai és nyugat-európai megoldásokhoz képest a magyar büntetés-végrehajtás messze elmaradott. Ugyanakkor ezen munkák jelentős része kritikai-feltárási jellegű volt, és csak néhány szerző – többek között Balla Károly, Eötvös József, Lukács Móricz, Szemere Bertalan – tudott és akart újat mondani, mely elképzeléseknek azonban számos gazdasági és politikai nehézséget kellett megoldaniuk. A szerző rámutat arra, hogy ezen reformtörekvések sok esetben tisztán elméleti jellegűek, nem átalakítani hanem újjáteremteni szerették volna a hazai börtönrendszert, melynek számos gyakorlati akadálya volt.

A hazai reformkori fogházjavítók elképzelései között nagy szerepe volt a munkáltatás kérdésének. A szerző a továbbiakban e részkérdéssel foglalkozik. A büntetés-végrehajtása során a munka jellegének meghatározását a szakemberek között főként az határozta meg, hogy a magányrendszer vagy a hallgatórendszer mellett törnek lándzsát. Így a munkáltatás gondolata volt az egyik olyan vitapont, melynél az elméleti elképzelések rendre ütköztek, s mindezek ráadásul szöges ellentétben álltak a hazai valósággal. A 19. század elején ugyanis a büntetés-végrehajtás során végzett munka „bizonyos értelemben sajátos cél és eszköz is egyszerre, de mégis legritkábban büntetés”. A rabmunkáltatás terén bekövetkező változások nem egységesek és korántsem voltak országosak. Voltak megyék melyek korszerű börtönépületeket emeltek, mások a meglévő tömlöc mellé dolgoztató házakat építettek vagy hagyományos közmunkáltatást folytattak.

A szerző az elméleti alapvetéseket követően a rabmunkáltatás magyarországi gyakorlatát mutatja be néhány vármegye példáján keresztül, majd a reformkor jellegzetes intézményét a rabdolgoztató házat ismerteti. A reformkori gondolkodást híven tükrözi, hogy mind Borsod mind Békés vármegye rabdolgoztató intézményeinek a felállításáról szóló közgyűlési határozat nem büntetőpolitikai, hanem fiskális érdekek által vezérelve döntött a munkáltatásról. Vagyis a rabdolgoztató házak nem a csavargók elleni fellépés jegyében születtek – mint pl. a dologházak –, hanem abból a célból, hogy az elítélt tartási költségeit „megtermelje”, vagy legalábbis mérsékelje. Ugyanakkor a szerző utal arra, hogy az anyagi szempontok mellett szórványosan a fogházjavítók egyéb céljai is megtalálhatók, melyek azonban még kiforratlanok. Az író Borsod vármegyét nevesíti külön, ahol a munkáltatást a szabadságvesztés büntetés részének tekintették, - mivel a börtön önmagában nem büntetés - s mely kapcsán a tanulmány azt a következtetést vonja le, hogy ebben sokkal inkább a rendi szabadságvesztés-büntetésről kialakult kép köszön vissza.

Az író ezt követően számos vármegye – mint pl. Tolna, Csanád, Csongrád – példáján keresztül mutatja be a rabdolgoztató házak létrehozásával, működtetésével kapcsolatos tapasztalatokat, s megállapítja, hogy ezen intézmény a hazai tömlöcügy fejlődésében határozott lépés volt a korszerű börtönügy megteremtése felé. Ugyanis a munkáltatás kérdése számos olyan kérdést vetett fel mely érintette a fogva tartás filozófiáját és a végrehajtási rendszert egyaránt. Bár a rabdolgoztató házak esetén a munkáltatás célja a rabköltség mérséklése volt, de ennek okán egyre többször került elő a munkáltatás és a büntetés közötti filozófiai összefüggés, mely végső soron a büntetés céljának értelmezéséhez vezetett. Mindezekből adódóan a munkáltatás, illetve az ezzel összefüggő elméleti viták és gyakorlati próbálkozások nagyban hozzájárultak az 1843-44 évi országgyűlés börtönügyi programjának kidolgozásához. (*Papp László*)

RÉVÉSZ T. MIHÁLY: Andrassy Gyula útja a miniszterelnökségig

A szerző Andrassy Gyula politikai pályafutását mutatja be, elsősorban azáltal vezérelve, hogy a 19. század egyik kiemelkedő magyar közjogi alakjának tevékenysége eddig méltatlanul háttérbe szorult. A tanulmány Andrassy munkásságát, és a miniszterelnöki székhez vezető utat ismerteti, kiemelve a politikus kiegyezési tárgyalásokban betöltött szerepét.

Andrassy, mint a legtöbb 19. századi politikusunk '48-as elveken nevelkedett, és az áprilisi törvények viharos gyorsaságában vált ismerté. '48-as tevékenysége miatt emigrációba kényszerült, és 1850-ben halálra is ítélték, s így csak 1857-ben kapott amnesztiát követően tért haza. Az emigrációból hazatérve Andrassy is azon gondolkodók közzé tartozott, akik a forradalmi út helyett egyre inkább a külpolitikai történésektől és a dinasztiával való megegyezéstől várták a konszolidációt. A neoabszolutizmus gyengülő szorításában egyre erősödő hangok azonban még képtelenek voltak érdemi eredményt produkálni, már csak azért is, mert a kezdeti próbálkozások képtelenek voltak elrugaszkodni a '48-as elvek maradéktalan visszaállításának eszméjétől. A tárgyalások kezdeti sikertelenségén a külpolitika – magyar szempontból- kedvező alakulása változtatott. Deák 1865-ben vázolta a kiegyezés lehetséges irányát, melynek középpontjában a közös ügyek paritás elve alapján történő rendezése állt. A megállapodás lehetősége mind a két államban a tárgyalásoknak új lendületet adott, s egyszersmind a lehetséges kompromisszum határai is körvonalazódtak. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni a kiegyezést körüllegő közhangulatot sem, mellyel el kellett

fogadtatni azt, hogy ugyanazzal a nemzettel zajlanak a tárgyalások, mely nemzettel szemben szabadságunkat '49 tavaszára kivívtuk. Közismert tény, hogy a probléma orvoslására Deák a *Pragmatica Santióra* alapozott érvelést dolgozott ki, mely a két állam között fennálló másfél évszázados közjogi kapcsolatra épült, s melyben benne rejtett a '48-as alkotmány visszaállítása is. Ezt a lehetőséget többek között Andrássy is nagy örömmel nyugtázta, aki idő közben a politikai paletta szuverén szereplőjévé vált. Az időközben megérlelődött politikusnak a kiegyezés mellett, de annak kivitelezése ellen több önálló elképzelése volt melyek kapcsán Deákkal is szembe került. A köztük lévő nézetkülönbség azonban nemhogy gyengítette, hanem erősebbé tette közös ügyüket, mert Deák felismerte, hogy a „*monarchia államreformjának sikerét a párthívei közül az udvarhoz bejáratos arisztokrácia segítheti leginkább elő.*”

Így Andrássy rugalmasságának és tárgyalási készségének köszönhetően nemcsak a tárgyalásokban töltött be maradandó szerepet, hanem neve már korán esetleges miniszterelnökként is felmerült. A tárgyalási folyamatok végéhez érve 1866-ban a két politikus már vállvetve dolgozott a tervezet országgyűlés általi elfogadásán, melynek értelmében hazánk becikkelyezi a „*közös ügyek csomagját*”, az adó és kereskedelemügy közösségét, és az államadósság egy részének átvállalását. Mindezt cserébe az uralkodó pedig ígéretet tett az alkotmány visszaállítására, és a kormány mielőbbi kinevezésére. A kiegyezés előkészítése, elvi alapjainak kidolgozása Deák közjogi műveltségének és politikai bölcsességének köszönhető, de a szerző rávilágít arra, hogy mindezek gyakorlati megvalósításában Andrássynak elvülhetetlen érdemei vannak, melynek elismeréseként az uralkodó 1867. február 17-ei keltezésű leiratában Andrássy Gyulát az Osztrák-Magyar-Monarchia első magyar miniszterelnökévé nevezte ki. (Papp László)

SZABÓ ISTVÁN: A Nemzetgyűlés feloszlata az 1946. évi I. törvénycikk szerint

A szerző a köztársasági elnök törvényhozással kapcsolatos jogosítványai közül a feloszlátás jogát vizsgálja. Valójában a tanulmány egy jóval szélesebb problémakört ölel fel, mely tulajdonképpen e jogosítványon keresztül a parlamentáris és félprezidenciális rendszer közötti határvonalat feszegeti.

1945 utáni néhány év alkotmányos törekvései és tényleges politikai lehetőségei között lényeges különbség volt. Annak ellenére, hogy európai mércével mérve az 1945-46-ban született közjogi rendelkezések egy demokratikus polgári állam irányába mutattak, és hogy a kisczardák 1945-ben elsőprő győzelmet arattak, a szovjet befolyás a politikai gondolkodásra is rányomta bélyegét. A szerző ugyanakkor kiemeli, hogy mindezeketől függetlenül, „*kizárólag közjogi szempontból*” kívánja a kérdést vizsgálni.

A tanulmány az „általánostól a különös felé” haladva folyamatos szűkítéssel szisztematikusan taglalja a kérdést. A szerző először a feloszlátási jog tartalmát vizsgálja meg nem csak a magyar alkotmánytörténetben, hanem kitér az egyes európai megoldásokra is. Ezzel összefüggésben megállapítja, hogy a királyt megillető feloszlátás az állandóan működő parlament esetén nem a működés beszüntetését, hanem a képviselői megbízatásoknak a választási ciklus lejárta előtti megújítását jelentett. Tartalma tehát az évszázadok során megváltozott, lényege azonban nem, hisz a 20. században is a feloszlátás a törvényhozás mindennapi működésébe történő drasztikus beavatkozás, így kulcsfontosságú, hogy azt az államfő mikor és hogyan rendelheti el. Ezzel összefüggésben az író az 1946: I. tc.-re

vonatkozó tervezeteket ismerteti. E megoldások közül a kisközgazda javaslat egy konfliktushelyzeten alapuló feloszlatási jogot tartalmazott, vagyis e koncepció szerint a köztársasági elnök akkor oszthatja fel a törvényhozást, ha köztük véleménykülönbség alakul ki. Ez gyakorlatilag azt jelentett, hogy a feloszlatási jog az államfőt akkor is megilleti, ha a parlamentben stabil kormánytöbbség van, és a törvényhozás megfelelően működik. A szociáldemokrata javaslat a törvényhozás működő-képtelenségéhez kötötte a feloszlatást, mely kísérteties hasonlóságot mutat az 1920: I. tc.-ben rögzített szabályokhoz képest. A kommunista javaslat pedig még ennél is szűkebb körben értelmezte az államfő ezen kivételes jogát. Érdekes felhívni a figyelmet arra, hogy a kisközgazda és kommunista javaslatot egy közös tényező összeköti. Mind a két megoldásnál ugyanis politikai okok játszanak közre a feloszlatás kapcsán, míg a szociáldemokrata koncepcióban ez hiányzott. Azonban a kisközgazda megoldás a parlamentáris többség ellen, a kommunista javaslat viszont a parlamentáris többség érdekében rendelte volna el a feloszlatást.

A ténylegesen megvalósult megoldást elemezve a tanulmány rámutat arra, hogy a köztársasági elnök csak előfeltétel megléte esetén² gyakorolhatta e jogát, viszont a törvény szövegezése a feltétel beállta esetén is diszkrecionális jogot biztosít számára, mely megegyezik a hatályos alkotmányunk „feloszthatja” kifejezésével. Így a kormány előterjesztése nem eredményez automatikusan előrehozott választásokat, mennyiben a köztársasági elnök azt nem támogatja.

A szerző rámutat arra, hogy a feloszlatási jog jellegét és gyakorlását a miniszteri ellenjegyzés és a kormány illetve az államfő közötti függelmi viszony is meghatározza, melyről végső soron az alábbi megállapítást vonja le.

Az 1946: I. tc.-el létrehozott kormányzati rendszer egy „felpuhított fél-prezidenciális” megoldás. A köztársasági elnök a normaszövegből adódóan ugyanis a parlamenti többség és a munkaképesség ellenére is fel tudta oszlatni a Nemzetgyűlést. A fél-prezidenciális és a parlamentáris rendszer között a lényeges különbség az államfő és a kormány közötti függelmi viszonyban van. Az 1946:I. tc. kettős függést vezetett be, hisz a kormány megbízását a köztársasági elnök és a nemzetgyűlés is visszavonhatta, vagyis e jelleg a fél-prezidenciális jelleg irányába mutat. Ugyanakkor e jelleget gyengíti, hogy az elnöki-kormány rövid ideig tudott hivatalban maradni.

A tanulmány végéhez érve a szerző több szempontból is megvilágítja azokat az államfői jogosítványokat, melyek hatással lehetnek a kormányzati rendszer jellegére, s megállapítja, hogy a rendszerváltó alkotmányozás során az 1946. évi I. tc.-hez képest az államfő azon hatáskörei lettek mellőzve, melyek a fél-prezidenciális köztársaságot a parlamentáris köztársaságtól elválasztják. (Papp László)

TÓTH LAJOS: Agrárjogi viszonyok 1948-1956

Az egyik legizgalmasabb időszakot tárgyaló történeti tanulmánnyal találja magát szemben az olvasó, amikor Tóth Lajos munkáját olvassa. A szerző egy korábbi, a nagybirtokrendszer megszüntetésével és a földosztással kapcsolatos publikációja folytatásának szánja írását.

2 1946:I. Tc 10.§ (2) bekezdése értelmében a köztársasági elnök a nemzetgyűlési képviselők kétötödének javaslatára oszthatja fel a Nemzetgyűlést.

Bevezetőjében kifejti, hogy hiánypótló jelleggel vetette papírra kutatásai eredményeit, melyekben nagyobb hangsúlyt akar fektetni a tárgyalt korszak egymástól eltérő agrárpolitikai nézeteire.

A bevezetőt követően három korszakra bontva mutatja be az agrárviszonyok és az azzal kapcsolatos jogi szabályozás változásait 1947-től az 1956-os forradalomig.

Az első időszakot a „fordulat éve” jelenti 1947 nyarától 1948 nyaráig, amikor is az agrárviszonyok a korábbiakhoz képest teljesen megváltoztak, amely – ellentétben a szocialista propagandával – a parasztságban teljes bizonytalanságot keltett. Az 1948-tól meginduló folyamat, amely a nagygazdák és a középparasztok (kulákok) ellen irányult, valamint a szövetkezeti rendszer bevezetése meghozta a mezőgazdaság gyors szocialista átszervezését. Mindezt a főként rendeleti szintű jogforrások is tükrözték. A szerző – jogi aspektusból tekintve – inkább az 1949-es évet tekinti a fordulat évének a Függetlenségi Népfront megalakulása, jelöltjeinek tavaszi választási győzelme és az augusztusi alkotmány elfogadása miatt. Az agrárjogi viszonyok tekintetében is ezt az esztendőt tekinti fordulópontnak a szerző, ugyanis a szövetkezetekbe való beléptetés (a vonatkozó kormányrendelet megfogalmazása szerint az ingatlanok és eszközök „felajánlása”), az alkotmányba foglalt elvek és irányvonalak a mezőgazdaság terén, a részleges földrendezés, tagosítás szabályozása és a magántulajdonban lévő földek használatának társadalmasítása, az állami tulajdonú gépállomások létrehozása mind ezt erősítik. 1952-53 fordulójára a mezőgazdaságtól, földtől való menekülés, a padláslesöprések, a beszolgáltatási kötelezettségek egymillió kataszteri hold műveletlen földet és 800 ezer paraszt család gabona nélkül maradását eredményezték. Enyhülést csak Nagy Imre miniszterelnöksége hozott, ami a jogalkotásban és az új agrárpolitika meghirdetésében is megmutatkozott, de az 1955-ös legfelsőbb politikai változások ezeknek a végét jelentették, s visszatért a pártutasításos irányítás és jogalkotás az agráriumban.

A szerző lineárisan végigmenve a történelmi eseményeken, részletesen áttekintve az agrárviszonyokra vonatkozó – sokszor a klasszikus elveket sértő – jogalkotási folyamatot, árnyalt képet fest a korszak mezőgazdaságának szabályozásáról. Ezt a képet tovább színesíti saját, illetve családja emlékeivel, s olyan események ismertetésével (Tiszalöki Vízierőmű építése), amelyek hitelesen és valóban mutatják be a korszak ideológiája által eltorzított jogalkotás hátterét, való életbeli megjelenését. *(Megyeri-Pálffi Zoltán)*

II. RÉSZ

KÖZJOGI JELLEGŰ TANULMÁNYOK

ANTAL TAMÁS: A választási bíráskodás dualizmuskori intézménytörténetéhez

A szerző a dualizmus kori választási bíráskodás fejlődéstörténetéből Szilágyi Dezső első bifurkációs javaslatának ismertetésére vállalkozott. Az író következetesen bemutatja a javaslatot annak 1891-es keletkezésétől egészen az 1899-ben történő elfogadásáig. A gondolatmenet kiindulópontja az 1874. évi XXXIII. tc., melynek utolsó szakasza szolgált kiindulópontul. Az első választójogi novella ugyanis a választási bíráskodás kapcsán pusztán a verifikáció jogának részbeni megosztásáról rendelkezett a Kúria és a képviselőház között úgy, hogy az erre vonatkozó részletszabályok meghozatalát a későbbi törvényhozás feladatává

lette. A szerző az erre irányuló sikertelen kísérleteket érintve Szilágyi Dezső 1889. december 30-án beterjesztett javaslatát ismerteti. E javaslat még csak a hatáskörök tervezett megosztásának alapelveit tartalmazta, de kétségtelenül a későbbi törvényhozási vita alapjául szolgált. Ezt bizonyítja az is, hogy 1891. május 21-én az időközben bekövetkezett kormányváltás ellenére a kérdés ismét napirendre került. Az időközi módosítások és a kormány által eszközölt kiegészítések eredményeként az „alapelvi megállapításokból” egy 162 §-ból álló törvényjavaslat született.

Az író részletesen bemutatja a javaslat első címében található abszolút és relatív érvénytelenségi okokat, s majd ezt követően két alapvető kérdés taglalására vállalkozik. Az egyik a Kúria számára választási bíraskodással összefüggő hatáskör-telepítés problematikája. A szerző elfogadja Szilágyi érvelését, mely szerint a *„javaslatban a választók akarata minden oldalról védve van és minden vitás kérdés, mely bírói eljárásra alkalmas tényálladékká változtatható a Curia elé van utasítva.”*Ezt követően a tanulmány terjedelmes részében a Kúria előtt zajló eljárás jellegét taglalja. E második kérdés tárgyalása kapcsán a gondolatmenetet az az alapfeltevés indítja, hogy a választási bíraskodás során *„sajátos processzuális szabályok alkalmazása”* indokolt. Hisz a Kúria választási bíraskodása során kifejtett tevékenysége alapvetően különbözik a polgári vagy büntetőügyekben kifejtett bírói tevékenységtől. A tisztán polgári peres eljárási szabályok egyrészt a bizonyítási eszközök alapvető különbözősége miatt nem alkalmazhatóak, másrészt a polgári perben a feleket megillető rendelkezési jog a választási bíraskodás során másként érvényesül. Ugyanakkor a bűnvádi eljárás szabályai sem alkalmazhatók maradéktalanul, már csak azért sem, mert annak célja a büntetendő cselekmény megállapítása és a büntetés kiszabása. Így a javaslat a két eljárástípus ötvözéséből egy sajátos megoldást dolgozott ki, melynek alapelvei a következők. Az eljárás nem hivatalból indul, hanem a választók kérelmére. A bíróság először a kérelemben meghatározott érvénytelenségi okok fenn vagy fenn nem forgása felett hozhatott kizárólag deklaratív – tehát nem büntető jellegű – ítéletet. Ezen ítélet alapjául szolgáló bizonyítékokat a feleknek kell szolgáltatni, de kivételesen lehetőség volt a hivatalbóli bizonyításra. E sajátos eljárással szemben felmerült számos kérdést – mint pl. a bizonyítási eljárás, a felek rendelkezési joga, kasszációs vagy reformatórius jogkör – a szerző a korabeli álláspontok ütköztetésével ismerteti.

A terjedelmes javaslat országgyűlés általi elfogadása nehézkesnek bizonyult, s a holtpontról való elmozdulást egy 30 tagból álló különbizottság felállítása szolgálta volna, mely bizottság a javaslatot több szempontból vizsgálta. E bizottság az érdemi munkát azonban az országgyűlés 1892. január 5-én bekövetkezett berekesztése miatt nem fejezhette be, s bár a következő országgyűlés többször is napirendre tűzte a javaslat tárgyalását, annak elfogadására 1899-ig kellett várni. (Papp László)

BACSÓ KINCSE – SZONDI ILDIKÓ: Betegjogok érvényesülése egy szegedi felmérés tükrében

A tanulmány témája a betegjogok érvényesülésének vizsgálata a gyakorlatban. Ez magában foglalja a jogi háttér ismertetésén túlmenően a betegelégedettség felmérését a vizsgált területen és egy nemzetközi kitekintést is. A kutatási módszer a dogmatikus elemzés, az összehasonlító jog és a statisztikai vizsgálódás bonyolult szintézisének alapszik. Ezt támasztja alá a szerzők azon igyekezete is, amelyben kifejtik, hogy céljuk a betegjogok bemutatásán túlmenően az érintettek tapasztalatainak, az ellátásról és az orvosokról alkotott véleménynek statisztikai módszerekkel történő analizálása. Ezt egészíti ki egy angol nyelvű források felhasználásával megírt nemzetközi kitekintés. A betegjogok témakörét három szerkezeti

egységre bontva a tanulmány elsőként a betegjogi szabályozás kialakulásával és történetével ismerteti meg az olvasót, továbbá ismerteti a jogszabályi háttér kialakulására vonatkozó jogalkotási folyamatot, végeredményben pedig a hatályos szabályokat, színesítve mindezt a gyakorlati tapasztalatok során szerzett információkkal és áttekinthető táblázatokba foglalt és elemzett számadatokkal. Ebben a részben történik meg az egyes betegjogok részletes elemzése is. A szerzők az áttekinthetőség kedvéért mind a kilenc elemzett jog részletezése során hasonló gondolati ívet követnek. A nevesített betegjogok bemutatását a törvényi fogalmuk felől közelítik meg, majd az egyes fogalmi elemeket kibontva azokat röviden elemzik. A dogmatikai gondolatfelvetés után ahol szükséges és ahol ezt statisztikai adatokkal alá lehet támasztani egy rövid gyakorlati értékelést is adnak a szerzők. Ezt követően levonva a megfelelő következtetéseket, megpróbálnak megoldási javaslatot adni az adott jog körül csoportosuló vitás helyzetre. Egyebek mellett az elemzendő jogok között szerepelnek az emberi méltósághoz való jog, a tájékoztatáshoz való jog valamint az önrendelkezéshez való jog, amelyeket a tanulmány alkotmányjogi alapokból kiindulva közelít meg. A legnagyobb terjedelemben és pontos törvényi hivatkozásokkal alátámasztva a tájékoztatás és az orvosi titoktartás jogai kerülnek kifejtésre, amely teljesen érthető, hiszen ma is e köré a két betegjog köré csoportosul a legtöbb és legbonyolultabb vitás helyzet. A második gondolati egységben a tanulmány a betegelégedettség mutatókat ismerteti. E rövid fejezetet négy nagyobb téma köré lehet felépíteni. Ezek az ellátás színvonalára, az orvosok munkájára, a nővérek hozzáállására és a kórtermek tisztaságára vonatkozó kérdések. A statisztikai elemzésben egy, a válaszadók által egytől ötös skálán értékelt diagramon tekinthetjük meg az eredményeket. Ezt a fejezetet egészítik ki a szegedi Szülészeti- és Nőgyógyászati Klinika által rendelkezésre bocsátott betegelégedettséget tartalmazó statisztika és az országos felmérések témába illeszkedő tanulságai is. A harmadik és egyben utolsó gondolatkört a nemzetközi kitekintés alkotja. A külföldi kitekintés általános bevezetését jelenti az Amszterdami Deklaráció által elfogadott és érvényesítendő betegjogok, egyes államok jogrendjébe történő adaptálásának a három módja. Ez a három módszer a külön törvény alkotása, az említett jogok már meglévő törvénybe történő adaptálása illetve a charta alkotása. E jogok érvényesülésének a vizsgálatát, mint ahogyan a tanulmány leírja, hat témakör köré csoportosítva a *Health Consumer Powerhouse* végzi. Ezt követően egyes országok betegjogi rendszerének a vizsgálata következik. Az elemzett országok között szerepel Nagy Britannia és Észak-Írország, Finnország, Dánia, Olaszország, Hollandia és Spanyolország. Természetesen ebből a részből sem maradnak ki a statisztikai adatokat összefoglaló táblázatok és azok rövid elemzései. A tanulmányt egy rövid összegzés zárja, amely összefoglalja az elemzett témakörök legfontosabb megállapításait és felhívja a figyelmet az adott kutatási terület fontosságára. (Hajdú József)

HEKA LÁSZLÓ: A délszláv népek nemzetiségi mozgalmai a 19. században

Heka László tanulmányában a délszláv térség azon népeinek nemzetiségi alakulási folyamatának, és nemzeti ideológiájának bemutatására vállalkozott, amelyek Magyarországgal szoros kötelékben álltak: a szerbek, a horvátok és a bosnyákok nemzeti mozgalmait vizsgálta. Bevezető fejezetében áttekinti azokat az okokat, amelyek eredményeként a nyugatról átvett államegység, s vele az egynyelvűség magvalósítása Magyarországon sokkal nehezebben ment. Ezek közül kiemeli, hogy a hazai nem magyar népek nem azonosultak a magyarosodás folyamatával, hanem saját úton jártak. Annak okaira is rávilágít, miért maradtak a szerbek, a románok, a szlovákok, illetve mindenekelőtt a különös jogokkal rendelkező horvátok a bécsi udvar oldalán. Jogosan állítja, hogy a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi XLIV. tc. megítélése sokban hasonlított a

horvát-magyar kiegyezés fogadtatásához, ugyanis az e tc. által rögzített egy és oszthatatlan magyar állam doktrínáját a nemzetiségek képviselői (az egységes Magyar Királyságban élő nemzetiségek személyiségi jogok alapján biztosított egyenjogúságának kimondása ellenére) meglehetősen kedvezőtlenül fogadták, míg a magyar politika és a közvélemény a nemzetiségi törvényben rögzítetteket túl nagy engedménynek tekintette. A szerző áttekinti a délszláv eszme magyarellenességének okait, amelynek eredménye – véleménye szerint – az lett, hogy a magyar állam valamennyi magyarosítási kísérlete kifejezetten a „jugoszlávok” malmára hajtotta a vizet. A déli szlávok nemzeti ébredésének folyamatai közül elsőként a szerb nemzeti mozgalmat, a nagyszerb ideológia kialakulását veszi górcső alá. A török hódoltság időszakától kezdve áttekinti azon történelmi körülmények és társadalmi csoportok szerepét, amelyeknek köszönhetően Szerbia az 1830-as években autonómiát kapott az Oszmán Császárságon belül, és amelyek elvezették az államot az Ilija Garašanin belügyminiszter által 1844-ben kidolgozott *Načertanije (Vázlat)* című szerb politikai programig, amely 1918-ig Szerbia külpolitikai célkitűzése lett, és mint az ún. Nagy-Szerbia-terv a mai napig „él”.

A tanulmány következő fejezetében a horvát nemzeti eszmét, a „Nagy-Horvátország” ideológiájának kialakulását vizsgálja a szerző. Rávilágít: a szerbek nemzeti ideológiájától eltérően – amely az oszmánoktól való felszabadulásra és a nemzetállam létrehozatalára épült –, a horvát nemzeti ébredés a délszláv összefogásra alapult. Heka a horvát nemzetiségi mozgalom kulcsmozzanataként az 1832-36. évi magyar országgyűlést jelöli meg, ahol a Dráván túli képviselők magyar mintát követve a saját állam felépítését szorgalmazták, míg a magyar rendek Horvátországot csakis Magyarország részeként tudták elképzelni. A két nép közötti elhidegülést Bécs arra használta, hogy a horvátokat Magyarország ellen fordítsa. A folyamat eredményeként a bécsi udvar által támogatott illír (jugoszláv, horvát) mozgalom magyarellenessé vált, megosztotta a horvát nemzetet, amely az 1840-es évek elején két pártra szakadt: a magyarbarát politikát támogató konzervatív arisztokráciára és a túrmezei bocskoros nemesség által létrehozott Horvát-Magyar Pártra. A szerző részletesen ismerteti azon út mérföldköveit, melynek végén – az abszolutizmus megszűnése után – ismét egymáshoz közeledett a magyar és a horvát nép, és erre az időre teszi Horvátországban a „szerb kérdés” megjelenését is. Intermezzóként jelenik meg a cikkben a szerbek „diplomatikus nemzeté” való nyilvánításának vitája, mely segít visszakanyarodni a nehezen megszülető horvát-magyar kiegyezéshez, amellyel a horvát nemzet két részre szakadt: a jugoszlávizmust követőkre és a magyarbarátokra. E tanulmány ezen részében kap helyet Ante Starčević, a „Hon atyja” által kimunkált nagyhorvát eszme politikai tevékenységének rövid jellemzése is. Végül a bosnyák nemzet létrehozásának hosszú folyamatába kapunk betekintést, mely kifejezetten a valláshoz, illetve a török hódítással szembeni viszonyokhoz kötődött. A nemzeté válás idején – mutat rá Heka – a régió keresztény lakosai vallásfelekezeti alapon csatlakoztak a szerbek (pravoszlávok) illetve horvátok (katolikusok) nemzeti mozgalmaihoz, a muszlimok viszont továbbra is „törökök” maradtak, vagy esetleg „poturica” (eltörökösödött) névvel illették őket. A tanulmány utolsó fejezetében e legfiatalabb délszláv nemzet 1994-ig tartó rögzös útját ismerheti meg az olvasó, amikor is a bosnyákok megkapták azt az elismerést, hogy viselje e népvét, jóllehet már az 1970-es évektől muzulmán elnevezéssel Jugoszlávia egyik államalkotó nemzete volt. Összességében tekintve a tanulmány értékes eleme a magyar jogtörténet utóbbi évtizedekben egyre gazdagodó nemzetiségtörténeti irodalmának. *(Babják Ildikó)*

*HEINZ HOLZHAUER: Das neue deutsche Patientenverfügungsrecht
(Az új német betegrendelkezési jog)*

Holzhauer tanulmányában a betegrendelkezési jognak a BGB-ben megtalálható, 2009. szeptember 1-jétől hatályban lévő szabályozását vizsgálja. A vonatkozó rendelkezések a BGB 1901/A. és 1901/B. §§-ban találhatók, és azt határozzák meg, hogy a beteg milyen feltételekkel rendelkezhet arról, hogy a még nem közvetlenül szükséges meghatározott vizsgálatoknak, gyógykezeléseknek, vagy orvosi beavatkozásoknak aláveti-e magát, vagy sem. A szerző elsőként a kodifikációs előmunkálatokról számol be, amelyek hat éven keresztül zajlottak interdiszciplináris, valamint interfrakcionális munkacsoportok keretében, és amelyekre alapvetően két egymással szembenálló tábor jelenléte volt jellemző. Az egyik a konzervatív, keresztény tábor, a mások pedig a liberális tábor volt. A két ellentétes nézőpont végül közös nevezőre jutott, amelyet a betegrendelés kötelező erejének alapvető elismerése jelentett, és amely lényegét tekintve a liberális irányt követte, azzal a megszorítással, hogy az aktív eutanázia továbbra is tilos maradt. Ezt követően a szerző a betegrendelési törvény legfontosabb rendelkezéseit ismerteti, illetve kommentálja. A BGB a betegrendelés definícióját szűken fogalmazza meg, pusztán *meghatározott* vizsgálatokat, gyógykezeléseket, valamint orvosi beavatkozásokat hagyhat jóvá, vagy utasíthat el a beteg, arra nincs lehetősége, hogy *általánosan* visszautasítsa az életmentő beavatkozásokat. Formailag viszont az egyszerű írásbeli forma van előírva. Ugyanakkor a szerző arra a hiányosságra is felhívja a figyelmet, hogy a BGB 1901/A. § csupán egy gondnok közreműködésével tartja alkalmazhatónak a betegrendelkezést. Figyelmen kívül hagyva azt a lehetőséget, hogy a cselekvőképtelen személynek esetleg nincs gondnoka, de gyors döntésre van szükség és rendelkezésre áll egy betegrendelés. A szerző úgy véli, hogy ezt a joghézagot úgy lehet kitölteni, ha a betegrendelkezést a személyiségi jog kifejeződésének tekintjük, és így azt követendőnek tartjuk. A szerző arra is rámutat, hogy a törvény a betegrendelés szűk definícióját ellensúlyozza azzal, hogy annak hiánya esetére előírja a beteg feltételezhető akaratának figyelembevételét, amely konkrét támpontok alapján állapítandó meg. A törvény lehetővé teszi azt is, hogy a beteg a betegrendelkezést bármikor formátlanul is visszavonja. Ezt követően a szerző sorra veszi azokat a személyeket, akik szerepet játszanak a betegrendelés megvalósításában. A kezelőorvos szerepe nagyon jelentős, hiszen ő határozza meg, hogy az adott helyzetben mely orvosi intézkedések indokoltak orvosilag, mint ahogy azt is, hogy a „*betegrendelés megállapításai a beteg aktuális élet- és kezelési helyzetére vonatkoznak-e*”. A szerző arról is tájékoztat, hogy a bíróság (*Betreuungsgericht*) elé csak abban az esetben kerül az ügy, ha vita van az orvos és a gondnok között.

Végül a szerző az új szabályozás összefoglaló értékelését adja. Ennek során megállapítja, hogy az mindenképpen pozitív, hogy megszületett a törvény. A törvényhozó abban a kérdésben, hogy milyen szerepet vállaljon a bíróság a kezelés megszakításának kérdésében végül megerősítette a korábbi bírói gyakorlatot, de azzal, hogy a bírósági eljárás során legalább négy személyre van szükség (gondnok, bíró, szakértő, *Verfahrenspfleger*, és adott esetben a hozzátartozók is) a szerző szerint túl nagy követelményt támasztott a jogalkotó. Végül pedig van néhány olyan rendelkezése is a törvénynek, amelyek a szerző szerint eltérnek a dolgok természetétől, és nem segítik elő a jogbiztonságot. Így például bármennyire is kísérelte meg pontosan megfogalmazni a törvényhozó a betegrendelés definícióját, mindezt relatívvá tette a beteg feltételezhető akaratának jelentősége. A beteg beleegyezési képességének (*Einwilligungsfähigkeit*) fogalma is bizonytalan. Végül pedig a beteg magánautonómiájának mindenkor a kezelőorvos által megállapított orvosi indokoltság keretei szabnak határt.

A szerző érdekes tanulmányában, a Németországban hatályos betegrendelkezési jogszabályok bemutatása mellett, azok részletes értékelését is nyújtja, rámutatva ennek során a szabályozás hiányosságaira, valamint az ebből adódó esetleges későbbi problémákra is, sok esetben válaszokat is adva a joghézagok feloldására. Ugyanakkor a magyar olvasó számára megkönnyítené az elmélyülést a témában, ha a lábjegyzetben megtalálhatná a BGB vonatkozó paragrafusait, azonban a tanulmány ezzel együtt is teljes értékű munka, amely mindenképpen ajánlott olvasmány mindazok számára, akik szeretnének mélyebb betekintést nyerni a német betegjogi szabályozásba. (Újvári Emese)

JÓZSA ZOLTÁN: Közszervezet, közszolgálat, közbizalom: a változás útján

A szerző a tanulmány elején taglalja és összeveti a különféle szerzők véleményét a közigazgatás és a közszolgáltatások reformjával kapcsolatban. Megállapítja, hogy „a modernizáció, mint nyugati koncepció a változás ígéretét hordozza és Hood az „Állam művészete” című munkájában a modernizáció négy lehetséges jelentését különbözteti meg” (modernizáció, mint mély változás, modernizáció, mint visszafordíthatatlan változás, modernizáció, mint konvergens változás és modernizáció, mint hasznos változás). A közszolgáltatásokkal kapcsolatos reformok kapcsán Józsa Zoltán megállapítja, hogy a hagyományos közigazgatás nem tűnik el, de jelentős változásokon megy keresztül. A hagyományos államigazgatás (*government*) átalakul kormányzássá (*governance*), de ezzel még a problémák nem oldódnak meg. Azt látjuk, hogy néhány közigazgatási reform javított a helyzeten, néhány meg nem. Új eljárások jönnek divatba, a régiak pedig elavulnak, mint a különböző ruhamodellek esetében. Senki nem tagadja a közigazgatás, a közszolgáltatás szükségességét – mondja a szerző –, de napjainkig nem született egyetlen olyan közigazgatási elmélet vagy modell, amely átfogó magyarázatot tudna adni a változásokra. H. Simon munkásságára is felhívja figyelmünket Józsa, hiszen fontos tudnunk, hogy kommunikáció nélkül lehetetlen szervezeti problémákról beszélni. A közigazgatás gyökereinél folyamatos konfliktusok és kommunikációs blokádok találhatók a következők miatt: nyelvi akadályok, a vonatkoztatási keret differenciái, a földrajzi távolságból adódó problémák akadályozzák a kommunikációt, státusz differenciák, amelyek szűrik a szervezeti hierarchián érkező információkat, önvédelem, munkafeszültség, illetve cenzúra. A reformok elemzése során megállapítja, hogy az európai integráció általános fontossága miatt nem szabad túlértékelni a konvergenciát, mint ahogy alulértékelni sem, melynek fontossága megtalálható Pollitt munkájában, melyben a konvergencia négy formáját különbözteti meg (diskurzív konvergencia, döntési konvergencia, gyakorlati konvergencia és eredmény konvergencia). Józsa Zoltán ezután néhány fontosabb aspektusát emeli ki a közmenedzsment elméleteknek, valamint a szervezeti struktúra és a személyzet kapcsolatrendszerének. Az utóbbinál Merton kutatásait ismerteti, aki elemezte a személyiség és a bürokratikus struktúra kapcsolatát. „Szerinte a bürokratikus szervezet állandó nyomást gyakorol a hivatalnokra, elvárva a módszerességet, prudenciát, képzettséget. Fontos, hogy a hivatalnok szakmai munkáját meghatározza az előmeneteli rendszer, a senioritás, a növekvő illetmény és azok az elemek, amelyek ösztönzőleg hatnak a szakszerű eljárásra és a szabályok alkalmazására.” Érdekes része a tanulmánynak, amelyben a szerző a sikerről, a jó közigazgatásról és a bizalomról ír. Az állampolgári attitűdök, a kormányzati teljesítmények, a köz- és magánszektor összevetése, a közszolgálati értékek meghatározása, valamint a kormányzati teljesítmény és a választók bizalma című fontosabb meghatározások után egy nagyon izgalmas és összetett konklúzió levonására kerül sor. A szerző felteszi a kérdést: köztisztviselő vagy átlagember? A végszó – úgy gondolom – mindannyiunk számára fontos és elfogadható: „az emberi erőforrás politikai

középpontjában a jövőben már nem a differenciák hangsúlyozásának kell állnia, hanem az általános munkafeltételek megfelelő szintű biztosításának. Ami a szektoroktól függetlenül kívánatos: jó munkakörülmények, fejlődési lehetőség, karrier, felelősség, stabilitás és jó vezetés.” (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

KARSAI KRISZTINA: Jogirodalmi viták az Alkotmánybíróság egy határozata kapcsán

A szerző a 32/2008 (III.11) számú alkotmánybírósági határozat jellegzetességére, illetve a vele foglalkozó tanulmányok bemutatására vállalkozott. A vizsgálat középpontjában az Országgyűlés által 2007. június 11-én elfogadott un. EUN³ Megállapodás áll. Ennek értelmében az európai elfogatóparancs alkalmazásának feltételei megegyeztek volna az uniós tagállamok és két nem uniós tagállam viszonylatában. Ezzel kapcsolatban a köztársasági elnök alkotmányossági problémát látott, nevezetesen azt sérelmezte, hogy a Megállapodás 3 cikkelyének (2) és (3) bekezdése sérti az Alkotmány 57. § (4) bekezdésében meghatározott *nullum crimen sine lege* elvet.

A testület az indítványnak helyt adott, mely szakmai viták lavináját indította el. A szerző a különböző érveléseket mutat be, melyek az alkotmányjogtól a nemzetközi jogon át az európai unió jogával bezárólag különböző szemüvegeken keresztül vizsgálja a kérdést. Ugyanakkor bármely jogág nézőpontjából indulunk ki, az alapkérdés minden esetben ugyanaz. Érvényesül-e a *nullum crimen sine lege* elv a nemzetközi bűnügyi jogsegélyben? E kérdés eldöntése pedig alapvetően attól függ, hogy a nemzetközi bűnügyi jogsegély keretében lefolytatott eljárást a megkeresett állam saját büntetőeljárás cselekményének minősítjük, vagy sem.

Az értelmezéshez további érdekesség, hogy a határozat elfogadásának időpontjában az Alkotmány 57. § (4) bekezdésének – 2007:CLXVII. törvénnyel – tervezett módosítása még nem volt hatályos. Az új szövegezés ugyanis lehetővé teszi, hogy a kölcsönös elismerés elve kifejezetten felülírja a legalitás (4) bekezdésben meghatározott elvét. Ugyanakkor mind az AB határozat, mind az 57.§ (4) bekezdésének új értelmezése számos kérdést vet fel. Ezek közül a tanulmány hat fontos tárgykörrel foglalkozik.

Nemzetközi jogi aspektusból a szerző elsősorban az emberi jogok érvényesülésével foglalkozó kritikákat mutatja be, majd rátér az EUN Megállapodás jogforrási jellegre, mely kapcsán lényegében a közösségi jog és a tagállami jog viszonyát rendező uniós elsőbbség értelmezése kerül elő.

A szerző nemcsak külső szemlélőként figyeli a vitafolyamatot, hanem egyúttal részt is vesz benne. Ennek okán kifejti saját álláspontját is melynek értelmében a bűnügyi együttműködés eljárásait tartalmi értelemben nem tekinti büntetőeljárásnak, mivel az – a nemzetközi szakirodalomban elfogadott általános nézet szerint is – nem az érintett személy büntetőjogi felelősségének megállapítását vagy szankciók kiszabását szolgálja. Továbbá a szerző felhívja a figyelmet az AB határozat sajátos terminológiájára, mely a kettős büntetendőséget és büntethetőséget szinonim kifejezésként használja. A tanulmány végén a szerző a legtagabb

³ A törvény az Európai Unió, valamint az Izlandi Köztársaság és a Norvég királyság közötti átadási eljárásról rendelkezik, mely lényegében lehetővé tett volna az európai elfogatóparancs alkalmazását a Harmadik Pillér két társult állama számára is.

összefüggéseket felvillantva megvilágítja a probléma valódi jellegét, mely szerint az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárásban már kimondta, hogy a kettős büntetendőségtől való eltérés sértheti a büntetőjogi legalitás elvét. Bár az Európai Bíróság a közösségi jogot a magyar Alkotmánybíróság pedig az Alkotmányt értelmezte, de tekintettel arra, hogy az uniós joganyag elsőbbsége a magyar Alkotmány vonatkozásában is érvényesülhet, a szerző szerint az Európai Bíróság döntésének érdemi „mellőzése semmiképpen sem megfelelő.” (Papp László)

PACZOLAY PÉTER: Az alkotmánybíráskodás egyes hatáskörei

A szerző az alkotmánybíráskodás egyes hatásköri kérdéseit tekinti át. A téma teljes körű feltárása érdekében az Alkotmánybíróság keletkezéstörténetét ismerteti, melyben rávilágít, hogy a testület alkotmányi és törvényi szintű (Abtv.) szabályozásának milyen következményei lehetnek hatásköreinek rendezése kapcsán. A szerző az egyes alkotmánybírási hatásköröket részletesen, azok tartalmának változásait kronológiai sorrendben mutatja be.

Az egyes hatáskörök részletes ismertetése előtt az AB jogszabályfogalmát kell tisztázni. Az AB előtti eljárás alapvető kérdése ugyanis, hogy milyen norma lehet alkotmányossági vizsgálat tárgya. Az értelmezésre az Alkotmány és az Abtv. eltérő fogalomhasználata adhat okot. A kezdeti időkben ugyanis az AB az utólagos normakontroll kapcsán az Abtv., s így a jogalkotási törvény fogalomhasználatát vette alapul, azonban már korán rámutatott, hogy az állami irányítás egyéb jogi eszközeinek körét nem elnevezése, hanem tartalma alapján fogja megítélni. Így egyes normák elnevezésük alapján az állami irányítás egyéb jogi eszközei közé sorolhatók, de tartalmuk alapján – főként a normatív jelleg hiánya miatt- az AB hatáskörének hiányát állapította meg. Ez ugyanakkor felvetette a normatív és egyedi aktusok megkülönböztetését, melynek gyakorlati problémáit a szerző AB határozatok nyomán ismerteti. A gondolatmenet végén az AB jogszabályfogalmának utolsó elemeként a tanulmány formai szempontokat is bemutat, melyek értelmében az „*Alkotmány maga határozza meg, hogy mely állami szerv és milyen formában bocsáthat ki jogszabályt*”, vagyis jogszabály az is amit az Alkotmány alapján hatáskörrel rendelkező állami szerv kibocsát.

A jogszabályfogalom kimerítő ismertetését követően a szerző egyes alkotmánybírási hatásköröket értelmez, melyek közül elsőként a rendes bíróság és az AB közötti kapcsolatot érinti. E kapcsolatot két konkrét hatáskör kapcsán mutatja be. Elsőként a jogegységi határozatok felülvizsgálhatóságának problematikáját érinti, melyben a Legfelsőbb Bíróság által a jogalkalmazás egységességét biztosító határozatok alkotmányossági vizsgálata kerül elő. Ezt követően a szerző a rendes bíróságok és az AB közötti munkamegosztást fejti ki az utólagos normakontroll keretein belül. Az AB ugyanis nem végez önálló – alkotmányossági problémától elvonatkoztatott – jogszabály értelmezést, mert ilyen hatáskörrel nem rendelkezik, viszont az utólagos normakontroll megvalósításához egy jogszabály tartalmának meghatározása elengedhetetlen. Ennek keretében pedig az AB a jogszabályra nem „élettelen” normaként tekint, hanem annak valódi tartamát a bírói gyakorlatra tekintettel állapítja meg. Így tulajdonképpen az élő jog vizsgálata egy értelmezési eszköz az AB fegyvertárában, és semmiképp sem szolgálhat a bírói gyakorlat elleni jogorvoslat eszközéül.

A további hatáskörök ismertetése közben a szerző nagy hangsúlyt fektet a közösségi jog és az Alkotmánybíróság kapcsolatára. A közösségi jog elsőbbsége és közvetlen alkalmazhatósága kapcsán a magyar AB sajátos álláspontra helyezkedett. A közösségi jogot ugyanis annak

közvetlen alkalmazhatósága ellenére elkülöníti, mondván, hogy az nem illeszthető be a jogforrási hierarchiába. Így az AB eddigi döntéseiben elzárkózott annak a vizsgálatától, hogy egy belső jogszabály ellentétes-e a közösségi normával. Vagyis a szerző rámutat arra, hogy az Alkotmány integrációs klauzulája nem emelte az Alkotmány szintjére a közösségi jogot, így annak elsőbbsége nem az Alkotmányból, hanem a magából a közösségi jog természetéből ered.

A nemzetközi szerződések alkotmányossági vizsgálatának és a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség kérdésének ismertetését követően a tanulmány az AB eljárásának sarkalatos pontjait ismerteti.

Az író maga is rámutat arra, hogy a hatáskörök ismertetése során csupán néhány példát emel ki, s a területi korlát miatt számos alapvető probléma taglalásába nem bocsátkozik. Ugyanakkor a tanulmány végére érve az olvasóban mégis egy határozott elképzelés körvonalazódik az AB hatásköreinek rendezése körül. Annak ellenére, hogy a rendszerváltásor „Nyugat-Európa” nem tekintette a magyar demokrácia előfeltételének az alkotmánybíráskodást, mégis ez a jogállami szerv kezdte meg leghamarabb működését, mely szervben ma a jogállamiság egyik legfontosabb garanciáját látjuk. A tárgyalásos forradalom eredményként felemásan rendezett hatáskörök és az azóta eltelt 20 év arra serkentheti a jogalkotót – de az olvasót mindenképp – hogy gondolja és értelmezze újra az AB kompetenciáit. S itt nem pusztán új hatáskörök AB elé utalására gondolhatunk, hanem arra, hogy egy alkotmányos alapintézményhez méltóan a hatáskörök zárt rendszerét alkotmányi szinten lenne érdemes szabályozni, mely meggátolhatná a mindenkori törvényhozó azon szándékát, hogy középtávú érdekeket szem előtt tartva, „*minősített többséget sem igénylő törvényekben*” megállapítsa vagy megszüntesse az Alkotmánybíróság hatásköreit. (Papp László)

PATYI ANDRÁS: A közigazgatási bíráskodás alkotmányos hátterének eredete és jelentése

A szerző az Alkotmány 50. § (2) bekezdésnek tükrében a közigazgatási bíráskodás alkotmányos hátterét értelmezi. Az író arra a kérdésre keresi a választ, hogy az alaptörvény hivatkozott rendelkezése a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatán túl értelmezhető-e a közigazgatási bíráskodás alkotmányos alapjainak megteremtésére irányuló célkitűzésként.

A tanulmány az 50. § (2) bekezdésének hatályos szövegét értelmezve kitér a rendszerváltás előtti koncepciók ismertetésére, kitérve a tárgyalásos forradalom során született tervezetekre is. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy hazánkban a közigazgatási bíráskodásnak több mint 50 éves tradíciója van, hisz a 19. század végén a közigazgatási jogvédelem két lépcsőben megvalósult. Ennek keretében 1883-ban Pénzügyi Közigazgatási Bíróság majd 1896-tól Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság – továbbiakban Bíróság – került felállításra. A szerző ismerteti a Bíróság felállítását megelőző két évtized szakmai vitájának főbb megállapításait, kitérve a közigazgatási jogvédelem megteremtésének hármas feltételére. A Közigazgatási Bíróság a rendes bíró szervezetrendszerétől különálló, egyfokú bíróság volt, mely jellegét és a hierarchiában elfoglalt helyét tekintve a Kúriával esett egy megítélés alá. A szerző ismerteti a Bíróság előtti eljárás sajátosságait, kitérve arra, hogy az eljárást kezdeményező panasz elbírálása során a bírák jog- és ténykérdésekkel is foglalkozhattak, vagy nem voltak kötve a közigazgatási ténymegállapításhoz. Bár a közigazgatás jogalkotó

tevékenysége felett direkt normakontrollt nem gyakorolhatott, hatáskörébe a legmagasabb szintű hatóságok – ideértve a minisztériumokat is – által hozott intézkedések is beletartoztak. A Bíróság fél évszázados fennállása alatt hatásköre folyamatos nőtt, de az érdemi elmozdulást az 1907:LX. tc. által biztosított garanciális panasz intézménye jelentette, mely egyfajta alkotmányvédő funkcióként is értelmezhető a törvényhatóságok vonatkozásában. A szerző ezt a „*valódi alkotmányjogi bírói*” funkciót támasztja alá azzal, hogy 1925-től a választások feletti bíráskodás „*teljesen és kizárólagosan*” a Bíróság hatáskörébe került⁴ majd pedig 1929-ben a törvényhatóság jogvédelmével kapcsolatban a testület újabb hatáskört kapott.⁵

Bár a Bíróság közigazgatáson túlmutató alkotmányvédő szerepét annak fennállása alatt is elismerték, a testület modern értelemben vett alkotmánybírósként soha sem működött.⁶ Ugyanakkor a szerző a szerző rávilágít arra, hogy az ilyen testületként történő működésre irányuló igény létezett. A Bíróság 1947-ben egyfajta alkotmánybíróági hatáskört vindikált magának, mikor kimondta, hogy az 1946:I. tc.-ben felsorolt az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait tartalmazó rendelkezésekkel ellentétes jogszabályokat nem fog alkalmazni. E megállapítás következményeit azonban már nem ismerjük, mert a testületet 1949-ben feloszlatták.

Ezt követően a szerző a szocialista államban – közigazgatási bíráskodás hiányában – az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatának jellegét ismerteti, hangsúlyozva, hogy ez a megoldás semmiképp sem hasonlítható az 1949 előtti közigazgatási jogvédelemre.

A tanulmány végéhez érve a szerző a magyar Közigazgatási Bíróság jellegének és működésének fényében a közigazgatási bíráskodás és bírósági felülvizsgálat kategóriáját összevetve megállapítja, hogy az Alkotmány 50. § (2) bekezdése alkalmas lehet a közigazgatási bíráskodás alkotmányos alapjainak megteremtésére. (*Papp László*)

PECZE FERENC: Adalék két európai kettős államközösség hagyományához

Az államközösségek fontos szerepet játszottak az azt alkotó államok történelmében, egymás jogfejlődésére szinte kivétel nélkül hatást gyakoroltak. A tanulmányból az államközösségek leglazább formáját ismerhetjük meg két perszonálunió kialakulásának és közös létének kapcsán. A bevezetőben az olvasó képet kap az alcímekben szereplő két perszonálunió keletkezésének körülményeiről, melyek egyikének hazánk is közel egy évezredig alkotója, sőt domináns tagja volt. A magyar-horvát és a lengyel-litván államközösség egyaránt uralkodóházak közötti házasságkötéseken alapult, mint a középkor legtöbb politikai kapcsolata. Szintén közös jellemzője ezen államalakulatoknak, hogy külső hatás eredményeként bomlottak fel, s közös hagyományaik jelenleg is hatással vannak kapcsolatukra. A tanulmányból pontosan megismerhetjük ezen megszűnési okokat, mely a lengyel-litván perszonálunió esetében Lengyelország Ausztria, Poroszország és Oroszország

⁴ 1925:XXVI. tc. VIII. Fejezete az országgyűlési választások feletti bíráskodást a Bíróság hatáskörébe utalta.

⁵ 1929:XXX. tc. 36. § (2)-(3) bekezdés értelmében a törvényhatósági bizottság feloszlatairól szóló miniszteri rendelet felülvizsgálatának és megsemmisítésének joga a Bírósághoz került.

⁶ Ennek legfőbb alátámasztására szolgál az a tény is, hogy a testület nem hozhatott általános jellegű, valamely norma érvénytelenségét megállapító döntést. Ezzel pusztán a garanciális panasz kapcsán rendelkezett, s bár a szerző említi egyfajta „korlátozott indirekt normakontrollt”, de ennek kapcsán is a norma érvényességéről mint előkérdésről dönthetett, vagyis nem közvetlenül a norma érvényessége képezte az eljárás tárgyát.

által megvalósított feldarabolása, míg hazánk és Horvátország tekintetében a Trianoni Békeszerződés területelcsatoló rendelkezései voltak.

A horvátok történelmében olyan mély nyomot hagyott az államközösségi lét, hogy alkotmányukban is utalnak az abból származott előnyökre. A szerző kiemeli, hogy a lengyel és a litván állam között az előnyök mellett számos olyan hátrányt is okozott ez a közös államiság, melynek rendezése napjainkban is tart. Pontos képet kapunk arról is, hogyan befolyásolta a domináns helyzetben lévő állam a másik jogalkotását és külpolitikáját. Mindkét államközösség esetében az a tagállam vált dominánssá, amely a kialakulásukat is előmozdította.

A mű írója azzal is alátámasztja a közös történelmi hagyományok napjainkig meglévő hatását, hogy megemlékezik egy 2009 tavaszán, Budapesten történt eseményről, melyen Lengyelország és Litvánia képviselője együtt emlékezett országaik több évszázados közös történelmére. Hazánk és Horvátország is több alkalommal szervezett már közös protokolláris eseményt, melyek célja a közös múlt felidézése a jelenlegi politikai célok nemzetközi érvényesítésére. Ezen rendezvények - a szerző szerint - elősegítik az említett államok uniós együttműködését is.

Az olvasó teljes körű képet kaphat a két perszónálunió közötti kapcsolatokról is, melyek a politikan és a törvényhozáson kívül az oktatásra és a kultúrára is kiterjedtek. Több olyan személyiséget is megismerhetünk a tanulmányból, akik mindkét államközösség történelmében fontos szerepet játszottak, s előmozdították fejlődésüket. Kiemelkedik ezen jeles történelmi alakok közül Báthory István erdélyi fejedelem a lengyel-litván perszónálunió uralkodója. Tevékenységével hozzájárult mindegyik államának fejlődéséhez, egyiket sem vetette alá a másiknak. A szerző gyakran alkalmazza azon technikát, miszerint az egyes történelmi események ismertetése után kifejti annak jelenre gyakorolt hatását. Az olvasás során világossá válik, hogy egyik államközösség sem a középkorban jellemző erőszakos hódítás eredményeként jött létre, hanem a domináns állam uralkodója igyekezett a másik félnek is előnyössé tenni a kapcsolatot, mely így sokáig fennmaradhatott.

A tanulmány lényegi mondanivalója, hogy egy olyan szoros kötelék, mint a közös uralkodó a nemzetek közötti kapcsolatra évszázadokkal később is hatással van, s kialakít egyfajta közös gondolkodást a többi állammal való viszony kapcsán. Zárásként a szerző utal ezen államok újbóli egyesülésére, mely az Európai Unió keretében valósul meg, hiszen a csatlakozásra váró Horvátországon kívül a másik 3 állam már az integrációs szervezet része. Elmondhatjuk, hogy az Unión belül is fokozottabb az együttműködés ezen államok között, hiszen hazánk a csatlakozásra váró Horvátország legnagyobb támogatója. (*Szücs Lászlóné Siska Katalin*)

PÜSKI LEVENTE: Az országgyűlés két házának viszonya a Horthy-korszakban

A szerző a második kamara újjászervezésének fényében a törvényhozás két házának kapcsolatát mutatja be a Horthy-korszakban. A bethleni politika az 1920 és 1926 között működő egykamarás nemzetgyűlésre úgy tekintett, mint az „ideiglenesség, a forradalmi állapot” egyfajta megnyilvánulására. A szerző ennél fogva elsősorban politikai indokokat sorakoztatva támasztja alá a felsőház visszaállítása mellett szóló érveket. A konzervatív politikai tábor a népképviselői elven összeülő nemzetgyűlésben egy olyan intézményt látott,

melyre a napi politika, a közhangulat ingadozása is nagy hatással lehet. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a konzervatív törekvések és a stabilitás iránti igény mellett a felsőház felállítását a történeti alkotmányhoz való „ragaszkodás” és a korszakra jellemző jogfolytonosság elve is szükségsszerűvé tett.

Bár a második kamara iránti igény már közvetlenül a konszolidáció után megfigyelhető, ennek ellenére hosszas egyeztetést követően csak 1926-ban került felállításra. A tanulmány a törvényjavaslat nemzetgyűlési vitáját bemutatva arra az álláspontra helyezkedik, hogy a második kamara egyenjogúsítása komoly ellenérzést váltott ki a képviselőkben. Így komoly átdolgozást követően a javaslat egy olyan felsőházat állított fel, mely nemcsak politikai, hanem szervezeti értelemben is alárendelt volt. Ugyanakkor ez nem vethető a honatyák szemére, sőt az elfogadott megoldás európai mértékkel nézve is igazodik a korabeli elvárásokhoz. A felsőházzal ugyanis nem csak a történeti alkotmány szerinti országgyűlés lett visszaállítva, itt nem egy arisztokratikus második kamaráról van szó, hanem egy olyan kétkamarás országgyűlésről, melynek felsőháza – a főrendi házzal ellentétben – valódi politikai érdekképviselőt teremtett meg. Önmagában az a tény, hogy a két ház nem egyenrangú, ezen nem változtat, már csak azért sem, mert a klasszikus kétkamarás parlamentek felső kamarájának – az aszimmetrikus bikameralizmus elvéből adódóan – mindig az a hálátlan szerep jutott, hogy az alsókamara – népképviselői jellegéből adódó – esetleges „kirohanásait” csillapítsa, s ezáltal a stabilitás megvalósítsa a törvényhozás terén.

A szerző a felsőház jogállását a főrendiházhoz képest mutatja be, elsősorban azokra a megoldásokra koncentrálva melyek a két kamara egyenjogúságát kizárták.

A tanulmány számos példán keresztül meglehetősen visszafogottnak ítéli a második kamara működését, mely fennállásának első 10 évében egyetlen esetben sem vétőzött törvényjavaslatot. Ugyanakkor az író rávilágít arra, hogy a felsőház mind alkotmányjogi mind politikai szempontból hátrányos helyzetben volt, hisz a törvényjavaslatok beterjesztése mindig a képviselőház előtt történt, s így az érdemi vita is e testületre korlátozódott. Míg a felsőház elé már többszörös politikai egyeztetést követően került egy tervezet, s így a kormányzat rendszerint a gyors tárgyalást sürgette, mely gyakorlatilag az érdemi jogalkotói munkát akadályozta. Mindezek következtében a második kamara képviselő joggal érezhették, hogy tevékenységük formális, s így megindult a politikai harc a felsőház jogainak kiterjesztése iránt.

A szerző az 1937: XXVII. tc.-ben megjelenő változásokat bemutatva és értékelve megállapítja, hogy mindezek ellenére a felsőház politikai értelemben nem tudott a képviselőház mellé felnőni, s jogkörének kiterjesztése ellenére – a politikai jobbratolódással párhuzamosan – a '40-es évek elejére erősödik a két kamara közötti konfrontáció. Ennek elsődleges oka, hogy az 1939. évi választásokat követően a képviselőházban a szélsőjobboldal különböző csoportja tömörültek, míg a felsőház továbbra is a konzervatív politikai tábor gyűjtőhelye maradt. E politikai kettősség a német megszállásig meghatározta a két ház viszonyát, s ezt követően érdemi törvényhozásról nem, pusztán a nyilas diktatúrát kiszolgáló formális jogalkotásról beszélhetünk.

A tanulmány végére érve az olvasóban – főként napjaink történéseit figyelembe véve – egy korlátozott jogokkal, de mégis valódi érdekképviselőt ellátó második kamara képe bontakozik ki, mely a Bethlen által - 1921. március 15-ei minisztertanácsi ülésen – megfogalmazott stabilitást még a legerőteljesebb demagóg környezetben is megpróbálta biztosítani. (*Papp László*)

A szerző hazánk állammá válásának aspektusait abból a szempontból vizsgálja, hogy e folyamatra a vele párhuzamosan zajló egyházszervezés miként hatott. Ebből a szempontból kiemelendő, hogy egyházi szervezetünk kialakulására három tényező hatott. Egy intenzív római, majd frank-német behatás és végül Bizánc befolyása határozta meg a magyar egyház szervezeti sajátosságait. E három hatásból a legkorábbi és legtovább ható, ugyankor végeredményét tekintve a legkevesebb maradandó eredmény Bizánchoz kötődik. Köztudott a magyarságnak az ázsiai pusztán kialakított politikai kapcsolata, mely a Kárpát-medencébe érkezést követően megmarad, s ez kihatott az egyházszervezésre is melyet a szerző Erdély kapcsán vizsgál. István uralkodásához és államszervező tevékenységéhez az egyházszervezés mellett a királyi vármegye rendszer kiépítése is kapcsolódik. A szerző továbbiakban e két tevékenység közötti kapcsolatot értelmezi. Az egyházmegyék kialakítása a régi római közigazgatási hagyományoknak megfelelően földrajzi határokhoz igazodott, míg a királyi vármegyék kialakításában egyéb szempontok is szerepet játszottak. Az író Györffy nyomán megállapítja, hogy ennek fő oka a korábbi nomád életmód továbbélése. Mindezekből egy számbeli és területi eltérés is következik, melyek harmonicizációja csak a 12. századra valósul meg. Ettől még érdekesebb kép rajzolódik ki a peremterületek igazgatása kapcsán. Az egyház szerepe – igazgatásszervezési szempontból – itt jóval erősebb, mivel e térségekben már korábban is működtek egyházi intézmények. Ugyanis az Árpád-kori püspökségek székhelyének zöme a sűrűbben lakott területekhez igazodott, míg az un. régi gyű-elvén több káptalan és konvent található, melyek gyűrűként fogják körbe a régi egyházmegyét. A szerző ebből két fontos következtetést von le. Egyrészt a régi püspökségek igyekeztek kiterjeszteni joghatóságukat ezen újabb káptalanokra és konventekre, másrészt a lakosság növekedésével azok újabb püspökségek centrumaként funkcionáltak. A szerző a határvidékek közül kiemelten foglalkozik Erdéllyel, mely kapcsán érdekes, hogy az erdélyi vajda 1440-ig a szolnoki ispán tisztségét is viselte. Mivel Erdély déli része lakatlan volt, ezért gyepűelv közvetítésével a szászok betelepítésére került sor, vagyis egy olyan terület államszervezetbe való integrálásáról, melynél a „háttértámogatást” a vajdák szolnoki ispáni tiszte adta. Az egyházi és világi szervezeti párhuzamosságok déli területek 13. századi változásaiban is megfigyelhetők. Ekkor ugyanis mind politikai mind egyházszervezeti szempontból a magyar érdekszféra soha nem látott déli terjeszkedésnek indult. Az író e mögött Rómának a bizánci egyház visszaszorítására irányuló törekvését látja, már csak azért is mert hasonló jellegű magyar próbálkozások a keleti területek irányába mind vallási mind politikai összeütközéshez vezettek. A déli területeken a bizánci befolyás visszaszorítása figyelhető meg az egyházszervezet átalakulásában is. A Dráva-Száva közben és a környező régiókban öt püspökség létezett, ami azért figyelemre méltó, mert az ország területének maradék 80%-án mindössze tíz püspökség osztozott. A 13. század második felére ez az arány még inkább nő, ami az egyházszervezetben is a bizánci befolyás csökkenésével magyarázható. A tanulmány végére az olvasóban az a kép alakul ki a korai egyházszervezésről, hogy István korában valamilyen oknál fogva eltérő módon szerveződtek az egyházmegyék az ország keleti és nyugati felén, és ehhez kapcsolódik a peremterületek sajátos szervezeti megoldása. Nem alaptalan feltételezés, hogy az Erdélyi püspökség megszervezésében az akkori Észak-kelet Magyarország gazdasági ereje is közrejátszott, illetve, hogy az egykori Szolnok feldarabolása összefüggött a Dukátus Észak-magyarországi megszüntetésével. A tanulmány rávilágít az egyházszervezés és a vármegyerendszer bonyolult összefüggéseire, s a fentiekén kívül számos

olyan érdekes kérdést vet fel, melyek kapcsán napjaink jogtörténészeire is vár még feladat. (Papp László)

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ: Kisebbségi politikák, kisebbségi jogok

A tanulmány egy több évezredes problémáról ad ismertetést az olvasók számára, mely kérdéskör egyidős az államok kialakulásával. Ez pedig a kisebbségek és a többségi társadalom közötti viszony, mely gyakran feszültségekkel terhelt. A történelem során számos esetben történtek határváltozások és jelentősebb népvándorlások, melyek elkerülhetetlenül a legtöbb állam lakosságának sokszínűvé válásához vezettek.

A tanulmány bevezetőjében a szerző a kisebbségek kérdését a globalizációs folyamat által okozott változások szemszögéből vizsgálja meg. Kérdésként merül fel, hogy a regionalizálódási és az ezzel együtt járó globalizálódási folyamatban a nemzetállamok szerepének csökkenése milyen hatással van a kisebbségek jogaira, megfér-e egymás mellett a kisebbségek önrendelkezési joga és a nemzetközi kapcsolatok erősödése. Kiderül az is, hogy a kisebbségek milyen módon próbálják érdekeiket érvényesíteni, melynek finomabb formái a kollektív jogok elismertetése és a személyi vagy területe autonómia, a drasztikusabb megnyilvánulása pedig a kiválás iránti igény a többségi nemzetből.

A szerző a továbbiakban azon országok kisebbségi modelljeit ismerteti, melyek területén kisebb vagy nagyobb számú kisebbségi státuszú személy él. Az olvasó megismerheti a kirekesztő, az együttműködő és a befogadó modellt, melyek alkalmazásának a legtöbb esetben politikai vagy történelmi okai vannak. Közérthetően kiderül a tanulmányból azon országok kisebbségi politikája, melyek nyíltan kisebbségellenes hozzáállást tanúsítanak, és azoké is, amelyek liberális felfogással közelítenek a kérdéskörhöz. Az is világossá válik az írásból, hogy az egymással azonosan kisebbségellenes, pontosabban azokról tudomást nem vevő államok, területi integritásuk túlzott féltése miatt, nem viszonyulnak rugalmasan a kérdéskörhöz, sőt esetenként semmibe veszik a nemzetközi jogi előírásokat. Gyakran alkalmazzák azt a módszert, hogy látszat-intézkedésekkel próbálják elhallgattatni a területükön élő kisebbségeket.

Ismertetésre kerülnek az Európában élő különböző kisebbségek törekvései, melyek az autonómia elérésétől az elszakadásig terjednek és szoros összefüggésben állnak az állam kisebbségekhez való viszonyával. A negatív példák mellett a szerző bemutatja a kisebbségek problémáira hatékony megoldást jelentő föderációs államberendezkedést és az angolszász államok multikulturális viszonyulását a kisebbségekhez. Elmondható, hogy a kisebbségeket partnerként kezelő államokban kevesebb feszültséget okoz az etnikai sokszínűség és a területükön élő kisebbségek fő szándéka sem az elszakadásra irányul, ellentétben az elnyomásra épülő nemzetiségi politikát folytató államok kisebbségeivel.

Mindezek után a kisebbségi jogok érvényesítésének legújabb fejleményeiről olvashatunk az Európai Unióra fókuszálva. Az Unió kisebbségi célkitűzéseinek érvényesítésére kötelező előírásokat fogalmaz meg tagállamai számára, de mint a tanulmányból kiderül, a tagállamok egy része - integritását féltve - próbálja a szükséges intézkedések megtételét elhalasztani, melyek mögött az államuk egységét féltő megfontolások állnak. A szerző által vázolt nemzetközi jogi előírások segíthetnek az emberi jogok érvényesülésében, melyhez azonban hatékony végrehajtás is szükségeltetik.

A tanulmány zárásaként általánosságban fogalmazza meg a szerző a többségi társadalom és a kisebbség egymás irányában tanúsítandó magatartását, melynek lényege a kölcsönös elfogadás, s egymás partnerként kezelése. Arra is felhívja a figyelmet Trócsányi László, hogy a Lisszaboni Szerződés fényében „nem mindegy, hogy a 21. század mit hoz: nyugodt, korrekt kisebbségi élethelyzeteket és ehhez kapcsolódó nemzetközi stabilitást, vagy a korábban már letűnt, hibás kisebbségi politikák visszatérését.” (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

VARGA NORBERT: A kettős állampolgárság kapcsán felmerülő dogmatikai kérdések a dualizmus közjogában

A tanulmány egy napjainkban is nagyon aktuális kérdéskört dolgoz fel, mégpedig a kettős állampolgárságból eredő problémákat. Már a bevezetésben ismerteti a szerző az állampolgársági jog legfontosabb alapfogalmait és az állampolgárság keletkezésének lehetséges módozatait, melyek nagyon könnyen vezethetnek kettős állampolgárság kialakulásához. A kérdéskör lényegét a szerző az első magyar állampolgársági törvény megalkotása körüli vitákból vezeti le, ezért nemcsak az elfogadott állampolgársági törvény szabályait érthetjük meg, hanem a megalkotása alatt tett különböző javaslatokat is. Az egyes kodifikációban résztvevő politikusok aggodalmait is megismerhetjük, mivel Varga Norbert részletesen ismerteti a különböző álláspontokat és az ezek mögött álló megfontolásokat.

Teljes kibontásra kerül az az ellentét is, amely a törvény szabályozási koncepciója és annak gyakorlati alkalmazása között állt, miszerint az első állampolgársági törvényünk nem ismerte el jogilag a kettős állampolgárságot, de kialakulása ellen nem tett lépéseket, sőt elősegítette azt. Az, hogy elvileg kettős állampolgárság-ellenes szabályozást fogadtak el a képviselők, azzal magyarázható, hogy a magyar politikai elit döntő többsége - soknemzetiségű állam lévén - féltette hazánkat az erősödő elszakadási törekvésektől, melyeket nemzetiségeink nagy része hangoztatott. A tanulmány értékét emeli, hogy figyelemmel van a Monarchia másik vezető államának, Ausztriának a jogi álláspontjára is a kettős állampolgársággal kapcsolatban, mely Magyarországot nem tekintette idegen államnak, mivel igyekezett egy birodalmi állampolgárságot kialakítani. Mint már említettem az írásból kiderül az olvasó számára a magyar és az osztrák álláspont közötti különbség fő oka is, amelyet a magyaroknak a szuverenitás megtartásáért folytatott küzdelme és az osztrákok centralizációs törekvése jellemez.

A szerző bőséges felsorolást nyújt a kettős állampolgárság okozta problémákra - a magán, illetve a közjog vonatkozásában is -, valamint megoldási alternatívákat nyújt azok kiküszöbölésére. Számos dilemma is ismertetésre kerül főleg háborús időszakok kapcsán, amikor az adott kettős állampolgár mindkét hadban álló ország állampolgára és az egyik állam oldaláról elvárt állampolgári kötelezettségének teljesítésével a másik állampolgársága szerinti állam irányába fennálló jogi és erkölcsi kötelezettségét szegné meg.

Véleményem szerint a kettős állampolgárságból adódó jogi problémákra adott lehetséges megoldások ismertetése felveti annak az igényét, hogy a szerző egy későbbi tanulmányában összevesse a jelenlegi szabályozást a Monarchia felbomlása utáni magyar jogi gondolkodás kérdéskörével kapcsolatban.

A kettős állampolgárság kérdéskörét vizsgálva napjainkban is megfigyelhetjük, mennyire eltérően viszonyulnak hozzá a területi integrációjukat féltő és a liberális szabályozást alkalmazó államok. A legjobb példa erre Szlovákia esete, mely a magyar országgyűlés által idén elfogadott törvényre reagálva – mely megkönnyítette a magyar állampolgárság megszerzését a határainkon túl élő magyar nemzetiségű embereknek – a korábbiaknál is elutasítóbb álláspontra helyezkedett a kettős állampolgársággal kapcsolatban. A problémakör megoldására, amint az a tanulmányból is kiderül a nemzetközi egyezmények szolgálhatnak megoldással, melyek segítenek elkerülni ezen nemkívánatos jogi helyzet kialakulását, de a már fennálló kettős állampolgárság esetén is megoldást adhatnak a két állam jogának való megfelelés kérdéskörére. *(Szűcs Lászlóné Siska Katalin)*

ZLINSZKY JÁNOS: Külföldi rendi előjogok hazai elismerése a bécsi béke alapján

A tanulmány szerint 1744. november 16-án kapta meg Zlinszky János, Pest vármegye alispánja, nádori donációként Gyón és a hozzá tartozó Dabas, Babád, Ordasháza és Majosháza eszmei egynegyed részét. Az adománylevél óta beszélhetünk a gyóni Zlinszky családról. A szerző arra keresi a választ, hogy „ki volt az adománylevélben említett Zlinszky János, Pest vármegye első tisztviselője, választott alispánja, s hogy került sor arra, hogy ehhez a nádori adományhoz jusson?”

A 16. század – mint tudjuk – Európában általában, de hazánkban is a reformáció százada. A szerző Európa történelmi helyzetének felvázolása után a bécsi béke 15 § (1) szerint biztosított egyenlő elbánás elvének 17. századi értelmezésére hivatkozva – mely szerint „nem csak városaikban, hanem egymás országaiban is élhettek hazai kiváltságaikkal mindhárom nemzet tagjai” – megállapítja, hogy a fenti tény adta az indíttatást a Zlinszkyek áttelepülésére Zlinből Szokolczára. Az is megállapítást nyert, hogy a család nemesi jogokkal jelent meg a 17. században Nyitra megyében, illetve részletes születési – elhalálozási adatok a család harmadik (vagy negyedik) generációjáról voltak, innen lehetett visszaszámolni. Sikert a családfát felállítani és ismertetni, mely egy nagyon érdekes adalékokat tartalmaz. „Általánosságban megállapítható – írja Zlinszky János –, hogy az első nemzedék még a török háborúk korában élt a viszonylagos biztonságos északnyugati határon, Bethlen Gábor és Rákóczi György háborúi (30 éves háború) idején. Kuriális házat építettek, az egyháznak telket adományoztak, módos nemesként éltek a szabad királyi városban, Szokolczán, vagy annak környékén.”

Az alispán és testvérei fejezet a három testvér szoros kapcsolatát mutatja be, illetve családjaik fejlődését ismerteti. „A három testvér szorosabb kapcsolatára utal irsai Zlinszky József ránk maradt végrendelete két fivére javára, valamint Mihálynak József – tabáni ügyvéd – fia igénybejelentése az irsai József Antal fiának elhunytakor ennek vagyonára.” József először Pest megyében, Irsán, majd másodszor Szokolczán házassodott. 1735-től Irsai Zlinszky Józsefként szerepelt és ügyvédként tevékenykedett, illetve gyakran ülnökölt a sedrián és 1739-ben nemesi bizonyítványt kapott Pest-Pilis-Solt vármegyétől. A szerző folytatja még a titulusok sorát kronológiai sorrendben, majd a végrendelettel és a hagyatékkal kapcsolatos intézkedéseket ismerteti.

A végkonklúzió a szerző meghatározásában a következő: „Az adatokból azt vélem leszűrni, hogy a bécsi béke idején, a 30 éves háború előtt, a magyar, a morva és az osztrák rendek között a privilégiumok elismerése kölcsönösen megtörtént. A háborús időben hazánkban érdeke volt befogadni honosként olyanokat, akik a katonai és megyei szolgálatot szabadon

felvállalták. Csak a 18. századi újjáépítéssel kapcsolatos szigorúbb pénzgazdálkodás korában kezdte el a Kamara a nemesi előjogok – adómentesség – szigorú, jog szerinti vizsgálatát, ami sok családot hozott nehéz helyzetbe.” (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

ZÁMBÓ GÉZA: Gyermekvédelmi gyámok ellenőrzése

Zámbó Géza a gyermekvédelmi gyámok, a gyámi tanácsadók működésének, ellenőrzésének korábbi szabályozását és annak legutóbbi módosítását mutatja be, összevetve azt más országok rendelkezéseivel. Öt részből álló tanulmányát a jogintézmény (gyámi tanácsadó, gyám) jellemzőinek ismertetésével kezdi a szerző, majd meghatározza, hogy ki tekinthető gyámi-gondozói tanácsadónak. Mivel a jogalkotó a korábbi szabályozásban nem kellő pontossággal határozta meg a gyámi tanácsadó feladatait, az intézmény bevezetése (pótolandó a gyermekvédő intézeteket) kvázi ellehetetlenült. A szerző részleteiben elemzi a korábbi (eredeti) szabályozás által rögzített gyámi tanácsadó feladatokat (tanácsadás, ellenőrzés, kapcsolattartásban közreműködés, örökbefogadással összefüggő kapcsolatok, kiskorú elhelyezése, gondozási hely megváltoztatása, együttműködési kötelezettség).

Végül észrevételeinek és javaslatainak ad hangot a szerző figyelembe véve a legutóbbi (2003) jogszabályi módosítást. Megállapítja, hogy a 2003-as miniszteri rendelettel a jogalkotó a korábbi hiányosságokat lényegében kiküszöbölte, azaz „végre meghatározta és nevesítette a szakszolgáltatás feladatai közül a gyámi gondozói tanácsadó feladatait.” Ezek közül a szakszolgáltatás hangsúlyosabb, mint a gyám ellenőrzése. Módosult a gyámi tanácsadók kötelező látogatásaira vonatkozó szabályozás, a havi kötelező látogatás helyébe a szükség szerinti, de legalább kéthavi látogatási kötelezettség lépett. A szerző javaslata szerint e látogatások során tapasztalt vitás kérdésekben a gyámi tanácsadó hivatalból is közreműködhetne, nem pusztán csak a gyermek kérésére. Ugyancsak megfelelőbbnek látná a szerző, ha a gyámi tanácsadó nemcsak a gyám felkérésére, hanem e nélkül is részt venne különféle szakmai fórumokon. Hasonlóképpen célszerű lenne, ha a gyámi tanácsadó vagyoni ügyekben is közreműködhetne. Majd felhívja a figyelmet a nevelőszülői és a gyámi tanácsadók tevékenységében tapasztalható felesleges párhuzamosságokra, amelyek kiküszöbölését látja a jogalkotó egyik továbbiakban fontos feladatának. Végül – a korábbi és a módosított szabályozás alapos összevetését követően – a szerző azon reményének ad hangot, hogy a gyámi tanácsadók és a gyámhivatalok közvetlen kapcsolata tovább erősödik, s nem látja elengedhetetlennek ennek a gyámhivatali szervezetben való megtörténtét, hiszen a gyámi tanácsadói feladatok szakszolgáltatás keretében is megoldhatók. (Megyeri-Pálffi Zoltán)

III. RÉSZ

TANULMÁNYOK A RÓMAI JOG, AZ EURÓPAI ÉS TENGERENTÚLI ALKOTMÁNY- ILL. JOGTÖRTÉNET KÖRÉBŐL

*GÜNTER BARANOWSKI: Der Entwurf einer russischen Verfassung von 1820
(Az 1820. évi orosz alkotmánytervezet)*

A tanulmány első fejezete azokat a történelmi eseményeket sorakoztatja fel, amelyek elvezettek a tudomány által az orosz alkotmánytörténet egyik mérföldkövének tartott

alkotmánytervezet kibocsátásához. Ezek közül kiemelkedik I. Sándor 1818. márciusában a lengyel parlament ünnepélyes megnyitóján elhangzott nyilatkozata, amelyben azon reményének adott hangot, hogy azon, a szabadság jegyében született szabályok, melyeket Lengyelországnak adott, minden más országban is érvényre jutnak majd oltalma és gondviselése által. Beszédének orosz folyóiratokban megjelent visszhangját a szerző a szakképzett fiatalok és a konzervatív nemesség szemszögéből is bemutatja, utalva a cár 1801-es felhatalmazására, amellyel bizalmasait azzal bírta meg, hogy az orosz nép számára egy olyan dokumentumot dolgozzanak ki, amellyel ő maga egy „Magna Chartát” ajándékozhat népének. Így a tanulmány tárgyát képező alkotmánytervezet előzményei között a Novosil’cev megszületésének körülményeiről is képet kap az olvasó. A Novosil’cev cárhoz fűződő szoros viszonya – a Szperanszkij-féle alkotmánytervezethez hasonlóan, amelynek lényeges elemeit a cárral együtt dolgozta ki a belügyminiszter – olyan kivételezett helyzetbe hozta magát a dokumentumot, hogy munkafolyamatainak minden egyes pontjáról tájékoztatni kellett az uralkodót. Az előzmények áttekintését követően Baranowski részleteiben elemzi azokat a jogtörténeti forrásokat, amelyek az 1820-as alkotmánytervezet alapjait jelentették, majd megvizsgálja, miben hozott újat Oroszország számára ez a tervezet. Igazi változást indított volna el a Duma/Sejm kifejezéssel illetett központi népképviselői szerv létrehozásának terve, továbbá a kétkamarás parlament terve, amely küldöttekből álló kamarára és meghívottakból álló Szenátusra, mint alsóházra tagozódott volna. Ez utóbbi testület fennállása, 1713 óta most először fordult volna elő, hogy nem a szenátus egésze alkotta volna a felsőházat, hanem csak egy része – a Szenátusnak az egyik főrend tagjaiból kijelölt osztálya kiegészítve más osztályok néhány szenátorával –, kizárólag a Sejm idejére korlátozva az uralkodó jóváhagyása mellett. Ezen túl a szerző öt csoportba osztja a tervezet azon szakaszait, amelyeket további újdonságnak tekint. Ide elsőként azokat a garanciákat, emberi jogokat és szabadságokat sorolja, melyeket nem mint a természetjog alapján megillető jogokat, hanem mint az uralkodó által „szavatoltakat” deklarálva emeli alkotmányos szintre a tervezet. Másodikként a törvények megkülönböztetett szerepét írja körül hivatkozva a törvény, mint jogforrás tervezetben rögzített fogalmára. Harmadikként a végrehajtás és az igazságszolgáltatás elválasztását kimondó szakaszokat emeli ki a tervezetből. Ehhez kapcsolódik az a negyedik „újdonság”, amely a bírák jogállásának alkotmányban történő rögzítését célozza. Ennek lényegi eleme, hogy a bíróságok, és azon személyek, akik bírói címet viselnek, kötelezettségeiket a törvényeknek megfelelően és mindenféle hatalomtól függetlenül kell gyakorolniuk. A bírói függetlenség követelménye ezzel elsőként jelent meg orosz alkotmánytervezetben. Ötödikként Baranowski a tervezet föderalista rendelkezéseire hívja fel a figyelmet. A birodalmi intézményeket az új politikai területi egységek, a helytartóságok szintjére is ki kívánta terjeszteni. A szerző a tervezetből kiolvasható új alkotmányjogi jellegzetességek után arra keresi a választ, milyen módosításokat eredményezett volna az uralkodó hatalomgyakorlásában a tárgyalt alkotmánytervezet, és a bevezetni szándékozott parlament korlátozta volna-e ezt a cári hatalmat. A tervezet számos szakaszának mélyreható vizsgálata után arra a következtetésre jut, hogy kétség sem merülhetett fel a tekintetben, hogy az orosz uralkodó hatalma nem korlátozható, úgymond alfája és omegája minden egyes intézménynek. A dokumentum törvényesíti, megszilárdítja és védi az autarchiát, amelyben az uralkodó elmozdíthatatlanságának nimbuszát alkotmányjogi alapokra helyezve igazolják. A tanulmány megállapításai közül a legfontosabb, hogy az 1820-as alkotmánytervezet megfelelt kora nyugat-európai és orosz alkotmányelméletének és gyakorlatának, kiemelkedő érdeme a választójog szabályozása, de a jobbágyság státuszának érintetlenül hagyása és a végrehajtó hatalmat ellenőrző jogi garanciák – és ezzel a hatalommegosztás – elvetése nyilvánvaló hiányosságai a tervezetnek. Pozitívumaként értékeli viszont a szerző a jog és a törvények uralmának hangsúlyozását, az alattvalók szabadságainak

biztosítását és mérsékelt kiterjesztését. A tanulmány olvasója meggyőződhet arról, hogy a tervezet jogerőre emelkedésével bár nem jött volna létre alkotmányos monarchia Oroszországban, de már a népképviselő puszta megjelenése az alkotmánytervezetben a jogállam felé történő elmozdulást jelentette volna. (*Babják Ildikó*)

BLAZOVICH LÁSZLÓ: Tulajdonjog, családi vagyongazdálkodás és öröklési jog a Sváb tükrökben

A tanulmány a címben jelzett tematika szerint dolgozza fel és magyarázza a középkori jogkönyv válogatott fragmentumait. Bár a korabeli jogtudomány fejlettségi foka még nem teszi lehetővé, hogy teljes és szisztematikus képet kapjunk a magánjog e területeiről, a jogkönyv mégis pontos fogalmat alkot a birtok, a birtokos és a birtok(tulajdon)jog hármasságáról. A kor gyakorlatias embere a tárgyakat inkább értékük szerint ítélte meg, az értékesebbet az ingatlanok közé sorolta, mely jól példázza, hogy a jogkönyv megkülönbözteti az ingóság és az ingatlan fogalmát. E részben a szerző először a fekvőségekkel, majd az ingóságokkal kapcsolatos birtokjogi viszonyokat taglalja. Amellett, hogy rámutat arra, hogy a birtok, a birtoklás, az ingó és ingatlan dolog feletti uralom formái a német és francia területeken hasonlítottak egymásra, felsorolja azokat a terheket és sajátosságokat is, amelyek élesen megkülönböztették a középkori birtoklást és birtokot más korokétól. Ezek közül a bérlettel, illetve a haszonélvezettel kapcsolatos szövegrészletek külön kiemelésre érdemelnek, ugyanis az osztott birtok jogviszonyai közé vezeti el az olvasót. Az ingóság és ingatlan fogalmának megkülönböztetését a családi vagyongazdálkodással foglalkozó részben is következetesen alkalmazza. A középkori társadalom alapegysége, a család kapcsán kitérve a három réteg tanára, az – időszak patriarchális voltának is köszönhetően – a katonák, a fegyverforgató férfiak a tulajdonjog területén megnyilvánuló többletjogosítványait forrástöréddel is alátámasztja, de emellett a női különjogokról megállapítja, ők bár ingó és ingatlant is vittek a házasságba, ezekre a férj gyámsága, oltalma-hatalma (*mundiuma*) épp úgy kiterjedt, mint felesége egyéb dolgaira és ügyeire. A kiscsalád vagyoni viszonyait nagyító alá véve a szerző arra a következtetésre jut, hogy a Sváb tükrök a családi vagyongazdálkodási közösség alapján áll, amelyben a házaspár megőrzi különvagyonukat, amelyet a férj kezel. A családi vagyongazdálkodás ezen formáját a szakirodalmi terminológiájával családi vagyongazdálkodásnak nevezi, és utal rá, hogy ez a családi vagyongazdálkodás a középkorban korábban kialakult formája volt, melyet később a vagyongazdálkodás követett, s melynek során a házaspár házasságba bevitt vagyona nemcsak közösen kezelt, hanem teljes vagyongazdálkodás lett, amely egészen más öröklési viszonyokat alakított ki. Érdekes része a tanulmánynak, amelyben e vagyongazdálkodási közösség kétszáz egymástól árnyalatokban eltérő formájának a Német Birodalmon kívüli területeken, így Magyarországon történt elterjedését taglalja, kiemelve a Budai jogkönyv vonatkozó artikulusait. A munka 3. egységében az öröklési jogi viszonyok kaptak helyet. A Sváb tükrök keletkezésének idejére már elterjedt a végrendeletek készítése, ezért e jogforrás a germán időkből származó, a házközösség, a nagycsalád és a nemzetség körére korlátozott törvényes öröklés mellett ezt a formát is megkülönbözteti. A szerző e részben kihangsúlyozza, hogy a magyarországi városi jog nemcsak egyszerűen átvették az örökös férj vagyonának az anya és a gyerekek közötti egyenlő részben, fejenkénti felosztását, hanem továbbfejlesztették, ugyanis nem választják külön az ingót és az ingatlant, hanem a teljes hagyaték felett osztoznak. A Sváb tükrök az ingatlanok öröklése esetében nem alkot pontos képet, amit a szerző azzal magyaráz, hogy fő forrása a Szász tükrök tekintélyét nem kívánta kétségbe vonni, de kánonjogi hatásra hajlik a férfiak és nők megkülönböztetésére az öröklés során. Blazovich rámutat, hogy nemcsak az öröklési jogban, hanem más jogágakban is tetten érhetőek a kánonjog nyomai, és az egyház nőket illetve a

társadalom periferiájára kerülteket gyámolító szemléletmódja, ezen utóbbit támasztja alá, hogy a Sváb tükör szerzője a házasságon kívül születettek vagyoni jogi helyzetének segítése mellett áll. A tanulmány rendkívüli érdeme, hogy a szerző az általa bemutatott számos példával közel tudja hozni a 21. század emberét egy olyan 13. századi jogkönyvhöz, amely hiteles betekintést enged a korabeli tulajdonjogi viszonyokba és a családi élet vagyoni- és öröklési jogi megoldásaiba. (*Babják Ildikó*)

WILHELM BRAUNEDER: Die Dauerhaftigkeit einer Kodifikation: 200 Jahre österreichisches ABGB (Egy kodifikáció életképessége: 200 éves az osztrák ABGB)

Az osztrák professzor tanulmánya a 200 éves osztrák Polgári Törvénykönyv életképességét járja körbe arra keresve a választ, minek köszönhető, hogy egy olyan magánjogi kodifikációs munka zajlott Ausztriában közel kétszáz évvel ezelőtt, mely számos más ország számára mintául szolgált anyagi magánjogának kodifikálása során. Az okokat egyrészt magában a kodifikáció koncepciójában és karakterében, másrészt pedig a sajátos osztrák kodifikáció-történetben látja a szerző. Kifejti, mely akadályok nehezítették a radikális egységesítést célul tűző koncepciót támogatók törekvéseit, majd rámutat, hogy a természetjogi koncepció és a valóság ütközése vezethette arra a kódex szemléletének kialakítóit, hogy bizonyos területeken különböző egymástól különböző magánjogi szabályok léptek életbe. Nem csupán földrajzi tekintetben jelent meg ez a különbözőség, hanem egyes társadalmi csoportokra is speciális rendelkezések voltak irányadóak, példaként hozza az ABGB olyan fejezetcímeit, mint „A nemesség jogai és kötelezettségei”, „A polgárságról”, „A parasztokról”. Ezt a heterogenitást a német területek és Ausztria kodifikáció-történet különbözőségével hozza összefüggésbe, amikor összehasonlítja a porosz és az osztrák kodifikációs szemléletmódot. Az ABGB módosításainak indokait vizsgáló fejezetében a szerző arra a következtetésre jut, hogy már maga az eredeti szöveg is kiegészítésért kiáltott, és jó 25 évvel hatályba lépése után 700 szakasza szorult korrekcióra, majd röviddel ezután újabb 1000 szakaszt vizsgáltak felül. A módosítások döntő többsége utalások beillesztésével realizálódott, ezt a módosítási lehetőséget a szerző úgy tekinti, mint a kodifikáció tartalmi megnyitását. A más törvényszakaszokra való utalások egy csoportja abból adódott, hogy az ABGB csak részben tartalmazott teljes joganyagot, a joganyag túlnyomó részét a kódexen kívül, más jogszabályban rendezték, mint például a szolgáltatási szerződésre vonatkozó szabályokat. Arra is felhívja a figyelmet, hogy az utalások nem csekély hányada elhagyható lett volna anélkül, hogy az ABGB által biztosított joganyag sérelmet szenvedett volna, ezeket törvényalkotói szempontból egyenesen fölösleges utalásoknak nevezi, ugyanis ezen szabályok, jogkövetkezmények a közjog területére utalnak át, ami – a magánjog és a közjog elhatárolása miatt – fölöslegessé tette ezen utalások magánjogi joganyagba való beemelését.

Mindezeket Brauner nem a kódex kritikájaként fogalmazta meg, sokkal inkább összességében vizsgálva a törvénykönyv elmúlt 200 évét, arra a megállapításra jut, hogy az ABGB annak köszönhetően élt túl számos történelmi változást és magánjogi iskolát, hogy „helyes” jogfelfogással rendelkezik, vagyis megalkotói a logikus, ellentmondásmentes és zárt rendszerű szabályozási koncepcióra törekedtek. Ezek az értékek abban is bizonyítást nyernek a szerző szerint, hogy a törvénykönyv olyan területeken is hatályba lépett, ahol a magánjogi kodifikáció nem volt eredményes, pl. Velencében, ahol az ABGB hatályba lépéséig az olaszra fordított Code Civilt alkalmazták. Az ABGB ezen túl erős befolyást gyakorolt a számos országban nagyon intenzív kodifikációs munkálatokra is. Konzervatív és liberális svájci kantonok és német államok egyaránt merítették belőle. Orientáló szabályozásként sok egyéb

törvény is alapul veszi az ABGB-ben foglaltakat, pl. a lakástulajdonról szóló, a második világháború után megalkotott törvény is az ABGB dologi jogi struktúráját veszi át. Végezetül megállapítja, hogy miként a törvénykönyv hatályba lépésének 100. évfordulóján több novellával frissítették fel az eredeti szöveget, ez most, a közelgő bicentenárium alkalmával is szükséges lenne. (Babják Ildikó)

HAMZA GÁBOR: Entwicklung des Privatrechts und die römischrechtliche Tradition in den Ländern der iberischen Halbinsel (Magánjogfejlődés az Ibériai-félsziget országában)

A szerző német nyelvű tanulmányában a mai Spanyolország területén kialakult államok, Portugália valamint az Andorrai Hercegség magánjogának fejlődését tekinti át a középkortól egészen napjainkig, különös tekintettel a római jog hatásának kimutatására.

A szerző elsőként az érintett területek középkori jogfejlődését vizsgálja, majd a mű második fejezetében tér rá a koraújkori jogfejlődés bemutatására. Az első fejezetből megtudhatjuk, hogy a mai spanyol területeken a *Breviarium Alaricianum* és a *Liber iudiciorum* révén hatott tovább a római jog. A *ius commune* szubszidiáriusan érvényesült a városi statútumok mellett, ugyanakkor a 13. századtól kezdve a szokásjogban is megfigyelhető volt a római jog hatása. Katalóniában nem csupán több város szokásjogi gyűjteményének alapját képezte a római jog, hanem a katalán „általános jog” 15. században elkezdődő kompilációjának alapját is a római jogi hagyományok jelentették. Kasztília és León területén pedig a X. (Bölcs) Alfonz nevéhez fűződő valószínűleg 1256 és 1265 között készült törvénykönyvben, a *Siete Partidas*ban is jelentős római jogi hatások mutathatók ki, az 1348-as *Ordenamiento de Alcalá* pedig a római jog szubszidiárius alkalmazását rendelte el.

Portugáliában is megfigyelhető volt a szokásjogban és a városi statútumokban a római jog hatása, emellett a *Codex Euricianus* és a *Siete Partidas* portugál fordítása is hatályban volt, de a római jog formális recepciójára nem került sor. Ugyanakkor az 1446 és 1447 között létrehozott jogforrásgyűjtemény, az *Ordenações Alfonsinas* értelmében a bíróságoknak kétség esetén a *Glossa ordinariát* és Bartolus munkáit kellett figyelembe venniük.

A koraújkori jogfejlődés vizsgálata is Spanyolországgal kezdődik. Ennek során megtudhatjuk, hogy Spanyolországban a 16-17. században a közjog alapvetően a római jogra épült, és a hatályos jog konszolidálása érdekében létrehozott hivatalos törvénygyűjteményeken is érezhető volt a római jogi hatás. A spanyol magánjog erős partikularizmusát eredményezi az a tény, hogy az 1889-ben hatályba lépett, ma is hatályban lévő spanyol polgári törvénykönyv, a *Código civil*, Spanyolország egyes területein ma is csupán szubszidiárius jogforrásnak számít a római jogon alapuló helyi magánjoggal szemben, amelyet 1978-tól kezdve folyamatosan hivatalos gyűjteményekben foglalnak össze. A spanyol kereskedelmi jog kodifikációjának eredményeképpen az első spanyol *Código de comercio* 1829-ben jött létre, majd azt váltotta fel az 1886-ban hatályba lépő új, jelenleg is hatályos, de többször módosított *Código de comercio*.

Ezt követően ismét a portugál jogfejlődés áttekintése következik. Ennek egyik fontos állomását az 1769-ben elfogadott *Lei da Boa Razão* jelentette, amelynek értelmében a római jog már csak szubszidiáriusan érvényesült. Az első portugál polgári törvénykönyv, az 1868-ban hatályba lépő *Código civil*, a római jogi elemeket is tartalmazó természetjogot szubszidiárius jogforrásnak tekintette. Az 1966-ban elfogadott új polgári törvénykönyvön a

német magánjogtudomány és a BGB hatása érezhető. Az első, 1833-ban létrehozott portugál kereskedelmi kódexbe – mivel ekkor még nem lépett hatályba a polgári törvénykönyv – a hagyományosan a polgári jog részének tekintett kötelmi jogi szabályok is belekerültek. 1888-ban új kereskedelmi törvénykönyvet fogadtak el, amely ma is hatályban van Portugáliában. Utolsóként az Andorrai Hercegséget mutatja be a szerző, részletesen leírva a Hercegség történetét. Andorra 1278-ban jött létre, ugyanebben az évben Seo de Urgel püspökének és Foix grófjának közös gyámsága alá helyezték, és azóta is spanyol és francia védnökség alatt áll. Az 1993-as alkotmány is rögzíti, hogy Andorra szuverén parlamentáris (alkotmányos) hercegség, amelynek államfői a spanyol Seo de Urgel püspöke és a Francia Köztársaság elnöke. Andorra magánjogi jogfejlődését tekintve jelentős állomást képez az 1748-ban megjelent a jog alapelveit rögzítő 56 maximát tartalmazó gyűjtemény, a *Manuel Digest*. Andorrának két felsőbbbíróága is van. Az andorrai bírakat azonban sajátos módon nem kötik a tételes jog szabályai, ítéletüket a lelkiismeretük szerint kell meghozni, tekintettel a méltányosságra és a szokásjogra. Andorrában a római jogot mai is szubszidiárius jogforrásnak tekintik a magánjog területén.

A szerző a tanulmányában egy rendkívül részletes és átfogó képet nyújt az olvasó számára az Ibériai-félsziget magánjogi jogfejlődéséről. Mindenképpen megállapítható, hogy hiánypótló műről van szó, amely nagyon alaposan mutatja be nem csupán a magánjog fejlődését az érintett területen, hanem egyben a római jog ezen fejlődésre gyakorolt hatásait is, igazolván azt a tényt, hogy a római jog továbbélése Európa ezen területein is egyértelműen kimutatható. A szerző mindezt nagyon világos és érthető stílusban teszi, ami csak tovább növeli a mű értékét. Kiemelendő továbbá az a koronként és országonként csoportosított rendkívül gazdag irodalomjegyzék is, amely biztos támpontot nyújt a témában még mélyebben elmélyülni kívánó olvasó számára. (Újvári Emese)

HORVÁTH ATTILA: A szovjet típusú diktatúra államigazgatási joga

A tanulmány bevezetesként sorra veszi és részletezi a Magyarországon is kialakított szovjet típusú államigazgatás alapelveit. Ezek közül különös hangsúlyt helyez a jogállamiság elvének teljes elvetése, a szovjet típusú diktatúra államigazgatása hatáskörének végletekig menő kiterjesztésére és a titkosság elvére. Ezután az első tanács törvény (1950. évi I. tv.) és kapcsolódó minisztertanácsi rendelet szellemiségének jellemzésével arra világít rá, hogyan formálta át szervezetileg a tanácsrendszer az államigazgatást, és hogyan változtatta meg annak funkcióját és működési mechanizmusát. Egy erősen centralizált, alá- fölérendeltségi viszonyokra épülő szervezetet építettek ki, ahol a nem valósulhatott meg a demokratikus önkormányzatok eszmei függetlenségének elve és amellet, hogy a tanácsok a központi akarat puszta végrehajtóivá, a központi hatalom helyi szerveivé váltak, ezeket az ugyancsak hierarchikus rendben működő pártszervezeteknek is alárendelték. Az állampárt számon kért és utasított, amelyet súlyosbított az is, hogy a feladatokat és a hatásköröket nem határozták meg egyértelműen, így a pártszervezet bármilyen feladatot magához vonhatott. Szinte minden tanácsi döntést pártbizottsági egyeztetés előzött meg, és kifejezetten a pártbizottságok tájékoztatását szolgálták a hetente meghatározott szerkezetben írt hangulatjelentések. A hazai államigazgatás-történet új fejezetét nyitotta meg az 1953-as, a Nagy Imre kormány által kezdeményezett reformtervvel elindított folyamat eredményeként megalkotott második tanács törvény (1954. évi X. tv.), amely már némileg racionálisabb államigazgatást akart kialakítani. Azzal a korrekcióval, hogy a városok kikerültek a járási tanácsok alárendeltségéből, visszatértek a magyar közigazgatás azon történelmi hagyományához,

amely a városokat és a megyéket igazgatási jogállásuk vonatkozásában egyenlőnek tekintette, és közvetlenül kapcsolódtak a központi irányításhoz. Emellett e törvény megfogalmazta a tanácsok intézményirányító szerepét is. A szerző a korszak államigazgatás-története mérföldkövének tekinti a 60-as évek reformjai hatására született 1965. évi 8. sz. tvr.-t, amely felhatalmazta a kormányt, hogy a később kibocsátandó törvény előkészítése érdekében a tanácsai munka továbbfejlesztése céljából az államhatalom helyi szerveinek és azok bizottságainak hatáskörét, illetékességét és működését addig is a második tanácstörvénytől eltérően rendezze. Ennek jegyében egy 1967. évi kormányrendelettel megszüntették a szakigazgatási szervek kettős alárendeltségét és előírták, hogy a miniszter irányítási jogát elsősorban jogszabályok útján gyakorolja. Az új mechanizmust 1968-ban vezették be, melynek nyomán a harmadik tanácstörvény (1971. évi I. tv.) már elvben deklarálta a tanácsok önkormányzatiságát, de mivel ez kerettörvény maradt, nem részletezték az önkormányzati jogosultságok mibenlétét. A szerző e hézagos szabályozás számlájára írja, hogy a tanácsok finanszírozási formája eleve lehetetlenné tett bármilyen kismértékű önállóságot. Ennek ellenére kiemeli a 70-es, 80-as évek lassú változásait, amelyek által szerény mértékben, de működhettek a helyi önszervező, érdekérvényesítő mechanizmusok. A tanulmány értékes eleme a tanácsai tisztviselők jogállását taglaló rész, munkajogi védelmük megszüntetésének hangsúlyozása, "állami tisztviselővé" való átminősítése és azon tendencia bemutatása, amely szerint az államigazgatásban a bérrendszer elvesztette ösztönző jellegét, a korábbi fokozatos előrelépés lehetőségét, és hogy az államigazgatásban dolgozó vezetők, beosztottak kiválasztásánál a politikai megbízhatóság, a rendszer iránti lojalitás pótolta a szakértelem, a rátermettség hiányát. A tanulmány második részében a vizsgált korszak területrendezéséről és a szovjet típusú diktatúrák településpolitikájáról kapunk színes képet. A hatalom erős koncentrációja révén a főváros adminisztratív-irányító szerepének megnövekedését a szerző jogosan hozza összefüggésbe az egész ország fővároshoz mért periférikus jellegének fokozásával. A szerző munkáját a szocialista iparosítás és kollektivizálás jellegzetességeinek bemutatásával és ezek egyes településtípusok tanácsai számát drasztikusan csökkentő hatásával zárja, hangsúlyt helyezve a kuláktalanítással szétrombolt tanyasi gazdacsaládok sorsának társadalmi következményeire. (*Babják Ildikó*)

JAKAB ÉVA: Választási botrány az ókori Rómában

A tanulmány középpontjában egy időközi *praetor* választás kapcsán Rómában Kr.e. 184-ben kialakult alkotmányos válság áll, amelyről Livius *Ab urbe condita* című művének XXXIX. könyvében tudósít. A szerző a Liviustól származó szöveghely (Livius 39,39) államjogi exegézisével kíván rámutatni a nagyrészt szokásjogi normákból álló római alkotmány „működésének” módjára, és arra, hogy a szokásjogon alapuló választási normák esetében megjelenő joghézag hogyan vezethetett egy választási botrány, valamint egy ebből eredő alkotmányos válság kialakulásához a köztársaságkori Rómában.

A Livius által leírt történet C. Decimius Flavius *praetor urbanus* halálával kezdődik. Mivel a *praetor* halála Kr.e. 184-ben hivatali éve alatt következett be, posztjára a szokásjogi szabályoknak megfelelően időközi választásokat írtak ki. A problémát az okozta, hogy a négy jelölt közül az egyik, Q. Fulvius Flaccus egy éppen hivatalban lévő *aedilis curulis* volt. Az azonban nem volt szokás Rómában, hogy egy éppen valamely *magistratusi* tisztséget betöltő személy hivatali éve alatt egy másik *magistratusi* tisztségre is jelölteti magát, így Q. Fulvius Flaccus „önjelölése” a *praetori* tisztségre – a nép széleskörű támogatása ellenére – a választásokat vezető *consul*, L. Porcius és a szenátus rosszallását is kiváltotta. Utóbbiak arra

szerették volna rábeszélni a jelöltet, hogy lépjen vissza, de az nem fogadta meg a tanácsot. Így miután a végső megoldásként összehívott népgyűlésen sem dőlt el a *consul* és a szenátus várakozásának megfelelően a *vita*, a *consul* a szenátussal egyetértésben visszavonta az időközi *praetor*-választás kiírását, és úgy döntött, hogy P. Cornelius Cethegus, aki a *praetor peregrinus* tisztségét töltötte be, fogja ellátni a hivatali ideje lejártáig a *praetor urbanus* hatáskörébe eső feladatokat is.

A tanulmány szerzője arra keresi a választ, hogy mi volt az oka annak, hogy Q. Fulvius Flaccus önjelöltsége ilyen heves ellenállást váltott ki mind a *consul*-ból, mind pedig a szenátusból. Hol hibázott Q. Fulvius, megszegte-e a *praetor*-választás ill. jelölés szokásjogi szabályait, és ha igen mennyiben? Továbbá, hogy milyen jogi, illetve politikai eszközök álltak a választást vezető *consul* rendelkezésére, hogy megakadályozzon egy jogellenes, vagy esetleg pusztán politikailag nemkívánatos jelölést?

A szerző az elsődleges forrás (magyar fordításának) ismertetését követően bemutatja a történetben szereplő személyeket, a történet szempontjából releváns *magistraturák* tartalmát, jelentőségét, ezt követően pedig részletesen ismerteti a *praetor*-választás és jelölés szokásos rendjét, majd ez utóbbit összeveti az eset sajátosságaival. Ennek eredményeképpen a szerző arra a megállapításra jut, hogy a jelölt személyében bármilyen *magistratura* betöltésére alkalmas volt. A kialakult alkotmányos válság oka sokkal inkább abban rejlik, hogy bár kialakult egy szokásos rendje a jelölésnek és a választásnak, de ez a Köztársaság korában törvényileg nem volt szabályozva, azt pusztán szokásjogi normák határozták meg, amelyek jellegükből adódóan nem mindig adtak egyértelmű választ egy-egy helyzet jogszerűségének megítélésakor, így a fenti esetben sem. Bár Q. Fulvius valóban megszegte a jelölés néhány formai előírását (pl. nem viselhetett *toga candidát*), de ez önmagában nem zárta ki a megválaszthatóságát, hiszen még olyan személyeket is meg lehetett választani, akik korábban nem jelöltették magukat, a döntés ugyanis kizárólag a népre volt bízva. A legjelentősebb alkotmányossági aggályt minden bizonnyal az jelentette, hogy Q. Fulvius hivatalban lévő *aedilis curulis* volt, így megválasztása adott esetben a tisztségek halmozásához vezethetett volna, ha nem mond le az előbbi *aedilisi* hivataláról, mert a megválasztás azt automatikusan nem szüntette volna meg. A nép azonban ettől függetlenül megválaszthatta volna, ugyanis e tekintetben egy joghézag állt fent, ami miatt nem volt egyértelműen megállapítható, hogy tilos-e, vagy szabad Q. Fulvius megválasztása.

Ezt követően a szerző ismerteti azokat a lehetőségeket, amelyekkel a választást vezető *consul* megakadályozhatta egy nem kívánatos személy megválasztását, ill. kinevezését egy *magistraturára* (pl. a *renuntiatio* megtagadásával), és megállapítja, hogy valószínűleg Porcinius Licinius *consul* „mérsékelt államférfiúi tehetsége is hozzájárult ahhoz, hogy az időközi *praetor*-választás bővelkedett a viharos fordulatokban”, de persze Q. Fulvius népszerűsége sem könnyítette meg a helyzetét. Ami végül oda vezetett, hogy az egyedüli megoldást Q. Fulvius *praetor*-választásának megakadályozására a választás kiírásának visszavonása jelentette. A tanulmány végén megismerhetjük P. Cornelius Cethegust, a másik *praetort*, aki átvette a *praetor urbanus* hatáskörét is, a szerző bemutatja az ünnepi játékok jelentőségét, végül pedig megtudhatjuk, hogy hogyan alakult Q. Fulvius Flaccus politikai karrierje a *praetor*-választás kudarca után.

A Livius (39,39) exegézise minden fontos ismeretet közvetít az olvasó felé, amely az elemzett szöveg megfelelő értelmezéséhez szükséges, és amelyek révén az olvasó betekintést nyerhet a korabeli Róma közjogi és politikai viszonyaiba. A szerző azonban a szöveg mindenre

kiterjedő, szakmailag tökéletesen megalapozott elemzését olyan könnyed és gördülékeny stílusban végzi el, hogy a tanulmány nem csupán a római jogászok, hanem minden érdeklődő számára egyaránt élvezetes olvasmányt nyújt. (Újvári Emese)

KISS BARNABÁS: Az alapjogok korlátozása az Európai Unió nemzeti alkotmányaiban

A szerző a tanulmány elején meghatározza, hogy mi a célja írásának. Leírja, hogy azt kívánja bemutatni, hogy „az Európai Unió tagállamainak alaptörvényei milyen megoldásokat alkalmaznak az alapjogok korlátozása alkotmányos kereteinek meghatározására.”

Az első részben az alapjogok korlátozásáról olvashatunk a nemzetközi jogban. A szerző több nemzetközi jogász véleményére alapozva a jogokat a korlátozás lehetősége és feltételei alapján három csoportba osztja: abszolút jogok, azon jogok, amelyekről időlegesen, szigorú feltételek szerint elrendelt kivételes jogrend idején el lehet térni és a polgári és politikai jogok, amelyek meghatározott szigorú feltételek mellett állandó jelleggel törvényi korlátozás alá vethetők. Ezután a szerző megállapítja, hogy „a jogkorlátozás tartalmi kérdései kapcsán mindenekelőtt a jogkorlátozás célja, indokoltsága igényel alapos vizsgálatot.” A nemzetközi dokumentumok vagy általános (valamennyi szerződéses emberi jogra kiterjedő), vagy egyedi (az adott jogokhoz kapcsolódó) korlátozási célokat fogalmaznak meg. Erre nagyon szemléletesen konkrét nemzetközi egyezményeket is vizsgál: ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966). A PPJE 25. cikke – véleménye szerint – csak annyit mond ki az állampolgárok számára biztosított politikai jogok korlátozásával kapcsolatban, hogy azokat minden megkülönböztetés, illetőleg „ésszerűtlen korlátozások nélkül” kell biztosítani.

Ezután a szerző az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi Jogok Európai Egyezményét (EJEE) vizsgálja, és megállapítja, hogy „szintén nem tartalmaz általános szabályt a védett jogok korlátozhatóságáról, hanem az egyes jogoknál intézkedik a korlátozás megengedett indokairól.” A műben megállapítást találunk arra vonatkozóan, hogy az Európai Egyezményben általános az a megszorítás, hogy csak a „demokratikus társadalomban szükséges” indokok lehetnek helytállóak. Ezért az 1. számú táblázatban nagyon szemléletesen megtaláljuk a korlátozás lehetséges okait, illetve céljait. Fontos, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga az elmúlt évtizedek során kidolgozta az Egyezmény biztosította jogok alapjait, a „jogszerű korlátozás tesztjét”. Azzal kapcsolatban, hogy egy adott állami eljárás megfelel-e a „demokratikus társadalomban szükséges” elveknek a Bíróság kétirányú elemzést végez. Először arról határoz, hogy az alkalmazott korlátozásnak van-e jogszerű célja, ezt követően pedig azt vizsgálja, hogy az adott kérdésben a korlátozás eszközei arányosak-e a jogszerűen követett céllal.

Kiss Barnabás a tanulmány második részében az alapjogok korlátozásának kérdését vizsgálja az Európai Unióban. Megállapítja, hogy az volt a Közösség alapjogi rendszerének a legproblematisabb pontja, hogy nem rendelkezett írott alapjogi katalógussal. Ezt a hiányt kívánta pótolni az Európai Tanács nizzai ülésén 2000. december 7-én aláírt Alapjogi Charta, mely a Lisszaboni Szerződés hatálybalépésének időpontjában életbe lépő módosított Charta VII. címében foglalkozik a védett jogok és szabadságok értelmezésére és alkalmazására vonatkozó általános rendelkezésekkel (a jogkorlátozás kereteit az 52. cikk (1) és (2) bekezdése tartalmazza).

A művet az teszi teljessé, hogy a szerző az utolsó előtti részben megvizsgálja az Unió tagállamainak alkotmányaiban az alapjog-korlátozás szabályozását, majd az utolsó részben külön Magyarországot is elemzi ezen témakörben. Megállapítja, hogy „a magyar alkotmányi szabályozás és az arra épülő alkotmánybírósági gyakorlat lényegében megfelel mind általában a nemzetközi, mind pedig konkrétan az európai uniós elvárásoknak.” (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

MOLNÁR IMRE: Az ókori római bűncselekmény-fogalom ismérvei

A szerző tanulmányában a mai bűncselekmény fogalmából kiindulva határozza meg az elsődleges jogforrások (Digesta, Codex, Institutio) alapján az ókori római bűncselekmény fogalmi elemeit.

Mielőtt a szerző rátérne az egyes fogalmi elemek bemutatására, arra hívja fel a figyelmet, hogy – ellentétben a magyar tankönyvirodalomban elterjedt nézettel – a források a *delictumok* és a *crimenek* között nem húznak éles határvonalat, a jogtudósok nem tesznek ugyanis konzekvensen egyenlőségjelet a *crimen* mint közbűncselekmény és a *delictum* mint magánbűncselekmény között. A két kategória között alapvetően a peres eljárás rendje alapján lehet különbséget tenni: a magánszemélyek érdekeit sértő bűncselekmények esetében többnyire civiljogi perre került sor, míg a közösség rendjét sértő bűncselekményeket a *publicia iudicia* keretein belül bírálták el, ugyanakkor például a magánbűncselekmények esetében is dönthetett úgy a sértett, hogy inkább nyilvános büntetőeljárást kezdeményez az ügyben.

Ezen megállapításokat követően a szerző rátér az egyes bűncselekmény fogalmi elemeknek a részletes vizsgálatára. Elsőként azt igazolja, hogy a magatartásnak *jogellenesnek* kellett lennie ahhoz, hogy bűncselekményről lehessen beszélni, vagyis gyakorlatilag érvényesült a *nullum crimen sine lege* elve. A szerző ezt nem csupán pozitív módon igazolja az egyes források segítségével, hanem olyan szöveghelyeket is bemutat, amelyekben arról esik szó, hogy bizonyos jogellenességet kizáró tényezők esetében nincs lehetőség a büntetésre.

A jogellenesség szorosan összefügg a második fogalmi elemmel, a *társadalomra veszélyességgel* is, hiszen azt a magatartást tiltja a törvény, és teszi ez által jogellenessé, amely a kor megítélése szerint veszélyes a társadalomra.

A harmadik fogalmi elem a *tényállásszerűség*. A szerző a források segítségével igazolja, hogy – bár a rómaiaknál kevésbé volt merev a tényálláshoz kötöttség, mint ma – az egyes bűncselekményekre jellemző volt a tényállásszerűség is. Azaz a jogszabályok meghatározták az elkövetőt, az elkövetési tárgyat, az elkövetési magatartást, továbbá azt is, hogy ez a magatartás milyen bűncselekményt valósít meg, és végül a szankciót is.

A negyedik fogalmi elem, a *bűnösség* vizsgálatánál a források arról tanúskodnak, hogy – hasonlóan a modern szabályozáshoz a római jog szerint is alapvetően csak szándékosan lehetett bűncselekményt elkövetni (ennek fennállására magából a cselekményből következtek), és csak kivételesen büntették a gondatlan magatartást, de ez utóbbi esetben erről kifejezetten rendelkeztek a jogszabályok. Ugyanakkor sajátos módon a gondatlanságra nem alkalmazták következetesen a büntetőjogban a *culpa* fogalmát, néhány esetben pl. *casuról* (véletlen) szólnak a források, de ez alatt a gondatlanságot értették. A szerző igazolja,

hogy a rómaiak is ismertek bűnösséget kizáró okokat, ilyen volt pl. a serdületlenség, az elmebetegség, és a tévedés. Továbbá – a mai magánindítvány intézményével párhozamot állítva – rámutat arra, hogy bizonyos esetekben csak a sértettnek (illetőleg az örökösének) állt jogában a büntetőeljárást megindítani. Végül pedig ismerteti a büntethetőséget megszüntető okokat, mint amilyen az elkövető halála, az elévülés és a kegyelem volt.

Utolsó fogalmi elemként a *büntetendőség*, illetőleg a *büntetés* kerül bemutatásra. A forrásszövegekből egyértelműen kiderül, hogy a büntetés a bűncselekmény fogalmi elemei közé tartozik, így gyakorlatilag a *nulla poena sine lege* elve is érvényesült. A törvények egyértelműen meghatározták, hogy milyen bűncselekményre milyen büntetést kell, illetve lehet kiszabni, ugyanakkor többnyire mérlegelési lehetőséget biztosítottak a bíró számára.

A szerző végül a források alapján a római jogi bűncselekmény fogalmát a következőképpen definiálja: „*Bűncselekmény az a jogellenes (társadalomra veszélyes) tényállásszerű és bűnös, azaz szándékos egyes esetekben gondatlan magatartás, amit a törvény büntetni rendel.*” Arra a megállapításra jutva, hogy nincs lényeges különbség a római és a mai bűncselekmény-fogalom között.

A tanulmány igen részletes és nagyon alapos munka, amely hiánypótló műként jelenik meg a jogirodalomban. A szerző rendkívül sok elsődleges forrás segítségével, leginkább ezekre támaszkodva vonja le következtetéseit, ami még inkább növeli a tanulmány értékét. A téma megértését, illetve feldolgozását jelentős mértékben megkönnyíti az olvasó számára a mű világos szerkezete, jól tagoltsága is. (Újvári Emese)

NAGY FERENC: A jogi tárgy német büntetőjogi dogmatörténetéről

Nagy Ferenc tanulmányát a 16-17. századig vezeti vissza, amikor a büntetőjog a természetjog és ezáltal a filozófiai eszmék hatókörébe került. Grotius és Pufendorf munkáitól indulva Thomasius elmélete kapcsán arra világít rá bevezető fejezetében, hogy a büntetés gondolatát ő is célintézkedésként és nem az isteni bosszú eszközének tekintették. A 18. és 19. századi gondolkodók közül Beccaria bűncselekmény-tipizálását, Feuerbachnak pedig azon szemléletváltását emelte ki, amely szerint ő a bűncselekményben károkozást, sérelemokozást látott, melynek nyomán Grolmann is az okozott kárt jelölte meg a bűncselekmény lényeges ismertető jegyeként. A tanulmány középpontjában éppen az a 19. században végbe ment jellegváltozás áll, amely azt jelezte, miként alapozódott meg a társadalmi kár. Feuerbach jogsértési teóriájának bemutatása során úgy definiálja a jogsértést, mint a jogi szabadság határainak átlépését, szemben Grolmann-nal, aki a bűncselekményben az általános külső szabadság által biztosított állapot sértését vagy veszélyeztetését látta. A szerző kiemeli, hogy bár Feuerbach sosem tagadta a morál ill. a vallás elleni cselekmények bűncselekmény voltát, azokat nem illesztette be bűncselekmény-definíciója alá, hanem bevezette a "szűkebb értelemben vett bűncselekmény" fogalmát, továbbá a speciálisan a rendőrségi kihágásnak nevezett kategóriát.

Nagy két okát jelöli meg annak, hogy miért nem alkalmas a jogsértés a bűncselekmény-fogalom definiálására, majd kritika gyanánt feuerbachit "különlegességgként" említi, hogy nála bizonytalan, határozatlan a bűncselekmények köre – ezek ugyanis formálisak és materiálisak –, és a tényállások ilyen tagolása kétséget ébreszt a jogsértéssel definiált bűncselekmény-fogalommal szemben, de azt is mutatja, hogy a kritika részben túlzottan fogalmazott.

A Feuerbach-féle bűncselekmény-felfogás és az általa megalapozott "szubjektív jog", azaz az egyén jogának sértési teóriája kritikusai közül Birnbaum álláspontját emeli ki a szerző, aki ez utóbbi nézetet a bűncselekményre vonatkozóan túl szűkre szabottnak tartotta, mivel az sok olyan tényállást nem tudott megmagyarázni, amelyek nem az egyéni jogok megsértésén alapultak, és ennek ellenére kriminálisnak, deliktumnak tekintették. Birnbaum fáradozása a kritikai észrevételek megtétele mellett kifejezetten arra irányult, hogy a bűncselekmény természetes jogfogalmához, ill. a természetes bűncselekmény fogalmához jusson el. Elgondolásának súlypontja, hogy ő már nem a szubjektív jogokat, hanem annak tárgyait jelölte meg a sértés objektumaként. A szerző helyesen mutat rá, hogy Birnbaum a (jogi) tárgyban nem jogot látott, hanem az államhatalom által biztosított materiális javat, amely az egyes személyt vagy a közösséget megilletette, és amit természetes értelemben sértőnek gondolt.

Továbbá, a német büntetőjogi dogmatikatörténetben Nagy megállapítja, hogy a Birnbaum által híressé vált Güter-védelem gondolat története, annak kritikája csak Jehring, Binding és Liszt révén kezdődött. Jehring a bűncselekmény mint büntetéssel fenyegetett cselekmény formális definíciója ellen fordult, bűncselekményen „a társadalom életfeltételeinek a törvényhozás oldaláról megállapított veszélyeztetését” érti. A fogalom első finomítója Binding, aki szerint jogi tárgy minden, ami a törvényhozó szemében a jogközösség egészséges életének feltételeként értékkel bír. Franz von Liszt vitába szállt Binding felfogásával, szerinte „a jogi tárgy a jogilag védett érdek. Minden jogi tárgy létérdek, az egyes egyén vagy a közösség érdeke”. Binding és Liszt jogi tanának összehasonlítása után a szerző a 20. század és ezzel Honig megállapításai felé fordul, Honig érdemének tulajdonítja, hogy elsőként fordult el az 1914 előtti időszak nem kielégítő jogtárgy-tanától, és e fogalom közös elemét nem a dologi világban, hanem az értékelés területén kereste. Emellett feltárta a büntetőjog-tudománynak a különös részi tényállások számára a metodológia eszköztárát is. A szerző Schaffstein munkájának bemutatásával jellemzi a nemzeti szocialista büntetőjog jogtárgy-fogalmát, hangsúlyozva az 1930-as évek azon törekvéseit, hogy azt a jogi kötelezettség fogalmával helyettesítsék és a bűncselekményt már nem jogsértésként, hanem kötelességsértésként fogják fel, de ezek a törekvések eredmény nélkül maradtak.

Welzel műveire áttérve Nagy egyetért azzal, nem tűnik helyesnek azt állítani, hogy minden büntető szabály jogi tárgyat véd. Sokkal inkább megállja a helyét, hogy jogtárgy minden lehet, amit büntetéssel egyáltalán védenek, az egész norma is, amelynek követését a büntető szankció biztosítja. A jogi tárgy nem szükségképpen statikus objektum, hanem mások reális magatartásában is állhat. A szerző kiemeli Welzel jogi tárgy fogalom-meghatározását, mely szerint az a közösség vagy az egyes egyén "élet-java", amelyet társadalmi jelentősége miatt jogilag védenek; különböző jelleggel léphet fel: mint pszichofizikai vagy mint eszmei-szellemi objektum, avagy mint jogviszony, vagy akár mint harmadik személy magatartása. A tanulmány összegzéseként a szerző arra a megállapításra jutott, hogy Birnbaumnak Binding általi újrafelfedezése óta a jogtárgy, ill. a jogtárgy-védelem tana, definíciója és funkciója körüli vita érdemben nem igazán fejlődött tovább, az e témához kapcsolódó írások az utóbbi időben is még széles spektrumban a feuerbach-i egyéni jogok sértésétől a bindingi állami érdek veszélyeztetéséig rendeződnek. A jogtárgytan történetére történő visszapillantás megmagyarázza a jogtárgy-fogalom rugalmasságát is, a korlátok nélküli jogtárgy-fogalom azonban a büntetőjognak, ill. a törvényhozónak sem szab megfelelő határokat. (*Babják Ildikó*)

NAGYNÉ SZEGVÁRI KATALIN: A magánharc és a békeparancs szerepe a feudális büntetőjogban

A tanulmány a 12-13. századi Európa azon államain kalauzolja végig az olvasót, ahol a szuverén nemzetállamok kialakulásával párhuzamosan háttérbe szorították a korai középkor mindennapjait átható törzsi önsegély és magánharc jogát. Elsőként azon tudományos magyarázatokat ismerteti a szerző, amelyek arra keresték a választ, mi indokolta az angol jogrendszer korai fejlettségét. Ezek között hangsúlyozza, hogy bár a *common law* nem nemzeti jog, hanem a földbirtokos osztály joga, de a 13. században már egy új azonosság tudatot jelentett a társadalomban. A jogforrások közül a *Clarendoni Assize*-t a sajátos angol büntetőeljárás megalapozójaként és a királyi bíróság eljárásának alapvető biztosítékaként jellemezte, Bracton tractatusának V. fejezetéből a bírósági fórumok kapcsán azt emeli ki, hogy minden büntető keresetet a királyi kúrián kell tárgyalni, mivel csak ott lehet testi büntetéseket kiszabni, tekintettel arra, hogy az emberek végtagjai és élete a király hatalmában van. Franciaország büntetőjogi viszonyait a magánharcok visszaszorítására irányuló – az egyház által *concilium*okkal, zsinatokkal támogatott – ligáktól elindulva a békemegegyezések és békeparancsok kikényszerítésének problémáin át a 13. század elején Fülöp Ágost által bevezetett majd Szent Lajos által folytatott reformok eredményeként kiépült igazságügyi szervezetig kísérhetjük végig. A középkori francia helyi szervek (*prevôtok*, *baillik*) király nevében ellátott igazságszolgáltatási tevékenységének megismerését hatékonyra teszi a 13. századi bírósági rendszer legjelentősebb forrásából (Ph. Beaumanoir nevéhez fűződő jogkönyvből) kiemelt, a királyi bíróság elé tartozó súlyos bűncselekményeket és azok büntetését taglaló fragmentumok felsorakoztatása. A büntetőjogi utazás a Német-Római Birodalomban ér véget. A birodalom szerkezeti sajátosságaiból fakadóan a birodalmi „békeszövetség” megteremtésével csak lassan sikerült a tartományi békét létrehozni. Ezt a hosszú folyamatot kísér végig a szerző a provinciális szinten megfogalmazott békeparancsok bemutatásával, kihangsúlyozva, hogy az ezek által szorgalmazott béke nem általános, a parancs csak bizonyos személyi körökre és helyekre nézve intézkedik. A béketeremtés folyamatából kiemelkednek I. Frigyes és II. Frigyes általános békeparancsai. Míg I. Frigyes „*Edictum pacis*”-a már nem eskütársaságokra, hanem felségjogra alapozva adtak ki parancsát, addig II. Frigyes „*Liber Augustalis*”-a már egy olyan törvény, amely már (a későbbi 1235-ben kiadott „*Constitutio Pacis*”-ban, birodalmi békeparancsban vázoltnál is) fejlettebb intézményi háttérrel mutat, és – a szükséghelyzetek kivételével – betiltotta az önsegélyt. Összességében tekintve a tanulmány színes képet ad mindazokról a jogforrásokról velük összefüggésben közpolitikai viszonyokról, amelyek a feudális Európa három legnagyobb államának büntetőjogát alakították és fokozatosan visszaszorítva a barbár kor szokásjogában gyökerező magánharcot, megteremtették a kialakuló nemzetállamok egyik legfontosabb alappillérét jelentő állami igazságszolgáltatási rendszert és a büntetőjogi szabályok állam által rögzített és állami szervek általi kikényszeríthetőségének lehetőségét. (*Babják Ildikó*)

PAPP TEKLA: Corporate governance – Felelős társaságirányítás

A tanulmány fogalom-meghatározással alapozza meg egy olyan Európában már jól ismert rendszer bemutatását, amely hazánkban is remélhetőleg a közeljövőben egyre szélesebb mértékben valósul majd meg. Ez a piacgazdaság működési struktúráján nyugvó olyan rendszer, amelynek jogi háttérét a társasági jog és a gazdasági társaságok gazdálkodására vonatkozó jogszabályok képezik, és amelynek célja a társasági működés hatékonyabbá tétele a társaság tagjainak, ill. a társasággal jogviszonyban álló jogalanyok törvényes érdekeinek összehangolásával. A szerző az Európai Bizottság felelős társaságirányítással kapcsolatban kiadott kélt részletes ajánlását (2004/913/EK és 2005/162/EK) elemezve mutat rá, hogy a

felelős társaságirányítás szükségessége európai közösségi szinten is elismerést nyert. Az Európai Bizottság ajánlásaival egyidejűleg, az Amerikai Kereskedelmi Kamara által "Versenyképességünk egyik tartópillére a felelős vállalatirányítás" címmel Magyarországon közzé tett állásfoglalására hivatkozva pedig a felelős társaságirányítás előnyeit, majd e rendszer megteremtésének eszközeit sorolja fel, kiemelve a vállalat társadalmi felelősségvállalásának ösztönzését. A vállalat társadalmi felelősségvállalásának öt dimenzióját a szakirodalom alapján ismerteti, felhívva a figyelmet arra, hogy a gazdasági társaság társadalmi felelősségvállalása a tagság és az operatív szervek között diszkrepanciához is vezethet, valamint az esetleges pozitív gazdasági, környezeti és társadalmi hatások a társaság belső viszonylataiban problémákat generálhatnak, pl. a környezetvédelmi szemlélet érvényesítése versenyhátrányt és veszteséget eredményezhet. A szerző ezt követően a Budapesti Értéktőzsde által – az Európai Bizottság ajánlásaival és az Amerikai Kereskedelmi Kamara állásfoglalásával egyidőben – közzétett Felelős Társaságirányítási Ajánlásban lefedett témakörökre sorolja fel, és azt a következtetést vonja le, hogy a corporate governance alkalmazása szorosan összefügg a részvénytársaságok irányítási szisztémáival. A tanulmány második felében az Európai Közösségen belül megvalósuló dualista és monista irányítási modellt ismerteti és elemzi. A két rendszer "kibékíthetetlenségének" megállapítása mellett rávilágít, hogy ennek tudható be, hogy a tagállamok a többszöri átdolgozás (1972, 1982, 1990, 1991) ellenére sem fogadták el a részvénytársaságok szervezetének és irányításának harmonizálásával foglalkozó ún. struktúra-irányelv tervezetét. Annak okát, hogy a struktúra-irányelv tervezet megvitatása során felszínre került problémákat az európai részvénytársaság (Societas Europaea) szervezetének kialakításánál sem küszöbölték ki, a szerző a Societas Europaea fogalmában látja, és olyan nyílt formában alapított jogi személyiségű kereskedelmi társaságnak tartja, amelynek alaptőkéje a tőzsdén forgalmazható részvényekre van felosztva, és megállapítása szerint ezt a részvénytársaságot úgy kell tekinteni, mintha a bejegyzés helye szerinti tagállamban, a tagállam nemzeti joga szerint alapított, nyilvánosan működő részvénytársaság volna; azaz a Societas Europaea tagállami nyrt-nek minősül. A tanulmány befejező részében több olyan Európai Bírósági döntésre is hivatkozik, amelyekben azért marasztalt el tagállamokat, mert a tőketársaságok szervezeti struktúrájának kialakításánál korlátozták a tőke szabad áramlását, azaz az operatív és az ellenőrző szerv tagjainak kiválasztása során olyan előjogokkal éltek, amelyekről más tagállamok el vannak zárva, vagy visszatárhathják más tagállamok befektetőit. Végül az Európán kívüli világ társaságirányítási modelljei közötti különbségeket vázolja, és összegzésként abbéli reményének ad hangot, hogy Magyarországon is hamarosan meggyökeresedik a hatékony felelős társaságirányítás, és a tanulmányban taglalt ajánlások és állásfoglalások mezsgyéjén haladva az nyrt-knél általánossá válik az audit, a jelölő és a javadalmazási bizottságok szervezeti beillesztése, illetve e bizottságok működése révén a nyilvánosan működő részvénytársaságok (és talán a nem túl távoli jövőben a zrt-k és kft-k is) a felelős társaságirányítás lényegének megfelelően fukcionálnak majd. *(Babják Ildikó)*

STIPTA ISTVÁN: A 19. századi angol közigazgatási jogvédelem és a magyar közigazgatási bíráskodás

Stipta István tanulmányának első gondolati egységében az államhatalmi ágak megosztása elméleti gyökereinek feltárásával mutat rá Montesquieu tévedésére, kiemelve Rudolf Gneist álláspontját, amely szerint az önkormányzat és a közigazgatási bíráskodás egy időben realizálható, és az aktív közigazgatástól elválaszthatatlan szervezeti alárendeltség összeegyeztethető a bíráskodás alapfeltételeivel. Példaként hozza, hogy azt az állami

közreműködőt is független bíróvá lehet tenni, aki igazgatási hatóságként függésben van, pusztán a tiszteletbeli szolgálat elvén kell felépíteni a közigazgatási szervezetet, ahogyan ezt az angliai viszonyok igazolják. Indoklásként a szigetországban uralkodó közjogi felfogást vizsgálva arra jut, hogy ott azt tartják, nem a közhatalom korlátlan, hanem az egyéni szabadság, amelyet csak a parlament és az általa felhatalmazott önkormányzati hatóságok korlátozhatnak. Ennek köszönhetően – állapítja meg a szerző – az angol közigazgatási bírászkodást nem a hatalommegosztás korrekciójára irányuló igény, hanem az angol polgár függetlenségének magánjogként való felfogása teremtette meg. Az angol közigazgatás 19. századi átalakulásának vizsgálatából megtudhatjuk, hogy Edwin Chadwick radikális reformprogramja fizetett tisztviselőkön és kontinentális stílusú felügyeleti eszközökön nyugvó új központi közigazgatási szervezetet irányzott elő, amely kiegészült azzal, hogy a minisztérium, a grófság, a járás és a község szoros alárendeltségi viszonyba került egymással, továbbá központi kormányt komoly kormányzati jogokkal ruházták fel. A század második felében lezajlott átalakulás a szerző szerint az angol közjogi rendszer középkori jellegzetességeinek fokozatos elvesztésével járt, mely folyamatot az éppen kibontakozó magyar közjogi irodalom nem tudta kellő alaposággal és objektivitással követni. Kiemeli ugyan azok szerepét, akik Angliában töltötték emigrációs éveiket, de a dualizmus törvényhozó testületeinek tagjaként már nem rendelkeztek megbízható ismeretekkel az időközben az angol közigazgatásban bekövetkezett változásokról, így nekik köszönhetően egy olyan misztifikált szigetországi szervezési modell élt tovább a hazai közjogi gondolkodásban, amely a korlátlan személyi szabadság igényére hivatkozva az angol és a magyar közjogi fejlődés közösségét hangoztatta. A tanulmány ezt követően az angol közigazgatási jogvédelem kialakulásának sajátosságaira fókuszál, majd az angol közjogi gondolkodás hazai hatását követve bemutatja a 19. századi angol közigazgatási bírászkodás szervezeti kereteit, a hatásköri szabályokat és magát a jogvédelmi eljárást. Már a háromfokozatú elbírálási rendszer, és az első fokon eljáró békebíró szerepének taglalásánál rávilágít az állami végreható tevékenység jogi szabályozottságának magyarországi hiányára, amely alapjaiban meghatározta az angol és magyar viszonyok különbözőségét. A hatásköri kérdések keretei között is kihangsúlyozza a szerző, hogy épp az angol magas szintű jogi szabályozottság egyik okszerű következményeként ugyan nem mutatkozott elvi különbség a közigazgatási és a vitás közigazgatási ügyek között, de a 19. századi közigazgatási reformok után már normák szintjén is megkülönböztették egymástól ezeket az ügyeket: az előbbieket a *boardok* tartották meg, míg a békebíró hatáskörében az utóbbiak maradtak meg, ezzel ő még határozottabban klasszikus igazságszolgáltatási szerepkört látott el. Jogvédelmi eljárásának rendjének ismertetése körében – melynek során is klasszikus bírói mintát követett a békebíró – a szerző kiemeli, hogy bár az eljárási rendet a gyakorlat alakította ki, a civiljogi bíróságok eljárási szabályainak követése az angol jogrendszer sajátosságainak megfelelően érvényesülő norma volt. A tanulmány harmadik egységében azt mutatja be, hogy a magyar tudományos irodalomban, a politikai publicisztikában és a törvényhozói körökben milyen mértékben ismerték, hogyan értelmezték az angliai viszonyokat, és mennyiben tartották azokat Magyarországra is alkalmazhatónak. A szerző Concha, Kuncz, Lánczy és Gruber témakörben közreadott munkáinak az országgyűlési képviselői felszólalásokra tett hatásainak taglalása mellett az 1896. évi XXVI. tc. képviselőházi vitájának bemutatása alapján arra a következtetésre jut, hogy a korabeli kormányzat nem külföldi mintákban gondolkozott, és a dualizmus-kori jogvédelem szervezeti és hatásköri rendjét ezúttal sem elvont szempontok, hanem gyakorlati igények szabták meg. *(Babják Ildikó)*

SRĐAN ŠARKIĆ: Tulajdonjog a középkori Szerbiában. A dolog és a tulajdon fogalma

A szerző jelen, a szerb középkori tulajdonjog dogmatikáját boncolgató tanulmánya, két nagyobb részre osztva mutatja be az olvasónak a „dolog” és a „tulajdon” fogalmát és osztályozását.

A dolog fogalmát bemutató fejezet részletesen kitér arra, hogy a középkori Szerbiában dolog alatt értették, magát a materiális eszközt és az azon fennálló, gazdasági értékkel rendelkező jogokat is. Absztrakt dolog-fogalmat (szerbül stvar) a szerb jog nem használt, mindössze annyit mond ki, hogy mindaz dolog, ami jogügylet tárgya lehet. A dolog megjelölésére használt legrégebbi kifejezés a *dobitak* volt, ami annyit jelent, mint nyereség, szerzemény, de a 13-14. századi jogi dokumentumokban már a jószág, haszonállat kifejezést is használták rá. Csak 1345-ben, egy Dusán király által Dubrovnik városával kötött szerződésben találkozunk a tulajdon elvont fogalmával. Ezután a 13. századtól kezdődően kezdik meghatározni különféle, leginkább magánjogi dokumentumokban a dolog fogalmát. Ezen dokumentumokat a szerző természetesen szisztematikusan felsorolja és röviden elemzi.

A tulajdonjog elemzése kapcsán a tanulmány római jogi alapokon épül fel. A tulajdonjog három elemének – a dolog használata, gyümölcsöztetése és elfogyasztása – bemutatását a szerb tulajdonjog fogalmának az elemzése követi. A szerb dologi jog nem egyedi, hanem megosztott jogosultság volt, megkülönböztetve a király, mint szuverén tulajdonlását egyéb személyek használati és hasznosítási jogosultságától.

Ezek alapján a középkori szerb jogban két lényegi tulajdon-fogalommal is találkozhatunk. A *bastina* örökletes birtokot jelent. Maga a kifejezés a szláv *bast* szóból ered, ami apát jelent, utalva ezzel is az örökletes jellegére. Ez a tulajdonosi jogosítvány teljes rendelkezési jogot biztosított a birtokosnak a földje felett. Dusán király kódexében biztosítékot is szolgáltat a *bastina* tulajdonosai számára azzal, hogy tulajdonosi jogukat csak akkor veszítik el, ha a király elleni árulást követnek el vagy hitszegőkké válnak. A *bastina* tartozhatott a nemesekhez, az egyházhoz vagy egy falu közösségéhez is. A nemeseket ez a jog, katonáskodás és egy limitált gabonaadó-szolgáltatási kötelezettség ellenében illette meg. Az egyházat ilyen kötelezettség nem terhelte, de tulajdonjoguk mégis egyenlő értékű volt a nemesekével. A falusiak „örökbirtoka” azonban jogilag egy függő birtokhelyzet volt, ugyanis birtokaikat csak akkor idegeníthették el, ha gondoskodtak arról, hogy legalább egy olyan munkás maradjon a birtokon, aki azt képes megművelni.

A másik kifejezés a *pronoia*, azaz a kvázi hűbértok volt. Bizánci eredetű jogintézmény, amely szó szerint törődést, előrelátást, előre gondolást, egyházi értelemben isteni gondviselést jelent. Sajátos jelentése értelmében a birodalmi kormányzat a kisebb birtokok igazgatását értette alatta. A *pronoia* szó a szerb forrásokban először Milutin királynak a Szent György kolostorhoz intézett kiváltságlevelében jelent meg 1300 körül. Ez a részben öröklési jogi kérdéseket is tárgyaló levél kimondja, hogy a *pronoia* katonai használat céljára rendelt birtokot jelent. Azt a tulajdonosa használhatja, hasznosíthatja, gyümölcsöztetheti, de nem rendelkezik a legfontosabb tulajdonosi jogával, mivel azt nem idegenítheti el, annak birtoklásával nem hagyhat fel. Mivel ez a fajta birtok egy katonai használat céljára rendelt földterület volt, ezért örökíteni is csak akkor lehetett, ha a kvázi hűbéres örököse is beleegyezett a katonai szolgálatba. Mindezek mellett azonban a *pronoia* a cári birtok részének tekintendő.

Dusán kódexéből azonban arra következtethetünk, hogy a gyakorlatban ezen határvonalak nem voltak ilyen tisztán érzékelhetőek. Erre utal az is, hogy később a törvénykönyvben a hűbérúr kifejezést is felváltotta a feudális úr kifejezés.

A továbbiakban a szerző középkori jogi dokumentumokból merített eseteken keresztül hoz példákat és esetlegesen ellenpéldákat a korábban kifejtettekre. (Hajdú József)

GERHARD THÜR: Aus den Listen der Poletai in Athen (A poletai listáiból Athénban)

A tanulmány a Kr.e. 5-4. századi Athénban sorsolással kiválasztott tisztviselők közé tartozó, az állami tulajdonban lévő ezüstmányák bányászati jogának, valamint az adók és vámok behajtásának bérbeadásáért, továbbá az állam által elkobzott vagyonok elárverezéseért felelős *poletai* tevékenységéről szól.

A szerző a tanulmány elején több példa segítségével kifejti, hogy a Kr.e. 5-4. századi Athén közigazgatásának egyik legfőbb sajátossága az volt, hogy nem voltak a modern értelemben vett állandó hivatalnokai, hanem évente sorsolással kiválasztott, illetőleg megválasztott magánszemélyek, polgárok látták el a közigazgatási feladatokat. Jellemző volt továbbá az is, hogy az athéni polgárokat nem terhelte adófizetési kötelezettség, helyette azonban gyakran előfordult, hogy a módosabb polgároknak ad hoc kellett valamilyen állami célra egy-egy nagyobb összeget kifizetni, illetve a saját költségeikre kellett teljesíteni meghatározott állami feladatokat.

Az athéni közigazgatás általános jellemzőinek bemutatását követően a szerző két forrásra fókuszálva ismerteti a *poletai* tevékenységi körét. Az első egy Kr.e. 430 körül keletkezett irodalmi mű, az Arisztotelésztől származó *Athenaion politeia* (Az athéni állam), amely általánosan határozza meg a *poletai* feladatkörét. A szerző az ebben foglalt (és a tanulmányban idézett) információkat ütközteti a másik forrás tartalmával, amelynek német nyelvű kivonata szintén megtalálható a tanulmányban. Ez utóbbi forrás egy márványba vésett 84 sorból álló felirat, amely a Kr.e. 367-366. évben tisztséget viselő *poletai* elszámolását tartalmazza, és amelyre 1938-ban találtak rá az athéni agorán.

Az Arisztotelésztől származó forrásból kiderül, hogy tíz *politeia* (minden *phylé*-ből egy) írta ki és vezette le az állami bányászati jogok, az adók és vámok behajtási jogának valamint az elkobzott vagyonoknak az árverését. A másik forrás egy konkrét elszámolás, amelyben a Kr.e. 367-366. évben hivatalban lévő *poletai* adnak számot a laurioni ezüstmányák bérbeadásából és az elkobzott vagyonok eladásából származó bevételekről. Az elszámolás részletesen leírja, hogy egy sikkasztásért elítélt férfi vagyonával szemben a hitelezőinek milyen követelése volt, és mennyiért sikerült azt végül elárverezni, illetve, hogy ebből mennyi pénz illette végül az államot. A szerző részletesen elemzi a tényállást, valamint a *poletai* szerepét az eljárás során, végül megállapítja, hogy a gyakorlatból származó elszámolás az elkobzott vagyon árverésével kapcsolatosan megerősítette Arisztotelész elméleti beszámolóját.

Ezt követően a haszonbérbe adott ezüstmányákra vonatkozó adatok elemzésére kerül sor, amellyel kapcsolatosan viszont már arra a megállapításra jut a szerző, hogy az ezekre vonatkozó bejegyzések már kevésbé egyeztethetők össze az *Athenaion politeia*-ban foglaltakkal.

Összességében megállapítható, hogy a mű egy jól kidolgozott, érdekes munka, amely számos értékes információval gazdagítja az olvasót az athéni állam működésére és leginkább a *poletai* tevékenységére, valamint az ezzel kapcsolatos állami bevételekre vonatkozóan. (Újvári Emese)

VASTAGH PÁL: A kanadai jogrendszer és a bírósági szervezet néhány jellegzetes vonása

Vastagh Pál szerint az európai, főként brit hatásokat is tükröző kanadai társadalom és intézményrendszer már önmagában is tudományos érdeklődésre tarthat számot, így az állam- és jogtudományára is. Írásában e sajátos állami és jogi berendezkedés mutatja be négy érdemi részben.

A kanadai jogrendszer egyedisége, különbözősége az európai, sőt az Egyesült Államok rendszerétől a francia hatással ötvöződött brit jogi hagyományoknak köszönhető, amely keveredett az őslakosok jogi kultúrájával. Kanada kettős jogrendszere – amelyben a francia civiljogi hagyomány és a brit common law egyaránt megjelenik – tartományai történetéből következik. Ez a „bijural” jelleg a 19. század végétől a tartományi határokat átlépve az egész országban jellemzővé vált, amit az őslakosok jogi tradíciói is kiegészítenek, így megalapozottabb lenne a „multi-juridical” kifejezés használata a szerző szerint (is).

A föderális államszervezethez igazodó igazságszolgáltatási szervezet legfontosabb vonása az összetettség, ugyanis a rendszer alsó szintjén az alsófokú általános hatáskörű tartományi/területi bíróságok helyezkednek el (kiegészülve olyan speciális bírósággal, mint a Drug Treatment Court, Domestic Violence Court, Youth Court és a Court of Small Claims), amelyeken kívül a tartományokban többféle felsőbírósággal találkozhatunk. Szövetségi szinten a kontinentális közigazgatási bíróságokhoz hasonló fórumok és többféle különbíróságok (adóügy, pénzügy, nyugdíjak, biztosítás, jövedék, katonai ügyek stb.) működnek. „A legfelsőbb Bíróság (The Supreme Court of Canada) a kanadai bírósági szervezet legmagasabb fóruma”, amely az alkotmánybíráskodás feladatait is ellátja. Ezt a négy szintű szervezetet az őslakosok jogi hagyományaira és a sajátos földrajzi viszonyokra tekintettel további igazságszolgáltatási intézmények egészítik ki (Utazó Bíróságok, Egyesített Családi Bíróságok, az őslakosok kisebb súlyú bűncselekményeit elbíró bíróságok). A rendszerhez kapcsolódva, de attól függetlenül működnek a Munkaügyi Döntőbíróságok.

A bírósági szervezet igazgatását – az államszervezet föderális jellegéből adódóan – a központi és a tartományi kormányok látják el érvényesítve a bírói függetlenség és a bíróságok önállóságának alapelveit. A bíróvá válás – ellentétben a belső pálya preferálásával, ami Magyarországon is jellemző – (általában tízévnnyi) jogász gyakorlatához kötött, a törvények nem követelik meg külön szakvizsga letételét az állás betöltéséhez, „a tapasztalt jogászok számára vonzó karriert jelent a bíróvá válás.” A bírói függetlenséget, pártatlanságot törvényi szinten garantálják.

Következtetéseiben a szerző kiemeli a kanadai dualista jogrendszer jogi kultúrát formáló hatását. Ezt a dualitást a kanadai társadalom multikulturalizmusa is garantálja. A bírósági szervezet rugalmassága mellett azonban felhívja a szerző a figyelmet a bírók kinevezésénél tapasztalható ellentmondásosságra (a központi és a tartományi kormányok kiterjedt szerepe miatt).

Vastagh Pál e munkájával fontos egyetemes állam-és jogtudományi adalékkal szolgál a kanadai jogrendszer iránt érdeklődők számára, akik az alapos feldolgozásnak köszönhetően bő ismeretanyaghoz juthatnak hozzá. (Megyeri-Pálffi Zoltán)

VÉGH ZOLTÁN: Princeps legibus solutus?

Végh Zoltán német nyelvű tanulmányának középpontjában a házassági akadályok állnak. A szerző két érdekes történelmi esemény kapcsán, azok között egyfajta keretes szerkezetbe foglalva vonultatja fel a házassági akadályok széles palettáját. Az egyes korlátozások, illetve tilalmak tárgyalása során pedig igyekszik feltárni azok okait, valamint bemutatni az azokra vonatkozó legjellemzőbb rendelkezéseket az ókori szabályozástól eljutva egészen a modern jogrendszerekig.

Az első történet, amelyről a szerző tudósít, az a Habsburg házi törvényekkel (Hausgesetze) kapcsolatos. Ezek a törvények kimondták, hogy a Habsburg ház tagjainak házasságkötéséhez a család fejének, azaz a Habsburg császárnak a hozzájárulásához volt szükség. Ennek hiányában a házasság érvénytelen volt, és az abból származó gyermekeket az ilyen házasságból semmilyen jog nem illette meg. Mindez kihatott a trónörökös Ferenc Ferdinánd házasságára is, aki rangon alul kívánt nősülni, amibe a császár végül beleegyezett, de csak azzal a feltétellel, ha Ferenc Ferdinánd a gyermekeire vonatkozóan kész a lemondó esküre, amire végül sor is került.

A keretes szerkezet záró története az ókori Rómából származik. Elsőként Augustus császár házassági törvényeiről ír a szerző, amelyek hatálya alól azonban a császár mentesült – erre utal a tanulmány címe is. A házasságkötésre vonatkozó szabályok egy része azonban irányult, hogy megakadályozzák az előkelők keveredését az alacsonyabb társadalmi rétegbe tartozókkal. Így például tiltották, hogy egy szenátori rangú személy színésznővel kössön házasságot, amely Justinianust és Theodorát is érintette volna, de Justinianus császár egy általános hatályú rendeletével lehetővé tette az egykori – de jó útra tért – színésznők becsületének helyreállítását, és így a szenátori rangú személyekkel történő házasságkötésüket is, jogilag is szabad utat nyitva ez által Justinianus és Theodora házassága előtt.

A két történet között a szerző többféle házassági akadályt is bemutat azok történelmi változásának és okainak tükrében. Elsőként a vallási okokból keletkező házassági akadályokkal ismerkedhetünk meg a római Vesta szűzekkel kezdve, a kereszténység államvallássá tételéből adódó tilalmakon át, egészen a papokra vonatkozó cölibátusig. Ezt követően a vérrokonságból adódó, a különböző korokban különböző rokoni fokokig terjedő tilalmak ismertetése következik, majd a kettős házasság tilalmáé, amely a klasszikus kori Rómában azért nem jelentett gondot, mert a második házasságkötés automatikusan megszüntette az első házasságot. Majd az azonos neműek házasságára, illetőleg élettársi kapcsolatára tér ki a szerző, utalva arra a tényre, hogy a 20. századig a házasság fogalmilag csak a különböző nemű személyek között jöhetett létre, így az azonos neműséget nem is sorolták fel a házassági akadályok között. Ezt követően a bizonyos személycsoportokra kiterjedő házassági akadályokról, illetőleg korlátozásokról olvashatunk. Így például a hivatalnokokra, vagy katonákra vonatkozó tilalmakról, amelyek nem csak az ókorban, hanem az újkorban is léteztek; így például a római provinciai helytartó nem vehet el, olyan nőt, aki az általa igazgatott tartományból származik, vagy ott lakik; továbbá megtudhatjuk azt is, hogy az újkor cselédjei és bérmunkásai nem csupán a szociális helyzetük miatt voltak

kiszolgáltatottak, hanem még a házasságkötésükhöz is a munkaadójuk beleegyezésére volt szükség. Végül a rasszista okokból fakadó házassági tilalmakat ismerteti a szerző, a római korlátozásoktól eljutva az újkori szabályokig, amelyek nemcsak a náci Németországot jellemezték – bár kétség kívül itt jártak a legradikálisabb következményekkel –, hanem Dél-Afrikában, és sokáig még az Amerikai Egyesült Államokban is jelen voltak.

A szerző a terjedelmi korlátok miatt nem törekedett, nem is törekedhetett teljességre a házassági akadályokra vonatkozó jogszabályok bemutatása során, de a tanulmány gördülékeny stílusban megfogalmazott, jól felépített, érdekes olvasmányként ezzel együtt is átfogó képet tár az olvasó elé a témáról. Jól szemléltetve azt a tényt, hogy bár a tilalmak alapvetően a mindenkori társadalom igényeihez, illetve a kor szemléletéhez igazodnak, vannak olyan akadályok is, amelyek valamennyi korban megfigyelhetők. (*Újvári Emese*)

IV. RÉSZ

A TUDOMÁNYTÖRTÉNET, JOGELMÉLET KÖRÉBE TARTOZÓ ÉS EGYÉB TANULMÁNYOK

APRÓ FERENC: Jogászok Móra szegedi környezetében

Apró Ferenc tanulmányában egy olyan érdekes megvilágításban mutatja be Móra Ferenc kapcsolatát a szegedi jogász-társadalomhoz, amely fontos - és több esetben egy életre szóló kötődést jelentett – a szegedi irodalmárnak. Ezek a kapcsolatok olyan nagy hatással voltak Mórára, hogy a regényeiben – Ének a búzamezőkről, Aranykoporsó -, a verseiben és a levelezéseiben fellelhetők ezen őszinte barátságoknak a nyomai.

Az első jogász Reizner János, a könyvtár és múzeum igazgatója volt, akit Móra ismer(hetett). Az 1927-ben megjelent Szeged monográfiában Móra tollából való a könyvtárról és a múzeumból szóló fejezet, ebben Reiznerről a következőket írja: „Vérbeli tudós, erőskezű szervező, akinek vezetése alatt készült el az első nagy katalógus, s aki eddig szerény bérházából a kultúrpalotába telepítette át a könyvtárat.”

A tanulmány szerzője arra is felhívja a figyelmet, hogy a baráti kapcsolatok Móra és a szegedi jogászok között művészeti indíttatásúak is voltak. Ambrozovics Dezső például író, költő, zene- és műkritikus volt, amellet az orosz irodalom első jelentős magyarra fordítója és lelkes festmény-gyűjtő is. Lugosi Döme írt könnyed színdarabokat, de zenetörténészként ő ismerte legjobban Dankó Pista életét. A szerző még több ilyen kapcsolódási pontot mutat be művében, amely az akkori jogászok kiterjedt érdeklődését is megerősíti Szeged irodalmi, kulturális és társadalmi élete iránt.

A bensőséges baráti viszonyt jól érzékelteti a szerző azzal a résszel, amikor arról ír, hogy Móra Ferenc temetésére két család – a Dettre és a Némedy család – olyan szalagot küldött a koszorúján, amely nagy ragaszkodást és őszinte szeretetet tükröz. Különösen Némedyék szalag-felirata megható: „Aranyszőrű báránýkánkat csókold meg helyettünk”, mely nem Móra verses meséjére (1903), hanem Némedyék fiatalon elhunyt Anna leányára utal.

A fent említett jogászokon kívül a tanulmányban olvashatunk Szalay Józsefről, Tonelli Sándorról és Szőri Józsefről is. Szalay József Móra legszűkebb baráti körébe tartozott és szerteágazó volt írói munkássága is. Móra és Szalay kapcsolata több Móra-műben előfordul. Móra és Szalay együtt dolgoztak a Dugonics-társaságban, amelynek Móra a főtitkára, Szalay pedig az elnöke volt. Tonelli Sándor könyvei és cikkei által hamar Móra közelebbi baráti

körébe került. Közös munkájuk is volt: együtt fordították magyarra Mascagni: A kis Marat című operájának szövegkönyvét, mely a szegedi színház számára készült és füzet alakban is megjelent (1924). Szöri József szintén jeleskedett a művészet területén: festőművészként jobban ismerték, Nagybányán Hollósy tanítványa volt. Mórával együtt volt a Szeged szabadkőműves páholy tagja. Az uzsoki szorosban esett el, ő volt Szeged első tiszti halottja. Móra írta a páholy gyászjelentését és ő beszélt Szöri sírjánál is a temetésen. A szegedi Naplóban megjelent halálhír alatt, az író egy vezércikkben méltatta barátja életútját és emlékezett meg a „kedves, halk életű, értékekben gazdag és azok tudatában szerény” barátról. Aki meg akarja érteni, át akarja érezni az akkori korszak hangulatát Szegeden, szíves figyelmébe ajánlom a tanulmányt, amely érdekes, olvasmányos stílusával maradandó ismereteket tolmácsol. (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

BALOGH JUDIT: Iskolateremtők és iskolák

Képek a régi debreceni jogi kar professzori arcképcsarnokából

Mint ahogyan azt a tanulmány címe híven tükrözi és már a bevezetésből is kiderül, a szerző e jogtörténeti témájú írásával egyértelműen az ünnepelt Ruszoly Rózsef tanár urat köszönti. Az epilógustól és prologustól eltekintve, három részre osztott cikk témája a régi debreceni jogi kar jogtörténettanárai életének és az általuk végzett kutatásoknak a bemutatása, valamint munkásságuk méltatása.

A bevezetésben olvasható gondolatébresztő rész témája a három kelet-magyarországi jogi kar múltbéli és jelenbeli szimbiózisának a fontossága és Ruszoly József ebben vállalt kiemelkedő szerepe. Itt nyer értelmet a címben olvasható iskolateremtő fogalom is, amely által a szerző az ünnepeltet „iskolák, karok létrehozója, emellett saját szűkebb szakmai, jogtörténeti iskolák, műhelyek megteremtője”-ként aposztrofálja.

Az ezt követő első rész témája az 1912. évi XXXVI. törvénycikkkel felállított és a munkáját ténylegesen 1914-ben megkezdett jogi kar, jogtörténeti tanszékének első nyilvános rendes tanára, Iványi Béla munkássága. A korábban levéltárosként dolgozó Iványit hatalmas tárgyi tudása és kiemelkedő latini nyelvismerete révén elismert kutatóként tartották számon, amit alá látszik támasztani módszertanának elemzése is, hiszen munkái során kiemelt figyelmet fordított a forráskutatásra, a kútfők pontos felsorolására és azok katalogizálására. Nem hagyatkozott csupán a magyar nyelvű emlékek feltárására, hanem német és latin nyelvű irodalmat is találunk bőven munkáiban.

Visszatérő kutatási témái voltak a Tripartitum-exegézisek, a magyar Corpus Iuris keletkezése, a városi – Bártfa, Eperjes, Gönc – levéltári kutatásai, a kora-rendi országgyűlést vizsgáló tanulmányai és az egyetemes jogtörténet köréből a germán korszak. A nyilvános rendes tanári kinevezést csak 1917-ben elnyerő, köztudottan nemzeties érzelmű Iványi, tagja volt az egyetemi könyvtári bizottságnak, majd 1920-tól a Magyar Tudományos Akadémiának is. A politikai harcoktól sem hátrált meg, így az 1926/27-es tanévben dékánként felszólalt Hegedűs Lóránt vidéki egyetemeket bíráló felvetése ellen, aminek következtében még ebben az évben távozott a jogi kar oktatói közül. Ezután a Szegedi Egyetem tanára volt egészen 1964-es haláláig.

A második fejezet a kar következő historikusát méltatja, nevezetesen Baranyai Bélát, aki szintén az Országos Levéltárból került Debrecenbe. A karon számtalan tisztség betöltőjeként

– tagja volt a tanulmányi kedvezményi bizottságnak, az egyetemi gazdasági bizottságnak, elnöke a Szent László tankörnek stb. – igazi iskolateremtő egyéniségnek tekintendő. Főkéllégiumát kizárólag a magyar jog- és alkotmánytörténetre, ezen belül pedig a középkori és újkori jogtörténetre helyezte ki, de speciálkéllégiumai keretében szívesen foglalkozott a német és osztrák alkotmánytörténettel is. Kutatási témájának középpontjában a középkori magyar trónöröklési rend és a Qudripartitum körüli egyháztörténeti kérdések álltak.

A tanulmány harmadik fejezetében a kar és a tanszék két leggyakoribb helyettesítő tanárát mutatja be a szerző. Szentpéteri Kun Béla kapcsán, az ő egyetemalapító munkásságára helyezve a hangsúlyt, párhuzamot vonhatunk közte és Ruszoly József között, hiszen mind a ketten lelkiismeretesen küzdöttek a jogi oktatás magasabb szintre emelése érdekében.

A másik nevesített professzor, a nemzetközi jog- és jogbölcselet akkori tanára Flachbart Ernő, aki épp oly felkészültséggel, lelkiismeretesen adta elő a jogtörténetet, mint saját tárgyát. Gyakran hivatkozva a korabeli szerzők munkásságára, az általa kényszerből oktatott anyagot tudásának legjavát adta oktatta.

A végső a távoli és a közelmúlt eseményeinek a felvázolásával, egy reményekkel teli jövőt kíván mind a három jelenleg és remélhetőleg a jövőben is működő keleti jogi karnak. (*Hajdú József*)

BODNÁR LÁSZLÓ: A nemzetközi szerződések kihirdetéséről

Egy kiváló történelmi áttekintéssel indít a szerző, melyből kiderül, hogy hazánkban egészen 1982-ig egyáltalán semmilyen jogszabály nem szabályozta a nemzetközi szerződések megkötésével és alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket. Bodnár László rávilágít a korábbi magyar szabályozás hiányosságaira és ellentmondásaira a nemzetközi szerződések vonatkozásában. Az első nemzetközi szerződésekről és az azokkal összefüggő jogalkotói kötelezettségekről szóló jogszabályunkról az 1982. évi 27. törvényerejű rendeletről részletes ismertetést olvashatunk, rávilágítva annak visszásságaira, melyek miatt nem mindig érvényesülhettek hazánkban az általunk is elfogadott nemzetközi egyezmények. A szerző a jogállami fordulat idején született 1989-es alkotmánymódosításunkat, pontosabban annak nemzetközi jogot érintő rendelkezéseit tekinti az első olyan belső jogszabály-módosításnak, mely lényegi lépést jelent a nemzetközi jog és a saját jogrendszerünk közötti viszony rendezésére, amely elindította jogalkotásunkat a nemzetközi szinten vállalt kötelezettségeinknek való megfelelés útján. A bevezető rész után teljes körű ismertetést kapunk a rendszerváltás utáni magyar visszásságokról a nemzetközi szerződések ratifikációját és azok kihirdetését illetően, megismerhetjük hazánk jogalkotási munkájának hiányosságait és az ebből fakadó problémákat.

Több kiváló példát sorakoztat fel a szerző, melyek tanúsítják, hogy milyen problémákat okozhat egy nem megfelelően átgondolt ratifikáció. A magyar jog által is alkalmazott dualista rendszer sajátossága, mint az a tanulmányból is kiderül, hogy a nemzetközi szerződésekhez való csatlakozás és azok kihirdetése két külön aktust igényel. A szerző rávilágít arra, hogy gondot okoz, ha egy nemzetközi szerződéshez való csatlakozás előtt az illetékesek nem gondolják át megfelelően mennyire felel meg a magyar jogrendszer előírásainak az adott nemzetközi jogi rendelkezés és a ratifikációt követően kell módosítani a belső jogszabályokat,

hogy a szerződés kihirdethető legyen vagy rosszabb esetben deregulációt kell alkalmazni, mely gyakorlat nagymértékben veszélyezteti a jogbiztonságot.

A szerző szintén ismerteti, hogy a természetes és jogi személyeknek mekkora károkat okozhat, ha a jogalkotó nem egyeztetni össze megfelelően a nemzetközi szerződések kihirdetését és a szükséges felkészülési időt az alkalmazására, mivel ezen jogalkalmazók önhibájukon kívül károkat szenvedhetnek el külföldi partnereikkel való kapcsolatuk során. Egy-egy hazai jogalkotói mulasztás esetenként kártérítési kötelezettségre adhat alapot. Szintén remek példákat olvashatunk arra nézve is, hogy megszűnt nemzetközi szervezetekhez kapcsolódó belső jogszabályokat gyakran nem helyez időben hatályon kívül az országgyűlés, tehát a dereguláció csak akkor hatékony eszköz, ha megfelelően alkalmazzák.

A nemzetközi szerződések kihirdetése mellett a nemzetközi szervezetek, illetve bíróságok határozatainak kihirdetése sem történik meg mindig hazánkban az elvárható módon és időben. Jóllehet elfogadjuk ezen intézmények határozatait, de a jogalkotók miatt az ENSZ BT több szankciós határozatát képtelenek voltak alkalmazni a magyar jogalkalmazó szervek, mely esetek nemzetközi jogi kötelezettségeink megszegésének minősülnek.

A tanulmány végén kiváló példákat olvashatunk a hazai szabályozás visszasságaira a nemzetközi jogforrásokat illetően, melyek közül kiemelkedik eltérő hozzáállásunk az európai uniós és az egyéb szervezetek jogforrásaihoz. Azon nemzetközi szerződések vagy egyéb jogforrások, melyeket hazánk is kötelezőnek fogadott el magára nézve, attól függetlenül rendelkeznek ugyanolyan kötőerővel, hogy egy integrációs szervezet keretében fogadták-e el azokat vagy sem. Szintén aggályra ad okot a szerző szerint az alkotmányos kontroll hiánya a ratifikációs eljárás során, mivel megfelelő előzetes ellenőrzés esetén el lehetne kerülni az ismertetett jogalkalmazási nehézségeket, melyeket nehéz utólagos jogalkotással vagy deregulációval kontrolálni. *(Szűcs Lászlóné Siska Katalin)*

FÁBIÁN GYÖRGY: Európai parlamenti választások 2009

A tanulmány egy nagyon aktuális témát taglal az európai integráció kapcsán. 2009. június 4-7. között hetedik alkalommal választott 27 ország képviselőket az Európai Parlamentbe. A szerző szerint több olyan vonása is volt a választásnak, amely megkülönböztette az eddigi választásoktól. A képviselők létszámának csökkenésén kívül – 785 főről 736-ra csökkent a Parlament létszáma – volt egy bizonytalan helyzet is, amely abból adódott, hogy a lisszaboni szerződés sorsa még nem dőlt el a választás időpontjáig. Fábián György szerint meghatározó volt 2009-ben a II. világháború utáni időszak legnagyobb pénzügyi-gazdasági válsága és annak a kérdése, hogy a válság hogyan befolyásolja az erőviszonyokat az Európai Parlamentben, tehát a baloldalnak vagy a jobboldalnak kedvez-e a válság?

A szerző több aspektusból is újdonságot fedez fel a 2009-es választással kapcsolatban. Kiemeli, hogy az EP központi, összeurópai kampányt indított, melyre 18 millió eurót fordított, illetve a kampány tartalmi részét vizsgálva megállapítható, hogy erősödött az európai jelleg. Az európai választásokat nagymértékben befolyásolta az időtényező is, nevezetesen, hogy mennyire közel vagy távol volt a hazai parlamenti választás az EP választástól. A választási eredményekre való hatás szempontjából három csoportba osztotta Fábián György az európai parlamenti választásokat. A „mézeshetek effektus” akkor érvényesülhet, ha az európai választás 1-12 hónapon belül követi a nemzeti parlamenti

választást, ekkor valószínű, hogy az eredmények hasonlóak lesznek a hazai választásával. Az ellenkezője szerint – amikor túl messze van a következő hazai választás – így elsődleges preferenciákat, kormányral szembeni kritikát, elégedetlenséget is kifejezhet a választó. A harmadik változat – a szerző szerint – amikor együtt tartják a két választást. 2009-ben Luxemburg (ahol mindig ez a gyakorlat), Ausztria, Litvánia, Románia és Szlovénia esett ebbe a kategóriába. A szerző azt is megállapítja, hogy a 2009-es euroválasztások a válság és a válságkezelés fogadtatása következtében jelentősen módosították a fenti három csoport eddigi várható eredményeit. Különösen a „mézeshetek” csoport esetében – a hazai választás óta eltelt rövid idő ellenére – „a válsággal kapcsolatos választói reakciók már ebben az időszakban is inkább a kormánypártokat büntették az ehhez a csoporthoz tartozó tagállamokban.”

Ezután külön-külön országokra lebontva vizsgálja a szerző 15 tagállam hazai választási eredményét, a pártok támogatottságát, amely a 12-36 hónap közötti időintervallumba eső „félidős” választások csoportját mutatja be (pl.: Belgium, Dánia, Észtország, Finnország, Olaszország stb.). Ezek az ország-elemzések jól mutatják az egyes országok sajátosságait az európai választáshoz képest. Ebből az aspektusból vizsgálva nagyon érdekes összefüggések és következtetések kerülnek napvilágra.

A „késői” választások harmadik csoportjába azokat a voksolásokat sorolja a szerző, amelyek három évnél később követik a nemzeti megmérettetést (pl.: Bulgária, Ciprus, Magyarország, Portugália stb.).

A szerző végül megállapítja, hogy a 2009-es európai választáson a voksolás választási cikluson belüli elhelyezkedése, a választás időpontja a korábbinál sokkal kisebb szerepet játszott, illetve a választás után összeülő parlamentben hét politikai csoport kapott helyet. Ezt a hét csoportot részletesen elemzi, majd levonja a konklúziót, miszerint „az adott politikai kontextus, a válság, illetve a válság kezelésének országspecifikus hatásai erősen befolyásolták a választói magatartást.” (*Szűcs Lászlóné Siska Katalin*)

*HAJDÚ JÓZSEF: Care management in long-term care
(Eset-koordináció a tartós ápolás területén)*

Ahogy azt a szerző írja: „A tanulmány a tartós ápolás (előtérbe helyezve az időseket érintő ellátási formákat) megvalósításához elengedhetetlenül szükséges eset-koordináció elméleti kérdéseit és az egyes Európai Unió tagállamokban megvalósított jó (követendő) gyakorlatokat és módszereket tekinti át.”

A tartós ápolás az egészségügyi és a szociális ellátás határterületén helyezkedik el. Igénybevevői legtöbbször testi vagy szellemi fogyatékosok, idősek és egyéb olyan csoportok, amelyek támogatásra szorulnak a mindennapi életben. Az ápolásnak ezt a formáját gyakran nem hivatásos ápolók, hanem rokonok, barátok biztosítják.

A tanulmány maga három fejezetre oszta – 1, a kialakuló szükségletek adaptálása és az érintettek közreműködésének megnövelése 2, módszertani példák az esetkoordinációval összefüggésben 3, államközi kitekintés – mutatja be az eset koordináció „care management” kapcsolatos alapvető koncepcióját és jelentését, amely nem más, mint egy széleskörű és rendszeres folyamata a különféle tartós ápolási formák tervezésének, koordinálásának, megállapításának, ellenőrzésének és kiértékelésének.

A tanulmány feladatának tekinti továbbá a *care management* alapvető vonásainak, a funkciójának, az alapvető megkülönböztető jegyeinek, a szervezeti összefüggéseinek és céljainak a meghatározását, továbbá a szervezeti rendszerben való elhelyezkedésének a rövid bemutatását.

Az első fejezeten belül foglal még helyet a különféle *care management* modellek bemutatása, az ezek közötti különbségekre való rávilágítás, működésük hatásfokának a vizsgálata, a vegyes rendszerű – egészségügyi és szociális gondozókból álló – tartós ápolási csoportok vizsgálata és a *care management* rendszerekkel összefüggő egyes összetettebb kérdések megvitatása. Ebben a fejezetben utolsóként a működőképes *care management* berendezkedés négy alapvető feltételét mutatja be a szerző, amik szerinte a következők: a megfelelő programok, a hálózatot igénybe vevők, a megfelelő mennyiségű forrás és az információs hálózat kiépítése.

A második fejezet az Európai Unió tagállamokban működő alapellátási rendszerről, a *segítő rendszerről* és ezek működéséről, az eset koordinációról – *care coordination* –, e rendszerekkel kapcsolatos tájékoztatásról és egyszerűsítésről, valamint ezen szolgáltatásokat igénybe vevők választási lehetőségeiről és közreműködéséről szól, gyakorlati példákon keresztül bemutatva azokat.

A harmadik fejezet egy nemzetközi kitekintés révén mutatja be nekünk az Ausztriában, Belgiumban, Dániában, Lettországból, Hollandiában, Szlovákiában, Svédországban és Magyarországon működő tartós ápolási rendszerek legjellemzőbb vonásait.

A tanulmányt lezáró összegzésben utal arra a szerző, hogy a *care management* az egyik legjelentősebb ütemben fejlődő szociális és egészségügyi ellátórendszer, amely az arra rászoruló személyes gondozására és rehabilitációjára tekintettel az egyik legfelelősségteljesebb feladat az otthoni ápolás keretein belül.

A tanulmányt elolvasva rádöbbenhetünk, hogy milyen jelentős különbségek tapasztalhatók tagállamonként a tartós ápolás keretében nyújtott szolgáltatásokban, a tartós ápolás szervezetrendszerében és szociális rendszerben betöltött szerepében. Éppen ezért fontos a tagállamok közötti tapasztalatcsere és a bevált módszerek egymás közötti megosztása, a kölcsönös tanulás és fejlődés elősegítése, amely által ebben az előregedő társadalomban a betegek egyre színvonalasabb ellátást igényelhetnek és kaphatnak. (Hajdú József)

HERCZEG JÁNOS – SZABÓ KORNÉL: Népesedés és anyaság az etika tükrében

A tanulmány témája az emberi szaporodás, a családtervezés, a fiatalkori szexualitás kérdései valamint a mesterséges megtermékenyítés és a klónozás büntető- és polgári jogi vonatkozásai, következményei.

A szerzők már a bevezetésben, továbbá a tanulmány során többször is említik, és ezzel hangsúlyozzák, hogy a Föld népessége „évente egy Mexikóval egyenértékű ország” lakosságával nő. Kiemelt szerepet tulajdonítanak a tudatos családtervezésnek, mivel úgy vélik, hogy a család egy új gazdasági erőforrást képviselhet a jövőben. Mind e mellett a családon belül is hátrányosnak érzik a nők helyzetét, amin mindenképpen változtatni kellene.

Az emberi szaporodás „égető”, megoldatlan problémái és a szaporodási ütem című fejezetek statisztikai adatokkal alátámasztva hívják fel a figyelmet a jelenlegi fenntarthatatlan állapotokra. A gyors ütemű emberi gyarapodás leggyakoribb okának a rossz családtervezést, a fiatal – időskori születeket és a születek gyakoriságát tekintik a szerzők. Ennek következményeként említi a tanulmány az egyre növekvő egészségkárosodási arányt. Ugyanakkor megoldási javaslatokat is találhatunk a cikkben, amelyek a fogamzásgátlás és a tudatos családtervezés fontossága. A szerzők ez utóbbit történelmi alapokból kiindulva, a nemzetközi gyakorlatra is figyelemmel és etikai, morális elveket is figyelembe véve közel három oldalon keresztül elemzik.

Ezt követően a fiatalkori szexualitás kérdéseivel foglalkozik a tanulmány. A kérdések és válaszok formájában megírt fejezet kitér a fiúk és lányok közötti testi és mentális különbségek elemzésére, az életkori sajátosságok figyelembe vételével, továbbá a fizikai és érzelmi változások elemzésén túlmenően a fiatalok társadalmi, szociális érettségét is görcső alá veszik a szerzők.

A fiatalok reprodukciós képességének elemzése után a cikk áttér a szexualitás nélküli fogantatás kérdéskörére. Ennek keretei között tárgyalja a meddőség kérdését és jogi hátterét, a homoszexuális párok általi gyermekvállalás és mesterséges megtermékenyítés lehetőségét, az ivarsejtek, a megtermékenyített ivarsejtek (préembriókkal) és embriók adományozásának a jogi szabályait mind az adományozó, mind pedig a megadományozott oldaláról. Kitér a tanulmány arra is, hogy milyen feltételekkel és ki jogosult ivarsejtet/embriót adományozni valamint milyen egyéb jogai és kötelezettségei vannak a donornak. Az anya-magzat relációját vizsgálva szót ejtenek a szerzők arról is, hogy a terhes nő milyen jogi és erkölcsi felelősséggel tartozik a terhessége alatt valamint, hogy milyen egyéb érdekütközések állhatnak fenn az egy testen osztozó két személy között.

Az utolsó négy oldal az egészségügyi törvényünk figyelembe vételével elemzi a modern mesterséges megtermékenyítési módszereket, nevezetesen a génsebészetet, a gyermek nemének megváltoztatására irányuló törekvések jogosságát, a megtermékenyített ivarsejtekkel való kísérletezés feltételeit, a dajkaterhesség valamint a klónozás kérdéseit.

Legnagyobb figyelmet a dajkaterhesség során fennálló, háromoldalú jogviszony miatti specifikumokra helyezi a tanulmány. Le kell ugyanis szögezni, hogy az ivarsejtet adományozó anya és a gyermeket ténylegesen kihordó nő között komoly érdekellentét merülhet fel, nem beszélve a dajkaanya testi, lelki megterheléséről és esetleges egészségkárosodásáról.

Láthatjuk tehát, hogy a szerzők az emberi szaporodáshoz kötődő orvosi tevékenységek sorából csupán néhányat ragadtak ki és a frissen kipattanó vitás pontok körüli vitás helyzetek megoldására próbálják meg a helyes utat kijelölni. (*Hajdú József*)

*HORVÁTH PÁL: Anfänge der Entfaltung der historischen Rechtsrichtung
aus wissenschaftsgeschichtlicher Aspekt
(A történelmi jogi irány kibontakozásának kezdetei tudománytörténeti nézőpontból)*

Horváth Pál tanulmányában a történelmi jogi iskola létrejöttét megteremtő körülményeket és az azt ért kritikákat vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy bár a régebbi szakirodalom a tehetős

arisztokrata körökből származó Carl von Savignyt tekinti a történeti jogi iskola elindítójának, ezen iránynak már az előzménye is valójában sokkal összetettebb. Az iskola kialakulása a megkésett polgári átalakulás előzményeivel, az érintett európai térségek feudális jogrendjének elhúzódó válságával, különösen a napóleoni Franciaország győzelmét követő restaurációval is összefüggésben állt. Megállapítja, hogy a vonatkozó szakirodalom – főként a tudománytörténeti jellegű – napjainkra könyvtáryira nőtte ki magát, amely számos egymásnak ellentmondó véleménynek adott alapot. A szerző fenntartással kezeli a történettudománynak az iskola kialakulásának idején alkotó klasszikusok iskolaalapítással kapcsolatos fejtegetéseit, azt azonban általánosan elfogadottnak tartja, hogy az iskola a korabeli történelmi körülmények által meghatározott német talajon történt megjelenése egy tudománytörténeti szükségszerűség megnyilvánulása volt. Horváth túl is lép ezen, szerinte ugyanis az iskola alapvető szerepe abban áll, hogy a klasszikus (francia) polgári átalakulás előremutató tanainak mellőzése mellett inkább a nemzeti sajátosságok, különösen a népszellemnek a jogászai gondolkodásban betöltött meghatározó szerepét helyezte előtérbe. Megjegyzi emellett, hogy a Savigny-féle irány ellenzői – szemben a kodifikációval szembe forduló idegen jogfelfogással – megfeleltek a klasszikus polgári jogok tapasztalatainak és az abban továbbélő feudális jogoknak, és egyúttal az államhatalmat is szolgálták. A szerző azt is megállapítja, hogy a történeti jogi iskola valójában hiteles szerepet játszott a polgárosodás küszöbének számító jogtudományban. A történelmi körülmények és az iskolaalapítás közvetlen háttére, Savigny fellépése és alapgondolatai önmagukban bizonyítékát adják az őt ért kritikák jogosságának. E körben röviden utal azokra az iskola alapjait képező tanokra, amelyek már a napóleoni háborúk idején kialakultak. Savigny művei közül a *Recht des Besitzes* címűt mutatja be az iskola kialakulásának eszméi alapjaként. Savigny a jogtörténet céljaként – emeli ki a szerző – azt jelöli meg, hogy a jogtudományt, mint élő anyagot feladattal lássa el. Emellett hangsúlyozza, hogy az iskola alapgondolatai reakciós módszert adtak a kialakuló nemzeti jogtudomány kezébe és a történeti jogok megőrzését támogató szerepet játszottak. Különösen fontos mozzanata a tanulmánynak, ahol rávilágít: Savigny maga is arra kényszerült, hogy többször visszatérjen az új irányzat érzékeny pontjához, a *Systemben* pedig már azt hirdette, hogy a cél a változatlanosság, amely a múltból származó jogképzésből fakad. Véleménye szerint a történeti jogi anyag felfedése egyaránt szolgálja a népi (nemzeti) jogtudat megerősödését és a német jogfejlődés sajátosságairól való meggyőződést. A szerző a történeti jogi iskola hazai visszhangjaira is rávilágít tanulmányában. A történeti jogi irány korszaka hazánkban a módszeres jogi historizmus kibontakozásának hordozójaként tűnt fel a reformkor eszmeáramlatai között. Megállapítja, hogy reformkori eljogászásult politikai irodalmunk már az 1848/49-es forradalom előtt ingerülten válaszolt az elavult intézmények konzerválását célzó törekvésekre. Példaként hozza a centralisták nevében azok ellen kifakadó Eötvös Józsefet, akik ismét a történelemben keresték a fegyvereiket, miután a naiv nemesi nacionalizmus szerint a nemzeti, vagyis a „teljesen önállóan felépíthető (modern) jogrendszernek” van csak létjogosultsága. Összességében véve a tanulmány számos értékes adalékkal szolgál a tudománytörténet egyik legvitatottabb periódusa, a történeti jogi irány kialakulása beható megismeréséhez. (Babják Ildikó)

JUHÁSZ ZSUZSANNA: A fogvatartott nők és gyermekeik védelméről

A tanulmány részletesebb tartalmi ismertetése előtt annak szerkezeti felépítéséről fontos szólni néhány szót. A hat részre osztott munka részletesen és az európai kontinens partvidékén is túlra tekintve, onnan is példákat hozva foglalkozik az elítélt nők és gyermekeik jogaival, az előzetes letartóztatásból adódó hátrányokkal, a büntetés-végrehajtási

intézményekben uralkodó körülményekkel, a büntetés végrehajtás jogi hátterével, a börtönben született gyermekekkel és az ő későbbi szocializálódásukkal, valamint a büntetett előélethez fűződő hátrányokkal, kapcsolatba hozva mindezt szociológiai következményekkel.

A cikk módszertana az összehasonlító nemzetközi magánjog talaján áll, amely a gyakorlati kérdésekre fektetve a hangsúlyt, érdekes betekintést enged az olvasónak az indiai, mexikói és egyéb, számunkra ismeretlen jogrendszer büntetés végrehajtási gyakorlatába.

Maga a tanulmány egy, a fogvatartott nőkkel kapcsolatos statisztikával kelti fel az érdeklődését az olvasónak. Ezt követi egy rövid nemzetközi kitekintés, amely a nők fogva tartásának gyermekeikre gyakorolt káros hatásait mutatja be. Felveti a szerző azt a kérdést, hogy vajon melyik a jobb megoldás? A gyermek elkülönítése az anyjától erre az időszakra, vagy a családi kötelék fenntartása, akár ebben az elszigetelt környezetben is. Ebből a szempontból különbséget kell tennünk a gyermek fejlettségére, a szülés idejére és arra is, hogy az anya magával viszi az intézetbe vagy már a jogerős büntetése alatt szüli meg a gyermeket. A szerző úgy vallja, hogy ez bizonyos életkorig az együttlét indokolt és szükséges is.

Az előzetes letartóztatással kapcsolatban a problémák leginkább az egyedülálló anyáknál és a fogva tartás államonként eltérő hosszával és a kapcsolattartás problémás mivoltával összefüggésben merülnek fel leggyakrabban. A szerző ebben a részben az egyes államok eltérő gyakorlatát esettanulmányokból merített példákön és az Európai Unió joggyakorlatán keresztül mutatja be és levonva a megfelelő következtetéseket egyfajta kontrasztként fogalmazza meg a követendő trendet.

A gyermekekkel közös elhelyezés a bv. intézetben című fejezetben a szerző a már említett összehasonlító módszerrel mutatja azt be, hogy mely fejlettségi szintig – életkorig - és milyen körülmények között lenne indokolt elhelyezni a büntetésüket töltő anyákat a gyermekeikkel. Hangsúlyozza a szerző, hogy a büntetését töltő anyával, együtt nevelkedő gyermeket olyan helyzetbe kell hozni, mintha ő maga teljes értékű szabad ember lenne.

A börtönben született gyermekekkel kapcsolatos kérdések kapcsán a példákból láthatjuk, hogy az államok gyakorlata igencsak eltérő. Van ahol a terhesség a büntetés felfüggesztését is maga után vonhatja. Ebben a fejezetben kapunk információkat arról is, hogy milyen módon születhet meg a gyermekeiket a büntetésüket töltő anyák, vannak e egyes börtönökben speciális anya-gyermek részleges és hol van lehetőség az anyatejes táplálásra.

A gyermekek a börtön falain kívül című rész a kapcsolattartásra és a gyermek reszocializációjára helyezi a hangsúlyt. Kitér arra is, hogy milyen módon tarthatják a kapcsolatot a hozzátartozók, milyen büntetőpolitikai indokok mentén kellene fejlődnie a büntetés-végrehajtásnak és hogy milyen – legnagyobb részben hátrányos - következményei vannak a fogva tartásnak a gyermekekre nézve.

A szabadulás után című utolsó rész, a címevel is összhangban az anya szabadításának a körülményeire, annak várható következményeire helyezi a hangsúlyt kiemelve azt, hogy a bebörtönzéssel járó sajátos problémák nem érnek véget a szabadulással, mivel az életkörülmények és a munkaviszonyok a továbbiakban is determinálják az ilyen családok szerkezetét és akár további kriminalitáshoz is vezethetnek, hiszen a „fogságban” nevelkedett gyermek is magában hordozza kriminalitás veszélyét. (Hajdú József)

Lengyel András: Írt-e József Attiláról Móra?

Lengyel András a címben feltett kérdésre keresi a választ írásában, amely az 1920-as évek irodalmi köreiből kalauzolja az olvasót. Ebben az időszakban József Attila pályája elején álló, fiatal költő volt, aki már bizonyos körökben ismert volt.

A szerző mintegy *in medias res* kezdi az irodalmi sétát József Attila nővéréhez, Jolánhoz írt 1923. május 14-i keltezésű levele releváns sorának idézésével: „Azt hiszem 27én, vagy jún. 5én fölolvastam rólam Móra Ferenc a szegedi Dugonics Társaságban.” Ezt követően a kijelentés mögötti tények, illetve lehetséges valóság kiderítésére ered a szerző. A kérdés felvetésének oka egyszerű: bár a költő „beharangozta” az eseményt, de az utókor nem ismer olyan Móra Ferenc nevéhez köthető írást, amely József Attiláról szólna.

A szerző tényszerűen végigveszi az eseményeket és a lehetséges magyarázatokat, amelyekkel a költő állítását lehetne alátámasztani. E tényfeltárás során érdekes adalékokat kapunk a költő levelezéséből, a korabeli irodalmi életéről, a fiatal költők, írók, irodalommal foglalkozók életéből. Megtudhatjuk, hogyan zajlott egy olyan felolvasóülés, amelyet a már tapasztalt és ismert irodalmi személyiség – Móra Ferenc – fiatal barátainak műkedvelő közönség előtti bemutatására rendezett. Hála Móra alaposságának és fennmaradt jegyzeteinek, részleteiben megismerhetjük az ülés eseményit, előadóit. A fiatal irodalmárok életéhez pedig a szerző szolgál további kiegészítésekkel. A kérdés csak az, hogy miért nem szerepelt a fiatalok között József Attila? Előrejelzése Jolánnak az eseményről május 14-i levelében olvasható, holott maga a felolvasóülésre már előző nap, május 13-án sor került. Miért nem tudott az előző napi szegedi eseményről – teszi fel a kérdést a szerző. A válasz a költő életkörülményeiben keresendő. József Attila ekkor Makón élt, a hírek még nem jutottak el hozzá. És hogy miért maradhatott ki a programból, arra is megkapjuk a lehetséges választ Lengyel Andrástól: a fiatal költő öngyilkossági kísérlete, amelyről Móra is értesülhetett, s aki ezért feltételezhetően nem tartotta célszerűnek bemutatni a labilis és önvészélyes fiatalembert. (Megyeri-Pálffi Zoltán)

HEINER LÜCK: Verfassungs- und rechtshistorische Anmerkungen zur Operette „Der Zigeunerbaron” von Johann Strauß
(Alkotmány- és jogtörténeti megjegyzések Johann Strauß „A cigánybáró” c. operettjéhez)

A szerző tanulmányának bevezetőjében a népszerű operett keletkezésének körülményeivel és a történet színhelyével ismerteti meg az olvasót, vázlatosan beavatva azt a temesi bánság, mint történeti és földrajzi régió történetébe. Ezzel egyúttal a Bánság rekultivációjának okait is felfedi, és bár a librettóból csak annyit derül ki, hogy az események a 18. század közepén játszódnak, Lück Mirabellára utalva a belgrádi csatához, az 1741/42-es évhez köti a történet bonyolódását. Már a bevezetőben hangsúlyozza a szerző az operett címének egész művet meghatározó jelentőségét: a Cigánybáró alkotója ezzel azon korszak hangulatát is megidézte, melyre az Osztrák-Magyar Monarchiát alkotó társadalom számos népcsoportjának szokásai összeütközésbe kerültek és rányomta bélyegét e korszak mindennapjaira. A mű jogtörténeti aspektusainak beható vizsgálata határozza meg a tanulmány fő nyomvonalát, a jogtörténeti elemet tartalmazó csomópontok körül egy-egy kisebb történeti jellegű tanulmánnyal találkozunk az olvasó. Jelenetről jelenetre bukkannak elő azok a személyek és események, amelyek egy korabeli jogintézményt vagy szokásjogot idéznek, és amelyek alkotmány- és jogtörténeti szempontból megkerülhetetlenek. A cigányság együttélésének formáit vizsgálva

Szaffi azon dalát emeli ki Lück, amelyben a cigányság más népcsoportokkal egyenrangúságát hangoztatja. A temesi vár tövében tartott heti vásárokon feltűnő, a kézműves cikkek cserekereskedőiből ill. a marhavásárok legsikeresebb kereskedőiből a Bánság rekultivációjában kulcsszerepet játszó kovács- és lakatosmunkák felelőseivé vált betelepült cigányok vajdájukká választják Barinkayt, a török kiűzése során elpusztított terület egy részének korábban emigrálni kényszerült urának fiát. Maguk cigánybáronak nevezik vajdájukat, megerősítve azt a középkori szokást, hogy az erdélyi vajda és a temesi bán is mindig bárói rangot viselt. Újabb jogtörténeti jellegű jelenet a birtokba iktatás, amellyel az ifjú Barinkay Carnero gróf, császári biztosnak és hivatalos kíséretének kellene a törököktől felszabadított földeken visszahelyeznie jogaiba. Lück a korabeli császári betelepítési politikát is elemezve a császári biztos eljárását és két tanú kötelező jelenlétét emeli ki az eseménysorból, amely utóbbi feltételt az *unus testis nullus testis* régi jogelvére vezeti vissza. A korabeli alfabetizáció is felszínre kerül, ugyanis egyik tanú sem tud írni, csak egy keresztet rajzolnak a papírra. Mivel Zsupán Barinkay apjának szomszédja el akarja kerülni az öreg Barinkay által régen elrejtett kincs miatti pereskedést, felajánlja lánya, Arzéna kezét az ifjú Barinkay számára. Lück a két fiatal házasságkötési mozzanatban az 1740. évi egyik államkonferencia határozatának hatását véli felfedezni: olyan felügyelőt küldenek ki, aki amellet, hogy az elhanyagolt bánsági állapotokon javít, az erkölcstelen állapotokat úgy fogja megszüntetni, hogy előtte, mint hivatalos személy előtt kell a házasságokat megkötni. Mintegy ennek ellenpontjaként mutatja be a szerző Berinkay és Szaffi házasságkötést nélkülöző, „cigánymódra” való együttélését. A személyi jogot érinti a származás bizonyításának kérdése, amelyet a szerző Cziprára, a legidősebb cigányasszonyra bíz: ő okirattal tudja bizonyítani, hogy Szaffi, aki cigány hagyományok szerint az ifjú Barinkay menyasszonya lett, csupán nevelt lánya, valójában az utolsó temesi basa rábízott gyermeke és rangja felér egy hercegnőjével. A Barinkay által Czipra és Szaffi útmutatása alapján megtalált kincs pedig újabb jogtörténeti szálát kezd el bonyolítani, Zsupán és Barinkay vitáját Carnero császári biztos azzal igyekszik lezárni, hogy a kincset a bécsi kincstár számára le akarja foglalni, de Barinkay – figyelemmel a *Thesaurus donum fortunae creditur* elvére – annak jogos tulajdonosaként azt a haza javára ajánlja fel, és annak a népnek szánja, amelytől azt annak idején kizsarolták. Lück tanulmánya összegzésében hangot ad annak, hogy bár a Cigánybárá eseménysora számos jogi problémára világít rá, és helyezi el ezeket egy történelmi környezetben, az operett érdeme mégis inkább abban áll, hogy idealizált módon mutassa meg a cigánytársadalom belső életét és más népcsoportokhoz való viszonyát, és romantikus képet fessen a 18. századi temesi bánság társadalmának színes mindennapjairól. (Babják Ildikó)

MÉSZÁROS REZSŐ: A progresszív társadalomföldrajz szemlélete

Mészáros Rezső tanulmányának első részében annak okait keresi, hogy miért szenved a magabiztosság hiányában a társadalomföldrajz, annak ellenére, hogy tudományos teljesítménye és eredményeinek gyakorlati hasznosíthatóságának mértéke nem csökken. Az okok kifejtésénél eleve a társadalomföldrajz fogalmának hiányából indul ki, a definícióalkotás nehézségei körében pedig a német és a francia felfogás közötti eltéréseket jelöli meg. A meghatározó francia személet az individuum szerepét emelte ki, az ember relatív autonómiáját hangsúlyozta, a német klasszikus antropogeográfia utáni felfogás szintén az ember tevékenységét igyekezett előtérbe állítani, de jórész település-megközelítésben, ill. a területi szerveződés, a téralkotás folyamatait vizsgálva. Nemcsak e két irányvonal adta megosztottság nehezítette a társadalomföldrajz általánosan elfogadott definíciójának

létrejöttét, hanem azon vita is, amely arról folyik, milyen is manapság a társadalomföldrajz, illetve mely tudományterületek segítségével lehetne a társadalomföldrajzot jobbra tenni. A helyzet súlyosbodását a szerző annak számlájára is írja, hogy napjainkra a társadalomföldrajz nagyon differenciált, túlszabdalt lett, és ma már nem az a fő kérdés, milyen mértékű a társadalomföldrajz belső tagozódása, hanem az, hogyan viszonyul a társadalomföldrajz a világfolyamatokhoz. E körben röviden bemutatja azt a sokféle nézetet, melyek a társadalomföldrajz a fő „kihívásaival” foglalkoznak, ezek közül azt az álláspontot osztja, hogy a 21. század kezdetén a társadalomföldrajz új gondolatvilága azoknak a komplex rendszereknek kutatási eredményeire, társadalom-földrajzi kutathatóságára alapozódhat, amelyek az egész világra kiterjednek, az egész világ sorsát alakítják. Ennek köszönhetően a globalizáció nem kerülheti el a társadalomföldrajz kiemelt figyelmét, ez ugyanis jelenleg a világ közérzetét és alakulását talán legerőteljesebben meghatározó komplex rendszer. Bár rávilágít: a globalizáció fogalmának nincs tökéletes meghatározása, de lényeges társadalom-földrajzi tartalom ismerhető fel benne. Újabb kérdésként veti fel, hogy a társadalom-földrajzi vizsgálataink a globalizáció szűk, vagy egészen szélesen értelmezett tartalmára, összefüggéseire terjedjenek-e ki. Arra a következtetésre jut, hogy mivel a világ sorsa alakításában részt vevő (főként globális) főszereplők térszemlélete túllép a hagyományos térkategóriákon, továbbá az adatátviteli rendszerek, gyors tudományos-technikai fejlődésével a gazdaság, a társadalom, a kultúra működési folyamatai, sőt közösségi és magánéletünk egyre több cselekvése átkerül a kibertérbe. Szerencsés módon a kibertér fogalmát és tartalomváltozását is megismerjük a tanulmányból, Ptolemaiosztól indulva William Gibson, Manuel Castells, Michael Batty és Jason Whitaker megközelítésén át eljut a Matthew Zook által jegyzett fogalomig. A szerző kiemeli, azt a ma már széles körben ismert jelenséget, hogy a világ életfolyamatai jelentős része működtetésének kapcsolatteremtő tere a kibertér, viszont az talán már nem, hogy a kibertér és a városok között is rendkívül izgalmas kapcsolatrendszer van. Ezzel összefüggésben tanulmányának befejező részében fogalmazza meg a társadalomföldrajz célját: a globális világgazdasági, kultúrák közötti, kulturális, társadalmi, valamint a kibertérrel egyre több területen összefüggő rendszerben minél szélesebb körben felismerje az új ismeretek, a komplex világszemlélet szükségességét és elkerülhetetlenségét. A minél szélesebb körből Mészáros a globális klímaváltozást és a egy komplex területi folyamat, a nagy területi különbségekkel terjedő információs társadalom témakörét emeli ki. Végül arra a konklúzióra jut, hogy bár a világ társadalmi, gazdasági, környezeti bonyolultsága egyre növekszik és változik, a bonyolultság és a változás területi jellemzői, hangsúlyai is gyakran módosulnak. A világ a 21. század kezdetén egy összetett, változékonny társadalmi, környezeti, területi és működési egyenlőtlenség, és nem kétséges, ebben a sokszínű egyenlőtlenségben a társadalomföldrajznak új, nagyívű és széleskörű kutatási lehetőségei vannak. *(Babják Ildikó)*

PÉTER LÁSZLÓ: Juhász Gyula barátsága Dettre Jánossal

Az Emlékkötet irodalmi témájú írásait gyarapítja Péter László a Juhász Gyula és Dettre János közötti barátságról szóló munkájával, amely egyike azon a Ruszoly Józsefhez közvetlenül kötődő tanulmányoknak, hiszen az ünnepelt maga is írt Dettre Jánossal.

Péter László mindjárt a tanulmánya elején pótolja a Dettre János nevét nem ismerő olvasó esetleges hiányosságait, bemutatja az ismert irodalmi alak barátját: „*az őszirózsás forradalom kormánybiztosa, a vajdasági magyar irodalom apostola, a Délmagyarország kitűnő publicistája.*”

A szerző írását hét kisebb részre osztotta, amelyekből fokozatosan kirajzolódik Dettre János alakja és az ismert költőhöz fűződő barátsága. Először megismerhetjük azt a közeget, amelyben a két fiatal társaival együtt mozgott, ők voltak az „*Ipar utcai fiúk*”. De nem csak fiúk tartoztak e társaságba, hanem egy lány is, Ili, aki Gyula és János szerelmi versengésének tárgya lett. A szerző a költőtől idézve rajzolja meg a három fiatal közötti érzelmi hálót, s a barátság erősségét bizonyítja a szerelmi vetélkedés ellenére, bár a versek (amelyeket Juhász Gyula barátjának ajánlott) nem utalnak sem Ilire, sem Jánosra. A negyedik részben újabb Juhász Gyula verssel találkozunk, amelynek keletkezéstörténetében szerepet kapott Dettre János, ugyanis rajta keresztül ismerte meg e költőt egyik későbbi rajongója, Andrányi Erzsébet, akinek a *Princesse lointaine* című szonettjét írta. Majd szóba kerül a költő és Dettre két forradalombeli együttműködése, s későbbi – immár elsősorban irodalmi – összefonódásuk egy-egy példája.

Végül Dettre Jánosnak a Délmagyarországban 1929-ben megjelent, Juhász Gyulát méltató sorait olvashatjuk, amelyből kitűnik, hogy mennyire ismerte költő barátja életét és lelkét. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

POKOL BÉLA: Jogi oktatás, jogtudomány, gyakorlati jog

Pokol Béla tanulmányát egy olyan a gondolati fonalra fűzi fel, amelynek csomópontjait a juriszprudencia jogtudománnyá válásának, és a gyakorlati juriszprudencia felemelkedésének, majd eltűnésének bemutatása képezi. A joggal való szellemi foglalkozás történetét vizsgálva kiemeli, hogy az 1700-as évekig ezt nem tudománynak tekintették, hanem gyakorlati mesterségnek, és a „*Rechtsgelehramkeit*” inkább jogi tanultságot és nem jogtudományt jelentett. Tudománynak ekkor csak az elvont természetjogi elvek rendszere számított, de annak gondolata, hogy a praktikus beállítottságú egyetemi római jogászok termékeit ezekre kellene visszavezetni, nem merült fel. A szerző kutatási alapján rámutat, hogy az 1700-as évek folyamán megváltozik ez a szemléletmód, egyre inkább bevetté kezdett válni, hogy az értelmi ellentmondás-mentesség létrehozása és ezek átfogó rendszerré összefonása is a *Rechtsgelehramkeit* feladata. Ezzel párhuzamosan (legalábbis Poroszországban) az egyetemi jogászokat kiszorították a bírászkodásból, mindeközben – a szerző szerint – ez a fordulat az újfajta jogi gondolkodásnak a fennálló állapotokkal szembeni kritikai beállítottságát is magával hozta, melynek tudománytörténeti oldalaként állapítja meg, hogy ezzel a praktikus juriszprudencia jogtudomány-jellegének igénye és emellett a „jogfilozófia” kifejezés is megjelent. A juriszprudencia jogtudománnyá válását taglalva két lépcsőt határoz meg a jogi topika jogdogmatikai rendszergondolkodással való felváltásának folyamatában: első lépcsőben a joggal való szellemi foglalkozásnak jogtudománnyá válása valósult meg, majd az innen kiinduló szellemi ösztönzésekre magában a jogban is a jogrendszerre kezdtek törekedni. Pokol a jogi oktatás jogtudomány oktatássá válásában a juriszprudencia jogtudománnyá válását, a jogfilozófia középpontba kerülését, a tételes jogágak általános fogalmi rendszereinek kialakulását és ezek jogfilozófiai jogfogalom körül szerveződését jelölte meg döntő mozzanatokként, kiegészítve azzal a változással, amelynek eredményeként az egyetemi professzor a korábbi jogtanárból és praktikus római jogászból tudósprofesszorrá vált. Emellett azon párhuzamosan futó folyamat jelentőségét hangsúlyozza, amely a gyakorlati jogi tevékenység praktikus készségeit és ezek okos ismereteit is igyekezett benntartani a jogi egyetemi oktatásban. Ennek sorsát járja körbe tanulmányának a gyakorlati juriszprudencia felemelkedését és eltűnését témául tűző fejezetében. Itt is az 1700-as évekig tekint vissza

amikor megállapítja, hogy ezen évszázad első évtizedeiben az absztrakt-rendszeres jogi gondolkodás felé történt eltolódás következményeként felmerült: ezen új, vezérlő elméleti juriszprudencia mellett egy gyakorlati juriszprudencia is kell, amely az egyes, tipikus jogászai munka gyakorlati teendőit is beemeli a jogi gondolkodásba és az egyetemi jogászképzésbe. Ennek a gyakorlati juriszprudenciának a csúcspontját 1790 és 1810 közé teszi, indokolva ezt azzal, hogy egy sor gyakorlati tárgyat ekkor emeltek be az egyetemi oktatásba. Ilyen tárgyként taglalja a szerző az elméleti juriszprudencia szerződéselméletének gyakorlati konkretizálását, az önkéntes bíráskodás (a mai választottbíráskodás) tanát, a bírák jogi tevékenységének gyakorlati működését, az állami hivatalnokok különböző tevékenységeinél alkalmazandó „okos szempontok” bemutatását, a dokumentumok kezelésének szempontjait, a kartotékozást, az osztályozást, és nem utolsósorban a büntetőeljárás során felmerülő lehetséges védekezési technikákat. Pokol Jan Schröderre hivatkozva felhívja a figyelmet arra, hogy az 1700-as évek végéig az egyes tantárgyak rangját nem tudományosságuk foka, hanem az ember boldogsága szempontjából való hasznosságuk határozta meg. Amíg eredetileg az első helyen a teológia, azután a medicina és végül a juriszprudencia állt, a Kant által elindított változással Gustav Hugo már a tudományosság szerint igyekezett a juriszprudenciát felfogni, Savigny pedig még tovább lépett, és a juriszprudencia tudományosságát a pozitív joggal foglalkozó részhez sorolta, azzal, hogy a tetszőleges törvényhozási anyag mögé a tartós népszellemet és az ebből képzett rendszeres jogi fogalmakat tette. A szerző ezen folyamat eredményének tekinti azt, hogy a juriszprudencia jogtudománnyá vált. Tanulmányának záró gondolataként felsorolja annak okait, miért tapasztaljuk azt, hogy bár a Savigny óta eltelt évszázadokban elvileg ugyanazon az alapokon maradt a jogi oktatás, a realitás már jócskán eltér a magyar jogi oktatásában. Végül reményét fejezi arra nézve, hogy szemünk elé tudjuk majd emelni a jogtudományt és a jogi oktatás eszméjét annak érdekében, hogy kitörhessünk azon körülmények közül, melyek nemcsak a hazai jogászképzés minőségét csökkentette, de az utóbbi két jogtudós generáció teljesítményét is beszűkítette. *(Babják Ildikó)*

P. SZABÓ BÉLA: Magyarország jogi doktorok számbavétele 1680-ból

P. Szabó Béla tudománytörténeti tanulmányának középpontjában Daniel Klesch *Pentast doctorum iuris in Hungaria* című *panegyris*e áll, amely 1680-ban készült Jénában egy magyarországi származású joghallgató, Johann Christoph Planckenauser doktori *promotio*ja apropóján.

A tanulmányból megtudhatjuk, hogy a *panegyris* egyfajta ünnepi beszéd, amely azonban jelen formájában nem hasonlítható egyetlen más műfajhoz sem, ugyanis Klesch Johann Christoph Planckenauser doktorrá avatása kapcsán nem pusztán a doktorjelöltet dicséri, hanem őt másik magyar származású jogász doktor bemutatását követően helyezi el őt hatodikként a rangos jogászok sorában, így egyfajta biográfia gyűjteményként is értékelhető a mű.

Mielőtt a tanulmány szerzője rátérne a *panegyris* elemzésére, bemutatja a doktori fokozatszerzési eljárás menetét a kora újkori egyetemeken, így megtudhatjuk, hogy ez az eljárás alapvetően két részből állt, a vizsgafolyamatból és az avatási ceremóniából, amely utóbbi az egyetemeken általában azonos módon zajlott le.

Ezt követően a *panegyris* műfajával, majd szerzőjének, Daniel Kleschnek, a száműzetésben élő protestáns lelkésznek az életútjával ismerkedhetünk meg, majd pedig sor kerül a

dokumentum részletes ismertetésére, illetőleg elemzésére. Ennek során a szerző Klesch állításait azokkal az adatokkal veti össze, amelyekhez más forrásokból jutott.

Elsőként a nyomtatvány címlapjával ismerkedetünk meg, amely egy barokk körmondat keretében utal a *panegyris* apropójára, majd ezt követi a tartalmi rész, amelynek kezdetén Klesch elmondja, hogy pusztán öt jogi doktort lehet összeszámolni Magyarországon, majd összefoglalván programját rátér az öt jogi doktor (Christoph Lackner, Wilhelm Artner, Ferdinand Heindel, Michael Pancratius és Johannes Andreas Lochner) bemutatására példaként állítva őket pártfogoltja, Planckenauser számára. Végül azon elmélkedve zárj le munkáját Klesch, hogy vajon miért van olyan kevés jogi doktor Magyarországon. Úgy véli, hogy ennek oka abban rejlik, hogy Magyarországnak sajátságos joga van, amelyet semmilyen akadémián nem oktatnak nyilvánosan. Úgy gondolja, hogy a megoldást az jelenthetné, ha a magyar jogot a római joggal hasonlítanák össze.

A tanulmány szerzője az elemzés során rámutat arra, hogy Klesch több ponton is téved. Egyrészt tévesen állítja azt, hogy pusztán öt magyar származású jogi doktort lehet a korszakban felsorolni. Ezen állítása alátámasztására a szerző felsorol 13 olyan jogi doktort, akiket maga Klesch is ismerhetett volna, s megpróbálja feltárni Klesch tévedésének valószínű okát is. Azonban nem csupán a doktorok számában fedez fel a szerző tévedéseket, illetőleg hiányosságokat, hanem a bemutatott öt jogász életrajzában is. Ezek elemzése során a szerző egymástól szerkezetileg is jól elválasztva ismerteti először a Klesch munkájában található információkat, majd pedig a többi forrásból kiemelhető adatokat. Végül arra is felhívja a figyelmet, hogy Klesch tévesen nevezi meg azokat a stráßburgi hallgatókat is, akik a magyar jogot a római joggal hasonlították össze, valamint, hogy kihagyja a munkájából azt a jogászt, aki elsőként foglalkozott a hazai és az „tudós jogok” összehasonlításával. A szerző végül Johann Christoph Planckenauser életútját bemutatva utal arra, hogy valószínűleg kissé érdemtelenül került egy sorba a többi ismertetett jogással.

A tanulmány mellékletként tartalmazza az eredeti *panegyris* másolatát is.

A szerző egy különleges, műfaját tekintve nehezen besorolható, ugyanakkor igen érdekes dokumentumot mutat be egy igen alapos és részletes elemzés keretében, amely mindazokat a fontos információt tartalmazza, amelyek a mű keletkezéstörténetének, és tartalmának megértéséhez szükségesek. A kutatómunka alaposságát mutatja az a tény is, hogy nem csupán a dokumentum szerzőjét és az abban szereplő központi személyeket ismerhetjük meg a munkából, hanem az azzal kapcsolatosan felmerülő fontosabb személyekről szóló legfontosabb adatokat is megtaláljuk a lábjegyzetek között. A szerző objektíven kiemeli Klesch munkájának hiányosságai mellett annak érdemeit is, így különösen azt a tényt, hogy az egy első (bár némileg felületes) magyar jogász-biográfiagyűjtemény megalkotásaként értékelhető. A tanulmány további érdemei között megemlítendő annak jól tagoltsága, áttekinthetősége is, amelyet az is elősegít, hogy a szerző a saját álláspontját eltérő szerkesztési móddal is elválasztja a dokumentum ismertetésétől. (Újvári Emese)

RÉVÉSZ BÉLA: A törvényesség és az alkotmány kategóriái az állambiztonság fogalomkörében – 1989

Révész Béla a titkosszolgálatok rendszerváltás előtti tevékenysége kapcsán az újabb kutatási lehetőségeket vázolja írásában.

A politikai átalakulás és a titkosszolgálatok változásainak eddigi kutatása néhány általános következtetést is megengednek, azonban vannak olyan feltáratlan területek, amelyek a kutatás új irányait jelölhetik ki a szerző szerint. E körben megemlíti, hogy a politikai és a titkosszolgálati változások elemzése csak egyik illetve másik szemszögből folyt, a két folyamat kölcsönhatását, összefüggését nem érintették. A nem pusztán történeti, hanem a más tudományterületi (politológiai, jogtudományi, szociológiai) megközelítések újabb megválaszolandó kérdéseket vetnek fel, amelyeket ha mentesítünk a politika, a sajtó és a közvélekedés tematizációjától, differenciáltabb és tárgyilagosabb eredményekre juthatunk. E feltételezést kívánja Révész Béla alátámasztani, majd kiemeli, hogy kifejezett alkotmányi rendelkezés hiányában, a Kormány irányítása alá tartozó ma nemzetbiztonságinak nevezett szolgálatok működéséről csak az őket szabályozó törvények rendelkeznek, maga az Alkotmány nem. E szervezetekre vonatkozó kutatások nem léteiben feltűnőnek tartja a szerző, hogy az Alkotmány-kommentár éppen az alkotmányos szabályozást hiányolja.

E bevezető után a szerző az állambiztonsági reform-elképzelések alkotmányozási háttéréről, majd az alkotmányossá-válás igényéről, ígéretéről és valóságáról szól.

Az állambiztonsági változások feltárása – nem nyilvános, titkos jellegükből adódóan – a rendszerváltás egyéb szegmenseinek (politika- és társadalomtörténet) feldolgozása mögött lemaradt. Ugyanebből a jellegből adódik, hogy a titkosszolgálatok kutatása nagy politikai, társadalmi megrázkódtatások, rendszerváltozások idején fellendül, az új, régít bíráló rezsim érdekeinek megfelelően. A kérdés e szervezetek túlélésével kapcsolatosan merül fel. Ahogyan a szerző is megállapítja: „...a titkosszolgálatoknál tapasztalható folyamatosság jelei megkérdőjelezzik valódi átalakulásukat.” A titkosszolgálatok politikaközeliségét valószínűleg semmiféle szabályozás automatikusan nem zárja ki, ezért az alkotmányos és jogi garanciákon túl „fokozott jelentősége van a politikai hatalmat korlátozó demokratikus politikai környezet és kultúra kialakításának is.” A továbbiakban a szerző az 1988-89-ben zajló alkotmányozási folyamat ismertetésében helyezi el a titkosszolgálatok körül kialakult alkotmányossági kérdést, s elemzi, hogy miként maradt el a terület sarkalatos törvénykénti szabályozása. Ezt követően számos rendszerváltás idején született dokumentum alapján mutatja be a szerző az állambiztonsági szolgálatok alkotmányos státusa iránti igény fokozatos körvonalazódást. Végül kifejti a szerző, hogy a rendszerváltás óta a szolgálatok alkotmányos, illetve Alkotmányon kívüli helyzete nem változott, egyoldalúságot tapasztalunk, ugyanis míg a nemzetbiztonsági törvény nem egy szakaszában hivatkozik az Alkotmányra, addig az Alkotmány „vonakodik” ezen alkotmányos kötődés „nyílt felvállalásától.” „De miközben az állambiztonsági szolgálatok vonatkozásában a pártállami alkotmány hallgatása, ha indokolatlan is, de érthető volt, jogállami keretek között a nemzetbiztonsági rendszer alkotmányos megjelenítésére feltétlenül szükség lenne” – zárja gondolatait a szerző. Így azt mondhatjuk, hogy a napjainkban újra felvetődő alkotmányozási kérdések akaratlanul is e tanulmány aktualitását adják feladatod adva a jövő (jelen) alkotmányozói számára. (Megyeri-Pálffi Zoltán)

SZABADFALVI JÓZSEF: Adalékok a magyar „tételes jogbölcészeti iskola” történetéhez

A szerző „A jogpozitivizmus uralomra jutása Magyarországon” című bevezető részben megállapítja, hogy a „XIX. század utolsó harmada és a századforduló időszaka a magyar kultúra és szellemi élet fellendülésének korszaka.” A pozitivisták szemléletmód megjelenése,

majd a jogpozitivizmus uralkodóvá válása az 1870-es évektől – Magyarországon is – új gondolkodókat és gondolkodási irányokat hozott létre.

A szerző szerint Pulszky Ágost volt a pozitivisták jog- és állambölcselet első számú hazai képviselője, aki a pesti jogi kar jogbölcselet és nemzetközi jog professzora volt. A szerző elsősorban Pulszky 1885-ben megjelent „A jog és állambölcselet alaptanai” című művét emeli ki, hiszen ezen alkotás megjelenésétől számítják Magyarországon a jogpozitivisták szemléletmód diadalra jutását. A tanulmány hangsúlyt helyez arra a tényre is, hogy Pulszky volt az, aki a jog fogalmi meghatározása során az analitikus fogalomképzés módszerét elsőként alkalmazta Magyarországon. „Ennek kapcsán olyan alapvető jogi fogalmakat vizsgál meg és elemez, mint például alanyi jog, tárgyi jog, parancs, köteleesség, hatalom, kényszer.” Szemléletesen mutatja be Szabadsfalvi József a Pulszky-monográfia alapvető jogbölcseleti kérdéseit, majd „A modern tételes jogbölcseleti iskola követői” című részben Finkey Ferenc büntetőjogász életművét méltatja. Finkey „A tételes jog alapelvei és vezéreszméi” című műve két kötetes kézikönyvnek indult, de csak az első kötet készült el. Ennek ellenére a mű előszavából, bevezetéséből, illetve a könyv végén kifejtett, a második kötet tervezett tematikáját és főbb részeit vázlatosan bemutató részekből kirajzolódik Finkey jogbölcseleti álláspontja. A bevezetőben Finkey – többek között – az alábbiakra hívja fel a figyelmet: „...a jogbölcselet tárgya, a jog, tételes emberi intézmény, melyet nem elvont szemlélődés útján, nem szellemes logikai elmejátékok kedvéért teremtettek és fejlesztettek ki a nemzetek, hanem gyakorlati célból, a társadalmi együttélés, a társadalmi rend és az egyéni szabadság biztosítása végett...” A szerző szerint fontos megállapításokat tesz Finkey az általa vallott felfogás módszertanát illetően is. „Több, egymást kiegészítő metódus alkalmazásában látja a siker titkát. Az összehasonlító, történeti, genetikai és az elemző, valamint a lélektani módszer alkalmazásától reméli a jogbölcselet eredményes művelését.”

A következő gondolkodó Szász-Schwarz Gusztáv, aki a római jog és a modern civilisztika kiemelkedő hazai képviselője. A tanulmányban elemző módon megtaláljuk arra a fő kérdésre a választ, hogy mi a jog célja. A szerző megállapítja, hogy „Szász-Schwarz szerint a jogbölcselet nem éri be többé azzal, hogy a tételes jognak praktikus okait keresse, ezt a munkát a jogtörténet megfelelően elvégzi. Figyelmét a jövő feladataira koncentrálja, és annak megoldásához vezető eszközöket kutatja.”

Végezetül Szabadsfalvi József Kunz Jenő – a dualizmus kori Magyarország jogásza és ügyvédje – munkásságát ismerteti, aki fontos láncszemet képez a hazai jogpozitivizmus és a neokantianus jogfilozófiai gondolkodás között. A szerző szerint három kiemelkedő monográfiát érdemes Kunztól megemlíteni: az 1901-ben megjelent „A munka” című társadalombölcseleti tárgyú monográfiát, „Az igazságos jog” című 1904-ben megjelent írást, valamint az 1908-ban megjelent „A jog” című kifejezett jogbölcseleti tárgyú művet.

A tanulmány utolsó részében a szerző – mintegy összefoglalásként – megállapítja, hogy a jogpozitivizmus hegemon szerepbe jutásával egy időben a jogbölcselet művelésében is jelentős változás állt be. A 19. század végén és a 20. század elején következett be az addig egységes tudományos diszciplína szétválása jog- és állambölcselet néven. (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

TÓTH TIHAMÉR: Az ordoliberalis iskola palackpostája – a piacgazdaság eszméje egykor és ma

A tanulmány – véleményem szerint – számos közgazdaságtan és jogtörténet iránt érdeklődő olvasónak szolgálhat újdonságokkal, mivel részletesen ismerteti a liberális, de ugyanakkor mégis kellőképpen szabályozó gazdaságpolitikai koncepció kialakulását és annak előnyeit.

Már a tanulmány bevezetőjéből is több információhoz juthatunk az állam és a piac egymáshoz való viszonyáról, az állam irányító szerepéről. Szintén megismerkedhetünk több közgazdaságtani fogalommal és elmélettel, melyek koronként váltották egymást és az egyes államokban eltérő sikerrel alkalmazták azokat. A szerző által felvetett probléma azon évszázados közgazdaságtani kérdés körül forog, hogy mennyire kell beavatkoznia az államnak a piaci folyamatokba, s mikor tekinthető a beavatkozás elkerülhetetlennek. Elegendő-e az úgynevezett „láthatatlan kéz” elméletére támaszkodni, vagy hatékony szabályozási rendszert kell felépítenie az országoknak. Az írás olvasása során egyaránt megismerhetjük a liberális és a túlszabályozott gazdaságpolitika előnyeit és hátrányait. A világgazdaság történetéből – mindkét irányzat alkalmazásával kapcsolatban – ismerünk pozitív és negatív példákat, s a közöttük álló szakadékok kiválóan ismerteti a szerző.

Az állam által alkalmazott gazdaságpolitikai szabályozás formája és mélysége a 2008-as gazdasági világválság kibontakozása után került ismét napvilágra, amikor kiderült, hogy a piacok nem képesek megfelelően szabályozni önmagukat, s ismét állami segítségre szorultak a magánvállalatok. Ez az új helyzet napjainkban is nagy fejtörést okoz a kormányoknak, mivel még a fejlett gazdasággal rendelkező államokat is fájdalmas lépésekre kényszeríti, többször csorbítva a magánvállalatok jogait.

A második fejezet egy részletes történelmi ismertetést tartalmaz arról, hogyan alakult ki Németországban a szociális liberalizmus eszméje, s milyen tényezők akadályozták elterjedését. Képet kapunk a szociális liberalizmus elméletével egy időben alkalmazott gazdaságpolitikai koncepciókról is, melyek egy-egy iskola nevéhez fűződnek. A történelmi ismertetés után megismerhetjük a „*laissez faire*” liberalizmus és az ordoliberalizmus közötti különbségeket. A „*laissez faire*” gazdasági elv lényege, hogy az államnak szükségtelen beavatkoznia a piaci folyamatokba, azok önmagukat jobban szabályozzák, mintha az állam keretek közé szorítaná azokat. A szerző nem egyszerűen csak ismerteti az ordoliberalizmus jellemzőit, hanem felsorolja az érvényesülési feltételeit is, utalva az 1990 utáni magyar állapotokra, melyek nem tették lehetővé ezen gazdaságpolitika alkalmazását a társadalmi ellenállás miatt.

A tanulmány értékét emeli, hogy ismerteti az ordoliberalizmus eredményeként elérhető szociális piacgazdaságot is. A szociális piacgazdaság lényege, hogy az állam nem avatkozik be az alapvető piaci folyamatokba, de szabályozásával megvédi a társadalmat a gazdaság működése során keletkező negatív hatásoktól. A szerző álláspontja szerint a szabályozatlan piac hosszú távon nem életképes, de a túlzott beavatkozás is káros, ezért az államok és a nemzetközi szervezetek feladata a keretszabályok meghatározása.

Ezen jogi szabályozás egyik legjobb példája az Európai Unió szabályozása, melynek versenyjogi előírásai valamennyi tagállamban kötelezőek és hozzájárulnak az egészséges gazdasági környezet kialakulásához. A versenyjogi szabályozás csak akkor lép működésbe, ha egy vállalat vagy vállalatcsoport valamely magatartása veszélyezteti a piaci folyamatok megfelelő működését. A hazánkban működő vállalatok gazdasági moráljának javulását elsősorban ezen keretszabályoktól várhatjuk, amennyiben hatékony végrehajtás fog kapcsolódni hozzájuk. (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)